

Kerekes László: Mendel, szövegintervenció, vegyes technika, 1971

Szombathy Bálint: Olaszországi szuvenír, Firenze, 1974. Fotó: Ladik Katalin

A borító Kerekes László Bez naziva című képének felhasználásával készült

Főszerkesztő:
Fenyvesi Ottó

Szerkesztő:
Kilián László

Kiadja a Művészetek Háza,
Veszprém, Vár utca 17.

Telefon:
+36-88-425-204

Drótposta:
varuccamuhely@gmail.com

Borítóterv:
Áfrány Gábor

Kéziratokat nem őrünk meg
és nem küldünk vissza!

A kiadásáért felel
Hegyeshalmi László,
a Művészetek Háza igazgatója

Nyomdai munkálatok:
OOK-Press Kft., Veszprém

Tördelés:
Dénes Tamás

ISSN 1586-7838

Támogatók:
Nemzeti Kulturális Alap

Veszprém Megyei Jogú Város
Önkormányzata

Művészetek Háza, Veszprém

Tartalom

Aczél Géza: (szino)líra	3
Ferdinandy György: Don Miguel (Mihály bátyám)	5
Gulisio Tímea versei	8
Top 10 (Magyar szépirodalom 2019)	11
Tönköl József versei	15
Simek Valéria versei	17

KÖNYVRŐL KÖNYVRE	20
Hörcher Eszter: Imagine (Olga Tokarczuk)	20
Stanczik-Starecz Ervin: A csendes akarat fölszikrázása (Ferdinandy György)	24
Kilián László: Az áhítat hullámverése (Halmi Tamás: Iancu Laura)	26
Ladányi István: A beszélgetés művészete (Virág Zoltán)	29
Mosonyi Kata: A Sátántangótól Homéroszig (Krasznohorkai László)	34
Domján Edit: „Kibeszélni a családot” (Barnás Ferenc)	40
Czini Zoltán: Ragacsos magyar valóság (Schein Gábor)	43
Németh István Péter: (Nagy Gáspár)	46

Kovács katáng Ferenc: Óarany	51
Bartuc Gabriella: Feljegyzések éjfél körül	59
Hörcher Eszter: Bosch + Bosch (Kiállítás – Ludwig Múzeum)	67
Slavko Matkovic: Sztrip	70
Triceps: Egy mesterkém portréja	75
Lou Reed: Rock'n'roll	78
Mészáros Márton: Családi készítésű dán istennő	80
Csák Gyöngyi: Álomtöredékek	83
Csontos Márta versei	84

*Szalma László: A dadaizmus tiszteletére, fotóakció, Szabadka, 1972
Fotó: Főző József*

Mostani számunkban a Bosch+Bosch képzőművészeti csoport tagjainak alkotásai láthatók

Aczél Géza

(szino)líra –torzósótár

áruda

mindenkinek kötődik valamihez eszmélkedésének kezdeti kora nekem ilyen volt befejeződve a hosszas tanoda jóságos rokonaimnál a pataki szünetidő körbe bátyázva az otthonról hozott puritán elveket hisz a jó öreg tokajt nem számítva itt láttam először valódi hegyeket kellettnek is mivel idővel a híres borvidékről rendre elzavarták a kiránduló osztályokat orosz fegyverek
amit én később tudtam meg őrült csikorgással honnan zavarta a radar sokak bánatára a szabad európa rádiót mi pedig rövidnadrágosan is frászt kaptunk ha meghallottuk a kíméletlen sztojt
no de patak zegzugos folyójával mely már víziókat termett nem úgy mint óvodásan a naményi tiszta alapozódott egy szemléletváltó romantika s a fönséges várral a gazdag történelmi képzet
és bár lehet hogy ezek után az egészet mégsem érted a gyermekség szellemi horizontján miért
épp az öreg galovics szatócs árudáját kezdte ki a sziklás utca gödrében legkésőbb az enyészet
vaskos savanyú cukraival nem úgy mint biciklivel fejre állva a kövezet a térdem s arra is csak késve eszméltem valaha mórliczéké volt a vastag házfal írónk hírnevén műemlékké merevedve

áruforgalom

létezik-e bölcsesség mely előre jósolja mikor fordul kedvező irányba a világ s most feledjük is el a világmegváltó kozmikus átlókat amelyeket eleve szétszabdálnak az ellentétekben tobzódó teóriák és a közönyösen zuhogó idő most elegendő a maszatos képbe a gyermekkorától piacra járó kezdetben a hivatalba induló anyuka teregető kosarára váró később a szerény ingyencsészebe torkolló férfias magány félig céltalan hangolása vonzott e különös térség felé amely fejemben apró vidéki történelmét írva merengett gusztusos anyókák kék kannáin furcsa bögréin a fonott vesszőcsodákon még nem sejtve később lesz egy sor etnográfus rokon vagy fényes csizmáján

a tojást kínálgató egykori főispánnak tájékozatlanul a látvány mögött
 a kor zord hideg szelei járnak de hát a vaj olyan békésen ücsörgött
 a szőlőlevélen s otthon a tej is kéjesen szunyókált alvadásra a friss
 csirkehús finomsága és nem vágta hozzád félig rothadt gyümölcseit a
 mának lumpenproletárja igaz a tett akkor még nem volt áruforgalom
 csak piac s mint szánalmas tévériportokban bár tíz másodperc még
 hátravan hagyjuk ki mi késztet folyamatosan nosztalgiára

áruház

őserdei bozótkésként hasogatja testem a fájdalom nehezen egymásba
 kapaszkodó vesszoraim
 is már alig láthatom a mosolyról régóta leszoktam bár erre nem csak a
 biológia vak törvénye
 determinál túl közel kerülve egymáshoz az alkat s a halál felkavar a
 tehetetlenség ártalmatlan
 éhezőkre látva vagy ahogy tekeri magát sok mocskos alak az aranyo-
 zott uborkafára meglepő ezek után hogy többen állítják ennek az em-
 bernek van humorérzéke magam nem sokat fogok
 ebből bár katartikus élményem volt mindig a megtaposott ember
 nevetése mint különös nagy és kitapinthatatlan önvédelem lelki el-
 lenanyag az elmocskolódott hétköznapiak felett akár egy székely vicc
 akár a gyakran pogromokba fulladt zsidó kánon vagy néhány fedetlen
 mosolygás
 szellője a diktatúrák hivatalaiban elnyűtt apámon a sematikus művé-
 szetekben is éltetni vágyó
 kacagás mint amilyen gyerekkorom önfeledt filmje az állami áruház
 melynek utóélete végleg élteti latabárt akinek gegje vénülő depresz-
 ziómból is képes kihántani ahogy az ávó terrorjában
 a színpalak mögött egy rákosi képpel mély illúziókat zaklat hová akasz-
 zam hová is akasszam

Ferdinandy György
Don Miguel (Mihály bátyám)
Egy tartozás története

Annyi idős lettem, mint az az utolsó, oxfordi telefon. Amivel elbúcsúzott tőlem. Kért volna valamit? Mindent könnyelműen megígértem. Amíg fiatal, az ember nem veszi komolyan az ilyen távoli, bizonytalan dolgokat.

Most pedig én is itt. Úgy, mint ő, huszonöt éve, Angliában. Van időm végiggondolni az életemet. Már feltárcsáznám én is azt az utolsó telefont. Elbúcsúznék tőle én is. Don Migueltól. Jobb későn, mint soha.

Nem tudtam kibékülni vele száműzetésünk negyven éve alatt. Közös kivettségünkben, a trópuson. Az, hogy megmosolyogtam, volt a legenyhébb, amit róla mondhatok. A régivágású magyar úrról, akit mint szentet tiszteltek a jámbor, szolgálékű trópusiak.

De kezdjük az elején. Mihályka, apám unokaöccse zsidó lányt vett feleségül, a háború kellős közepén, amikor már felvarrták a sárga csillagokat. Az asszony és a két kislány megmenekültek, Mihály Portugáliában lett kultúrattasé. Kisgyerekkoromban talán ismertek, de nekem nincsenek róluk emlékeim.

Később bátyám Amerikába került, a Szabad Európa Rádióban szónokolt, azt, hogy évekig nem vettek fel egyetemre, anyám szerint az ő dörgejelmeinek köszönhetem.

1956, a forradalom után én is Nyugatra kerültem, ott, Strasbourgban ismerkedtem meg vele. Én egyetemista voltam, diákotthonban éltem. Ő pedig felült a müncheni vonatra, és meglátogatott.

*

Fura figura volt, aki ott Strasbourgban leszállt a vonatról. Valahol a Stüszvi vadász és az Ardennek agyarasa között félúton. Emlékszem, én hoztam le utána a kofferoikat, és amikor taxit hívtam volna, rám förmedt az amerikai rokon, hogy miért? Itt nincsenek villamosok?

A diákotthonban ebédeltünk, a vezetőség nagy tisztelettel vette körül a Szabad Európa-s rokont. Én akkor már megszoktam, megszerettem az elzásziakat. Ő, Mihály bátyám azonban egészen más volt, mint az itteniek.

A különös az volt, hogy ránk, magyarokra sem hasonlított. Harsányan beszélt, mint aki parancsokat osztogat, és volt valami felsőbbrendűség minden mozdulatában. Elvárta a figyelmet, a hódolatot. Sehol sem fizetett, még a szobáját is nekem kellett volna kiegyenlítenem, ha az otthon vezetői el nem intézik az anyagiakat.

Igaz, meghívott Münchenbe, ahol a két kislány tanult. Néhány napra belekerültem egy zajos latin társaságba, ahol, emlékszem, vészesen idegennek éreztem magam.

Év végén bátyámék visszautaztak az Újvilágba, én pedig nem hallottam róluk évekig. Megtapasztaltam, hogy milyenek az Óvilágba visszalátogató amerikaiak. Hát, nem európaiak.

*

A franciák úgy képzelték, hogy a külföldi diákok a gall kultúra képviselői lesznek hazájukban, miután befejezték a tanulmányaikat. Hát, az én esetemben nem vált be az elképzelés. Nem volt hová hazamennem, itt, Galliában kellett megcsinálnom az életemet.

Francia lányt vettem feleségül, rakodómunkás lettem egy rajnai kikötőben, utazó vigéc. Született két szép gyerekem, de ez az egész új élet valahogyan reménytelen volt. Kilátástalan. Amíg csak két kiadó között írtam egy lapot az amerikai rokonnak, aki akkor már egy apró trópusi sziget egyetemén tanított.

Hamarosan megérkezett a válasz. Nyolc év franciaság után meghívott tanárnak az egyetem.

Nem részletezem a készülődés idejét. 1964 nyarán kikötött velünk, négyünkkel a Flandres egy apró karib-tengeri szigeten. De most nem rólunk, most bátyámról, Mihályról írom ezeket a sorokat.

Hát, ő, don Miguel, nem várt minket sem a mólón, sem az egyetemen. Igaz, utolsó levelében kikötötte, hogy egyedül érkezsem, és én nem tartottam be az ígéretemet.

Mihály bácsi elutazott, és egy teljes évig Costa Ricában tanított. Egyedül kellett megcsinálnom az életemet. Még a szolgálati lakását is egy oszt-rák filozófusnak adta ki.

Amikor visszaérkezett, mi már egyenesben voltunk, lettek barátaink, feleségem a Francia Intézetben dolgozott. Ő pedig, Mihály gátlástalanul nálunk kosztolt egész évben, miután így, szemrebbenés nélkül beállított.

*

Ilyen indulás után, mondanom sem kell, nem volt felhőtlen háromévtizedes életünk a szigeten. Köreink ritkán érintkeztek. Ő, don Miguel, a kormányzó társaságához tartozónak tudta magát, az én barátaim a nemzeti függetlenség hívei voltak, lelkes, bizakodó fiatal emberek.

A közös az volt bennünk, hogy mindketten magyarul írtuk a könyveinket. Más és más kiadóknak, természetesen. Ő az Árpád-házi királyokról, emlékezetből, regényesen, én pedig a forradalomról, amit az ő nemzedéke Nagy-Magyarország visszaszerzéséért vívott szabadságharcként értelmezett. Nem érthettünk egyet. Minket, ötvenhatos fiatalokat, már

megfertőzött a judeobolsevizmus, állította az idősebb korosztály. Én ráadásul rossz írónak tartottam őt, és ő is engem, természetesen. Elmúlt három évtized, mire rászántam magam, és elolvastam Don Miguel könyveit.

*

Csak ekkor jutott eszembe, hogy ez az idős ember immár félévszázad óta kétségbeejtő magányban, anyanyelvén írja makacsul, következetesen a könyveket. Visszhangtalanul, azt mondanom sem kell. Amikor félévszázad után hazalátogathattunk, otthon már senki se várta. Egyedül üldögélt a Vörösmarty tér forgatagában, otthonában is magányos idegen.

Az én kiadómhoz, Orpheuszhoz (Deák Lacihoz) be se nézett. Ahhoz túl büszke volt. Túl idegen. De a régi munkatársait sem kereste fel. Azokat, akikkel a Magyar Nemzetnél írták az Anschluss kommentáló vezércikkeket. Mándy Iván is hiába várta őt kisasztalához, Faludyra, a sors-társra pedig rá se nézett.

Némán ült valamelyik emigrációban született könyve előtt, aztán, mire besötétedett, felállt és hazament.

Szívszorító gőgös magány, Én hazatelepültem, ő pedig visszament a szigetre. Oxfordban halt meg. Bátyám, don Miguel, akinek végső soron mindent köszönhetek.

Elmúltak az évek, felfedezték őt is az óhazában. Itt-ott, elvértve, trópusi könyvei is megjelennek. Figyelemre méltó történész volt, és nemesveretű prózát művelő érdekes író.

Családja számára, és számomra is a rokon, akinek köszönhetjük, hogy életben maradtunk. Így alakult az életünk.

Ha felvenném én is a telefont, ezt mondanám el neki. Ezért mondanék neki – ma, félévszázad után – köszönetet.

Árvaszúnyog

Persze, neked írok.
A monitoron sovány szúnyog.
Áttetsző szárnya azt rezgi,
„Vagyok, pedig alig vagyok”.
Hanyag királylányként tisztálkodik.
Tudja, hogy
– Mert már nem vagyok árva –,
Nem ütöm agyon.

Az én hitem

Hálaimát írnék érted.
Ám nem kellene nagy szavak.
Istenek, ideológia.
Inkább vaníliagyertya.
Csokipapírod a táskámban.
Együttfürdés is csupán annyira,
Mint a közös párna.
Nincsenek szertartások,
Kegyelmi alkalmak vannak.
Minden letisztul és kisimul ma.
A zenét azért kapcsold be,
Vivaldit. Szférák dala.
Vallások felett perdül
A közös sors fonala.

Gőg

A világ legszebb
versét ígértem neked.
Magas művészetet,
Földöntúli remeket.
Ehelyett kaptál,

ember előtti vadállatot kaptál.
Mart, mert szelídített.
Nem is ő volt, csak az ösztön,
Ami büszkeségből
még rúgott egyet,
Mielőtt végképp, és teljesen
Kézből etetne.

Amikor...

Homlokod pihemelege számon,
Egy hosszú lélegzet ereje.
Elhiszem, mert nem hiszem,
Hogy örökké így lehet.

Amikor nincs mit látni,
Szempillád ajkamra rezzen.
A kéz még kapaszkodna,
Mikor jön a mindenek elengedése.

Egymáson jó,
Ha egymásban nem lehet.
Tragikusan szép sors a miénk,
Meváltása van, nem rendeltetése.

Ott, ahol öröktől fogva ismernek,
Nemessé érlel a természetes.
Közös létünk– mert nem bármi áron –,
Van, és a puszta létjognál érvényesebb.

Mikor a remegéstől...

Érinteni sem mertelek,
Már egészen az enyém voltál,
Létbeli, nem birtoklási szinten.
Elnézted nekem,
Hogy törékenynek hittelek,
És fájdalmat okoztam a kímélettel.
Nincs idő, csak az együtt töltött.
Te vagy a válasz

Fel sem tett kérdésemre.
Most, hogy ki merlek mondani,
Valóssá nevezlek.
Én a műzsát homlokon,
Te úgy csókolsz,
Mint ki élővé lehel.

Vallomás

Tagadni nem tudlak,
És nem lenne elég, mit mondhatnék.
Lassan megszokom a sírást.
A tapasztalatlant
Tapintatlanná teszi a bizalom.
Lebénítja a tisztelet,
Ki nem szokta a becsülést.
Ha nem faggatják is vall,
Bocsánatért esedezik ott,
Ahol az elfogadás több,
Mint menedék.
És mert ekkora szeretést
Nem látott még,
Rátágul a pupilla,
A szem új kétség után néz.
Hogy feloldozhassa kapaszkodógörcséből
A megváltó ölelés.

Top 10 – 2019 (magyar szépirodalom)

A Vár Ucca Műhely szerkesztősége arra kérte a lapban publikáló kritikusokat, hogy állítsák össze annak a tíz magyar szépirodalmi könyvnek a listáját, amely 2019-ben jelent meg, és meghatározó olvasmány volt számukra.

VIRÁG ZOLTÁN (Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar)

Bari Károly: *A mozdulatlanság örökbefogadása*

Végel László: *Temetetlen múltunk*

Tőzsér Árpád: *Lélekvándor*

Gergely Ágnes: *Még egyszer Firenzébe*

Markó Béla: *Amit az ördög jóváhagy*

Péterfy Gergely: *A golyó, amely megölte Puskint*

Balázs Attila: *Magyar Fauszt*

Egressy Zoltán: *Hold on - A Déli Szél Balladája*

Géczi János - Ladik Katalin: *Lösz*

Pál Sándor Attila: *Balladáskönyv*

HÖRCHER ESZTER (Vár Ucca Műhely, Budapest)

1. Tóth Krisztina: *Fehér farkas*

2. Petőcz András: *A denevér vére*

3. Iancu Laura: *András érkezésére*

4. Péterfy-Novák Éva: *Apád előtt ne vetközz*

5. Bodor Ádám: *Sehol*

6. Schein Gábor: *Megleszünk itt*

7. Grecsó Krisztián: *Vera*

8. Falcsik Mari: *Az igazi idő*

9. Nádasdy Ádám: *Jól láthatóan lógok itt*

10. Péterfy Gergely: *Kitömött barbár* (első megjelenés: 2014)

+1. *Elif Shafak: 10 perc 38 másodperc*

+2. *Olga Tokarczuk: Bizarr történetek*

DOMJÁN EDIT (Vár Ucca Műhely, Veszprém)

1. Bodor Ádám: Sehöl. Magvető, 2019.
2. Barnás Ferenc: Életünk végéig. Kalligram, 2019.
3. Várady Szabolcs: De mennyire. Magvető, 2019.
4. Tóth Krisztina: Fehér farkas. Magvető, 2019.
5. Babarczy Eszter: A mérgezett nő. Jelenkor, 2019.
6. Moesko Péter: Megyünk haza. Műút, 2019.
7. Nádasdy Ádám: Jól láthatóan lógok itt. Magvető, 2019.
8. Závada Pál: Hajó a ködben. Magvető, 2019.
9. Láng Zsolt: Bólyai. Jelenkor, 2019.
10. Grecsó Krisztián: Vera. Magvető, 2019.

BENCE ERIKA (Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar)

1. Végel László: Temetetlen múltunk
 2. Závada Pál: Hajó a ködben
 3. Szeifert Natália: Mi van veletek, semmi?
 4. Géczy János: A tenyérjós
 5. Schein Gábor: Megleszünk itt
 6. Péterfy Gergely: A golyó, amely megölte Puskind
 7. Vasagyi Mária: Cézár
 8. Barnás Ferenc: Életünk végéig
 9. Szabó Palócz Attila: Varratszedés
 10. Háty János: Kik vagytok ti?
- (plusz1: Roginer Oszkár: A jugoszláviai magyar irodalom terei)*

MOSONYI KATA (Vár Ucca Műhely, Pécs)

1. Radnóti Sándor: Sosem fogok memoárt írni
2. Parti Nagy Lajos: Félszép
3. Závada Pál: Hajó a ködben
4. Cserna Szabó András: Mérgezett hajtűk
5. Péterfy Gergely: A golyó, amely megölte Puskind
6. Barnás Ferenc: Életünk végéig
7. Egressy Zoltán: Hold/on
8. Bartis Attila: Az eltűnt idő nyoma
9. Grecsó Krisztián: Vera
10. Nemes Anna: Előled

LADÁNYI ISTVÁN (Pannon Egyetem, MFTK)

Balázs Attila: Magyar Fauszt
Balla Zsófia: Az élet két fele – Versek 1965-2019
Beszédes István: Vagy lenolaj
Böndör Pál: Vásárlási lázgörbe
Domján Gábor: A megfelelő mélység

Géczi János: A tenyérjós
Hász Róbert: Fábián Marcell és a táncoló halál
Krusovszky Dénes: Akik már nem leszünk sosem
Láng Zsolt: Bolyai
Végel László: Temetetlen múltunk

SÁNDOR ZOLTÁN (Magyar Szó, Szabadka)

1. Csabai László: A vidék lelke (Magvető)
2. Barnás Ferenc: Életünk végéig (Kalligram)
3. Bodor Ádám: Sehol (Magvető)
4. Darvasi László: Magyar sellő (Magvető)
5. Háty János: Kik vagytok ti? (Európa)
6. Kováts Judit: Hazátlanok (Magvető)
7. Bánki Éva: Összetört idő (Jelenkor)
8. Schein Gábor: Megleszünk itt (Magvető)
9. Tóth Krisztina: Fehér farkas (Magvető)
10. Döme Barbara: Nők a cekkerben (Arany János Alapítvány)

KORPA TAMÁS (Fiatal Írók Szövetsége, társelnök)

(„*Líratoptíz*”):

Balla Zsófia: Az élet két fele
Kormányos Ákos: Paraván
Lázary René Sándor: Néhány egykori költemény
Nemes Z. Máriaó: Barokk femina

Pál Sándor Attila: Balladáskönyv
Sánta Miriám: Hétfőn meghalsz
Seres Lili Hanna: Várunk
Serestély Zalán: Közös hűlés
Szántai János: Kolozsvári Robinson
Térey János: Nagy tervekkel jöttem Rosmersholmba

BAKONYI ISTVÁN (Vár, Székesfehérvár)

Petőcz András: A visszaforgatott idő

Turczai István: Deodatus

Iancu Laura: András érkezése

Petőcz András: A denevér vére

In memoriam Csoóri Sándor – Kapaszkodás a megmaradásért (Gróh Gáspár, Márkus Béla)

Petróczi Éva: Ida és Gyula

Péntek Imre: Noé bárkája

Pósa Zoltán: Az ezerkettedik, avagy az első éjszaka

Fellinger Károly: Plomba

Grecsó Krisztián: Vera

BENE ZOLTÁN (Vár Ucca Műhely, Szeged)

Bánki Éva: Összetört idő

Debreceni Boglárka: Testidegenek

Döme Barbara: Nők a cekkerben

Fekete Vince: Vargaváros

Gáspár Ferenc: Galeotto

Hász Róbert: Fábián Marcell és a táncoló halál

Király Farkas: Ha elfogy a fény

Temesi Ferenc: Az utca legjobb kocsmája

Weiner Sennyey Tibor: Hamvas Béla egyszerű és ezerarcú élete és műve

Zsille Gábor: Készülődés

CZINI ZOLTÁN (Vár Ucca Műhely, Nagybecskerek)

1. Péterfy Gergely: A golyó, amely megölte Puskind

2. Tóth Krisztina: Fehér farkas

3. Grecsó Krisztián: Vera

4. Moesko Péter: Megyünk haza

5. Szeifert Natália: Mi van veletek, semmi?

6. Végel László: Temetetlen múltunk

7. Závada Pál: Hajó a ködben

8. Győrei Zsolt - Schlachtovszky Csaba: Magyariné szeretője

9. Schein Gábor: Megleszünk itt

10. Barnás Ferenc: Életünk végéig

Tönköl József

Hogy itt se, amott se

Vörös róka fut ingemen, ilyen lesz az életem vége,
hogy itt se, amott se,
a tűznyelvek rókafiakként szökdécselnek rajtam,
nem élhettem olyan sorstalanul, mint az istenek,
a házak fehér fácánok, régóta vártak engem,
hegyen szarvas-nagy kutyák, jávorbika-nagy ebek,
cobolyprém-puha imáimmal kihez folyamodjak,
éles késsel vágom karvaly meg csuka bőrét,
teszem a tarisznyába, éltesen ez az ég,
bundás lovas, mókus ugrat feléd dobogó ágakon,
mint omló húsú hering őszi folyómederben,
vasalt szánomat benövi fű, harmatos moha,
vannak jó és rossz bálványszellemeik,
másukat látom:
fabábuk a vogulok födeles ládájában,
a ház szent sarkában, lehet tőlük esőt kérni,
szerencsés halászatot, medveszem csillagokat,
kőfalu istennőjétől, kómajor istennőjétől azt,
hadd váljak kővé, ne leljenek rám ellenségeim,
elhiszem, vadra ugatnak így a kutyák,
sorsunkra, esti nép vagyunk, este mindent értünk,
szarvasok csengő patáit, karmos vadmadarokat,
tízezer szárnyas vadmadarat, hét vékonyhavú telet.

Zsupphajad égő ezüstben

Vastag kanczsupphajad égő ezüstben, rozsföldeken,
amerre a szem ellát, mostantól az ágyamnál állsz,
ahogy távolodnak tegnapok, zsupp perzsel, parázslík,
sziklákon átszökkensz, vasvadonon átnyargalsz,
anyámul adott az erdő, kihasasodó gyöngyvirág hajóit
a Gógán virágoztatja, az őzek előbb-utóbb fölugranak,
feszülnek háromszögletű vitorlák,
ittthon vagyok, búcsúi sátor mondja el a tengernyi időt,

a víg zajt cimbalom fölött, mindent pontosan elbeszél,
ártó holdat, képzelgést és valóságot,
hogy melyik lányt ki hívta el táncolni,
kinek a keze simogatott, kinek mézédés a nyelve,
talán hosszúfogú medvék között talált bűnben,
ölelésben, démonok mezsgyéjén, hol mindig május van,
sodorja tulipánjait a dagadó szél, messze a jövevényt,
ki árván őrzi a teheneket a réten, egy másik nyárban,
ahol az út fényeit veri föl elrémült szárnyával a kolomp,
táncát a csordás pora érzi,
templomok, dombok fölött száll, mint az angyal,
aki beszélni tud minden kivesző nyelven és a kövekkel is.

Jöttem mezőt járni

A tehén szarva ismerős itt, mint szelencebokor alatt a kutya,
száradni kitett bab a ponyván, jöttem mezőt járni,
azért ide, hogy veletek legyek, másért miért,
itt, ahol az emlékezet összekuszálódik, mint a kusza kéve,
itt, ahová nem ér el a hangoskodók hangja, a bajt fecsegőké,
ahol olyan mélyek a vizek a hidak alatt,
mintha hét folyó suhogna el a földúlt ártér rétjein,
hét fátyolos Rába szórná hamuját körénk,
ez itt a haza, széles e határban ezek itt az újra vesztesek,
vesszenek, hulljanak csak, hadd imádkozzanak reggel és este,
ne emlékezzenek semmire,
költők sírjára, a hegy útjaira, húsvétra, pünkösdre,
ne kérjék dalokkal a mezőistent, hogy kalászuk nehéz legyen,
hogy szabaduljanak az éjjeli madarak csöndjétől,
innen a csalános parttól, szántóföldektől, pipacstáptosoktól.

Simek Valéria

Szemezgettünk

Szemed tüzén átvillant rajtam
ez a nyár. A nap mosolyának
fürtjeit szemezgettük a késő
ősi hóesésben. Mások nélküli
időt akartam veled, átírni egy
vég nélküli történetet.
Talán csak egy füstölgő gyertya
voltam... Talán télbe hajló őszi
táj... A szűz hóba rímet rajzoltam.
Egy öreg kalap állt fejedem hetykén.
Emlékszel a csőszre? – kérdezted.
Kunyhója előtt füstölgő szegénység
pernyéje szállt. Varjakkal károgott
az ősz körülötte. S a szélben zörögve
jártak az elszálló kukoricalevelek.
Elfáradtunk, a hűvös út megállt
velünk, majd tovább futott az
estében.

Visszafutnék

Ebben az emberarcú estében
visszafutnék hozzád, de indulni,
maradni sem tudok. Rád bízhattam
magam. Töredék lettem.
Köldöksinórom az emlékezés.
Magamra eszmélek. Uram,
amit nekem teremtettél,
el is vetted tőlem.

Késő

A szó morzsa a szádból,
lehull, mint a fürtről a
szőlőszem. Menekülnöd
kellene, de minden pillanat
késő. Képtelen vagy ellobbanni.
Nézed a hegyek mögül előkúszó,
gyűrődő felhőket. A csend
átölel, körbevesz, itt van
veled megbízhatóan.

Érintéssel

Érintéssel, simogatással társalogsz,
ezen a nyelven érteted meg
figyelmed, gondoskodásod.
Elcsuklik hangod, hol meztelenül,
pőrén állsz. Átizzadt lepedődre
zuhan a fény. Azt hiszed az
időd te szabad át, mint szabó a
szövetet.

Templom

Kinézek az ablakon, a
templom sisakjára dől a
fény. Hallom a csernyei
harangok szavát. Élőket
hívnak, holtakat elsiratnak.
A fák zöld fodraikkal ölelik,
boldogan szárnyal a lelkem.
Hűséggel őröködik életem
felett.

Hunyd le szemed

Míg a fa alatt pihensz,
én megnövök. Hunyd le
szemed védett egem alatt.
Ujjbeggyel tapintom
néma kiáltásra nyíló szád.
Az éj csendjével takargatlak,
gyümölcsfáid suttognak feletted.

Csernik Attila: Gömbversek, vegyes technika, papír, letraset, 70-es évek

Imagine

Susan Sontag mondja, hogy „az íróknak az a dolga, hogy megmutassa a világ ellentmondásos összetettségét”¹. A ma megélt emberi történelemből a saját jövőbeli történelmünké alakított elbeszélésfüzért állított össze, és mutatta meg egy valóságból az elképzelhető jövő(nk) felé tendáló, ellentmondásos összetettségű világunkat Olga Tokarczuk. A kötet olyan valóságot ábrázol, melyben a tudás többféleképpen összetett fogalomná, jelképpé válik. „A tudományos felfedezések először szinte mindig irracionálisnak tűnnek, mivel a racionalitás szabja ki a megismerés határait, az átlépésükhöz pedig sokszor arra van szükség, hogy az ember... a megfoghatatlan sötét szakadékba ugorjon – pontosan azért, hogy lépésről lépésre racionálissá tegye.” (*Mindenszentek hegye*). A megvalósíthatóság korszakát nyitja meg a szerző a kötetben.

Az *utas* című rövidke írás felvezeti és összesűriti az átváltozás és felismerés filozófiai alapjait, a gyerek és a felnőtt (gyerekkor és felnőttkor) kettősségéből kiindulva. A zöld gyermekek történetétől kezdve a régmúltból, középkorból indul el egy bizarr, ugyanakkor kézzelfogható realitás felé (*Emberi ünnepek rendje, Transfugium*). Nem science fiction ez a világ, hanem egy olyan létmód ábrázolása, melyet lassan mi magunk érünk el, saját jelenünkből érhetjük el ezt az egyben determinált, de szabad(ságot is sugalló), életközpontú világot (rendszer). Fogyasztásaink, igényeink, jólétünk, alakulásaink, tudományunk, intelligenciáink, alkotásaink, kreativitásunk mind egy hihető és valós úton járnak, és érik majd el az író által megformált lehetőségeket, életmódmintákat, megvalósulásokat. A rendszer békés, bővelkedik erdőségekben, a levegő tiszta, az élet abban a formában van, ahogyan mi magunk is ismerjük még, ám nagyon lényeges kiegészítésekkel, az ember mindennapi életét, vallás(osság)át, elhivatottságait, tanulmányait, életét és halálát, sorsát befolyásoló elemekkel.

Tokarczuk saját filozofikus meglátásokkal és gondolatokkal átszőtt eseményeket vetít fel. Nem új, eddig ismeretlen teóriákat tételez, inkább emlékeztet, arra, mi az ember tulajdonképpen, és mivé válhat, hogyan alkothat az élet a pillanatban adott eseményekből sorsfordító eseményt (*Igaz történet*). Ahogyan az is inkább mementóként szolgál, miként haladunk el olyan mélységében fontos dolgok mellett, azért, mert nem értjük (és mert nem is akarjuk megérteni). Az európaiak „visszatértek... hogy megfelelő komolysággal vegyék birtokba az életüket” (*A szív*).

¹ Susan Sontag: *Egyidőben*, Európa Kiadó, Budapest, 2008, 174.

A tokarczuki emlékeztetés része a tökéletesség megragadása is: milyen minőségben létezőnk. Emberként létezni „nem csak azt jelenti, hogy én ugyanolyan emberi testtel rendelkezem, miként más emberek, hanem azt is, hogy önmagamat *személyként* tételezem, s más emberekkel *személyközi* kapcsolatokat létesítek. Rendelkezem tehát *személyes identitással*, a személyközi interakciók alanyaként és tárgyaként, különféle csoportok tagjaként egyszeresmind *szociális identitásom* is létrejön, ez utóbbi pedig elválaszthatatlanul hozzátartozik személyes identitásomhoz. A személyes identitással való rendelkezés bizonyos értelmében az emberi faj *életformájához* tartozik”²

Az ország(határ)ok, vallások és társadalmak egyetlen hatalmas masszívá alakulnak Tokarczuk világában. A szerző nem kifejezetten a disztópikus világpusztulást, hanem ellenkezőleg, a bőség és tökéletesség szféráit ábrázolja. Az alkotás, a mesterséges intelligencia tobzódása, a létezők szimbiózisa új testek, biológiák és diverzitások létrehozásában teljesedik ki (*Transfugium, A látogatás*). Tokarczuk világában a két szféra a (z egyre kifinomultabb) tökéletességben és a tökéletesség hiányában ragadható meg („Alma előrenyújtotta a lábát, és én borzadva láttam, hogy hatalmas lyuk éktelenkedik a zokniján, kibújt rajta a nagyujja.” – *A látogatás*). A létezés tökéletességének (szinte a boldogság állapotának elérésének) egyik fázisa, ha nem a legfelső foka, az ember(iség) és a természet(eség) kölcsönhatásának a kicsiszolódása. „A vadvilág. Ahol nincsenek emberek... Mi magunk váltunk le róla. Nem láthatok olyasvalamit, amiben nem vagyok jelen. Önmagunk rabjaivá váltunk. Ez a paradoxon. Érdekes, kognitív látószög, de az evolúció végzetes hibája is: az ember mindig csak önmagát látja.” (*Transfugium*)

Tokarczuk egy özönvíz állapotot említ (özönvíz előtti Nokia mobiltelefon, özönvíz előtt motorbicikli), mely e kötet jelenidejét választja el a valós jelentőtől, azaz a kötet múltjától. Emellett a bibliai összefüggéseknek is teret enged, amikor a tudással együtt megszerzett szégyenérzet kialakulásáról ír. „Szégyelltem a testem...a hirtelen egymáshoz bújást, a korlátaink leomlását, mintha egyetlen szervezetbe tömörülni kész sejtek volnánk.” (*A látogatás*). A tökéletesmesterségessé váló/vált világban talán nincs ilyen fogalom, hogy szégyen. Nincs mit szégyellni, hiszen minden ember és létező kialakítható, meghatározható a külleme, jelleme és jellege. Visszatérő és összekapcsolódó motívumokat is alkalmaz Tokarczuk, melyek több helyen is szerepet kapnak, mint az Ujjak (Mindenszentek hegye, Emberi ünnepek rendje) vagy a Szív (*A szív, Transfugium*). Ezzel

² Csabai Márta–Erős Ferenc: *Téshatárok, énhatárok. Az identitás változó keretei*. Jászó-veg Könyvműhely, Budapest, 2000, 23. Lásd hozzá: Thomas Luckmann: *Personal Identity as an Evolutionary and Historical Problem*. IN: M. von Cranach–K. Foppa szerk.: *Human Ethology*. Cambridge University Press – Maisons des Sciences de l’Homme, Paris, 1979

is utal a szerző a világ kiterjedt egységességére, valamint az érzelmek (másságára, mesterkéeltségére?) és a fizikai karbantartásra (Monodikosz). Létrejönnek az emberekhez hasonlító létezők, akiket „másodmag”-ként (*A látogatás*), klónként, vagy nemében meghatározhatatlan létezőkként értelmezhetünk. Az ember moralitása a tudomány alá rendelt jelenséggé válik. Tokarczuk a határátlépéseket, a döntéshozatalok helyességét vagy helytelenségét emeli ki. Az embernek a különböző helyzetekben valahogyan cselekednie kell, és ez elkerülhetetlenné teszi a következményeket.

Természetessé és mindennapivá fejlődő jövőbeli részleteink, mint az új technológia szak, a homogenetikus családok, a transzfugium folyamata, a klónozás mind az emberi test tökéletes összképéhez járulnak hozzá, biológiai és társadalmi értelemben. Az emberi test összeépítése pedig a legapróbb idegszálak és sejtek életre keltésével és folyamatos regenerálásával a feltámasztás gesztusában tökéletesedik (*Emberi ünnepek rendje*). A Krisztus- és Isten-analógia tokarczuki felvetése, a mesterségesen életben tartott emberi testhez való viszonyulás kettősséget mutat. Az Örökkévalóba vetett keresztényi hit alapjainak lélektani hatását, vagy az egykor élt gyógyító szentek sorát nem véletlenül foglalta bele művébe a lengyel író. Ahogyan Krisztus és a (monoteista vallásból eredő) Isten, istenkép megszületett, úgy alakult ki a milliók számára sokat jelentő Monodikosz figurája, mely a szakembereknek (feltámoknak) köszönhetően évről évre nyilvánosan megjelenik, revelál. A világ egyik legfontosabb cselekménye és tényezője ennek az embernek a megőrzése, rekonstruálása, sőt halálból feltámasztása lesz, a továbbélés és a tökéletesedés útján (*Emberi ünnepek rendje*), emellett a valaha élt emberek reprodukálása (*Mindenszentek hegye*) vagy biológiai átalakítása (*Transzfugium*) válik központivá. A kötetben a húst növesztik (*A látogatás*), és bármely szerves biológiai képződményt létrehozhatnak, az adott technológia segítségével tartják fenn az istenség alakját is. „A húshoz [azonban] hozzátartozik egy alapvető attribútum... mégpedig az, hogy *romlandó matéria*. A hús szerves anyag, amely kiszolgáltatott az idő múlásának: a sebesülésnek és a pusztulásnak”³. Az értelem és érzelmek már nem ugyanazok, és ennek a gyökeres változásnak a kezdeteit már mi magunk is tapasztaljuk. A teremtés és pusztulás, az életben tartás és halál kettősségének morális felvetéseit is magával hozza a könyv. „A posztstrukturalista megközelítés szerint az emberi test már semmiképpen nem tekinthető eleve adott realitásnak, hanem a tudás, a hatalom és az ezekkel kapcsolatos diskurzusok termékének. Ebben az értelemben a testek nem születnek, hanem gyártódnak”⁴.

Tokarczuk az özönvíz eseményét, mint vízvázlasztó eseményt emeli be a történetek időrendjébe, mely a múlt és jelen, illetve egyfajta újkor elvá-

³ Széplaki Gerda: *A húsként megvalósuló testről*, IN: *Az ember teste*, Kalligram, Pozsony, 2011, 362.

⁴ Csabai–Erős: 14.

lasztóvonalaként fogható fel. Tokarczuk a sötétséget is kettős értelemben ábrázolja: az emberi szellem, tudat, és psziché a fény által éltetett embert jelenti. A Galéné- napok fény nélkül telnek, mely idő alatt többen megboldundulnak, öngyilkosságot követnek el, és megnövekszik a bűncselekmények száma. A szellemi és fizikai értelemben vett sötétség Tokarczuknál lényeges helyet kap, ez jelzi, hogy az ember a tudást és moralitást hogyan állítja egymás mellé, illetve egymással szembe (Monodikoszt a tudás által életben tartják, de erkölcsileg helytelen, amit művelnek vele), elrablásának alkalmával „a sötétség gyorsan szállt le, és úgy tűnt, ezúttal végleges lesz” (*Emberi ünnepek rendje*). Tokarczuk, saját megfogalmazásának azonban szándékosan mond ellent a „minden lénynek megvan a maga akarata, ezért él.” (*Transfugium*) kifejezéssel, hiszen a Legfőbb lény szándékos életben tartásának esetében egyértelműen nem így van. A feltámként dolgozó Ilónt rettegéssel tölti el, és sírásra fakasztja a kiszolgáltatott test állandó látványa.⁵ Jelen esetben az előidézett élet az, amely a férfiból kiváltja a (krisztusi) test iránt érzett fájdalmas érzéseket.

Természet és körforgás eggyé válik. A kezdetektől, ahol az emberek még „gyümölcsnek tartják magukat... mondják, s az állatok megeszik.” (*Zöld gyermekek*), Tokarczuk eljut a nyugati, fogyasztói világhoz, mely egyrészt eléri határait, és a szükségszerűség mentén változáson kell átesnie, a folyamatos átalakulások és új lehetőségek előfordulásával. A kolostorokból is kereskedelmi és nyereségközpontú szövetkezetet szerveznek a „bencések, ciszterciek, az irgalmasok és mások” (*Mindenszentek hegye*). Minden egy látszólagos békét tart fenn, és ez „a béke [...] olyan térré válik, amelyben az emberek nem tudnak ellakni. Újra meg kell hódítani, újra birtokba kell venni a békét”⁶. Az (emberi) életnek és az (emberi) jogoknak érdekes halmaza tárul fel a kötetben, a természettel azonosulás folyamata körforgásszerűen visszavezet egy régmúlt korba (*Zöld gyermekek*). „Az átváltozás soha nem mechanikus különbségeken alapult. A transzfugációval ugyanaz a helyzet: a hasonlóságot fogadja el. Evolúciós értelemben még mindig mindannyian csimpánzok, sünök és vörösfenyők vagyunk... Egy a világ.” (*Transfugium*).

(*Olga Tokarczuk: Bizarr történetek, 2019, Vince Kiadó, Budapest*)

Hörcher Eszter

⁵ „Az előidézett halál mindig rettegéssel tölt el, sírásra fakaszt.” Jacques Derrida: *A halál adománya*, ford.: Szabó László, IN: *Az árnyék helye: tanulmányok a hatalom, a morál és az erőszak kérdéseiről*, szerk.: Gulyás Gábor–Széplaki Gerda, Kalligram, Pozsony, 2011, 57.

⁶ Sontag: 168–169.

A csendes akarat fölszikrázása

Ferdinandy György az emigrációs magyar irodalom kiemelkedő doyenje. Az 1956-os forradalom bukása után indult világnak, és életvitelszerűen csak 2001-ben tért haza, bár az év felét máig Floridában tölti. Számos magas kitüntetés birtokosa. Igen fontosnak tartja a fiatal magyar költők bemutatását, istápolását, amiért felsorolhatatlanul sokat tett és tesz. Élete javában az emigráns magyar értelmiség keserédes kenyerét ette. Minden akadályt „meg kellett ugrania”, hogy életben maradjon, hogy családot alapíthasson, munkához jusson, s közben úri huncutságnak tűnt, hogy folyamatosan írt. Az íróembernek itthon is sokszor eszébe jut, hogy mire valók az irományai? Kinek ír? Lesznek-e olvasói? Nem hiábavalóság az egész scriptori tevékenység?

Gondoljunk bele egy másik kontinensre sodródott magyar író belső szenvedéseibe: a kiszakított gyökérzetnek új termőföldet kell találnia, különben menthetetlenül elpusztul. Ferdinandy harminchat esztendőn keresztül tanított Puerto Ricón. Rövidebb ideig élt Franciaországban és Floridában is.

A *Sziget a víz alatt* című szóban forgó könyvben egy karcsú regény és egy kisregény foglaltatik. Mindkettő közös gyökerű, a karibi sziget világát idézik fel, de az előre- és visszaulásokkal egy írássá kovácsolódnak. A kisregény, amelynek *Két tűz között* a címe, nyilvánvalóan erősebb nagyítón át, közelebbről tárja eléink az eseményeket, azokat színes közelképekkel kiegészítve. A regény nagyobb időt fog át, így az más léptékű. Ferdinandy érkezésekor Puerto Ricón Coca városkájának lakói fogadták: fehér földbirtokosok és rabszolgáskorban élő afrikaiak, azok leszármazottai, akik a cukornádültetvényeken robotoltak. S azoknak, akiknek ez sem jutott, segélyeken tengődtek. „Itt fél évszázad óta megállt az élet: nem történik semmi sem” – írja a szerző. „[...] északon szállodákat építenek az amerikaiak.” (Az Egyesült Államokhoz tartozik a sziget.) Kis lepusztult szobában indult az író új élete.

Jó két hét elteltével jelentkezett az állami egyetem dékánjánál munkáért, tanításra, bár a spanyol tudása jócskán hagyott maga után kivétnevalót. Addig a francia és az angol nyelv segítette ki. Tanítását alaposan, körbetekintően kezdte. Megakarta ismerni diákjait, a sok naív, megszeppent hallgatót. Az irodalom, írás, olvasás, és a természetes logika állt a tanulás elején. „Egy fiatalember számára egyedül az irodalom adhatott választ az élet nagy kérdéseire, és aki nem tud kérdezni, hiába keresi a válaszokat.” Ferdinandy tanár úr még az alapozással bajmóldott, de kollégái már túl voltak Szókratészen, Platónon, Arisztotelészen. Azért, hogy tulajdonképpen még el sem kezdte az előadásait, meg is rótták.

Az egyes szám egyes személyben elmesélt regény főhőse a politikai emigrációval nem tartotta a kapcsolatot. A párizsi Irodalmi Újságnak íro-

gatott rendszeresen, ideje javát a tanítás kötötte le. Amikor új rektort kapott az állami egyetem, a magyar tanárember úgy érezte, itt az újítás ideje, s csoportjával belemerültek Dosztojevszkij *Karamazov testvérek* című regényébe. Védőügyvédek és ügyészek álltak a főszereplők mellett. Heves, parázsló viták pattantak ki előbb a diákok, majd a diákok és a tanári kar között. Csak a pontos regénybeli szöveggel lehetett érvelni. Különös eredmény született a hosszan elhúzódó tárgyalás után. A bíróság ártatlannak ítélte Dmitrijt, a gyilkost, Ivant, a felbujtót. Aljosát, a tiszta lelkű fiút viszont halálra ítélték a diákok, mert nem lépett közbe. Ferdinandy előtt bebizonyosodott, hogy a szigeten nem érvényesek az óvilági erkölcsök. Fogalmaik (bűn, bűnhődés, jó és rossz) olykor alapvetően eltérnek az európai etikus viselkedés normáitól.

A nap végén az író fölment a hegyekbe, a garázsba, ahol lakott. Evett valamit vacsora gyanánt, bekapcsolta a táskarádiót és hagyta, hogy elnyomja az álmot.

Másnap nosztalgiából, mert tantervhez nem nagyon tartotta magát, csak magyar irodalommal foglalkozott. Csokonai, Vörösmarty, majd Déry Tibor *Szerelem* című novellája került elemzésre. Egy tehetséges lány olvasta fel, szépen hangsúlyozva, de amikor ahhoz a mondathoz ér: „» Minden éjjel, amíg élünk.« Tízezer kilométerre a bebörtönzött írótól a rabszolgák unokája felzokogott.”

Néha meg-megingott az egyetem további fennállásának lehetősége, de az isteni kegyelem mindig segített a szegény tanulókon és a szerzőn. A politika gerjesztette nagyobb értelmiségi migrációk útvonala olykor Puerto Rico szigetét is célba vette. Így ismerte meg Ferdinandy a híres felszabadítási teológust, a nicaraguai Ernesto Cardenalt. Vargas Llosa többnyire kemény valutáért kereste meg a magyar író. Akkor még nem volt Nobel-díjas.

Ferdinandy rájött, hogy a hallgatók zöme, mint az egyszeri mezítlásos magyar suhanc, a faluján kívül nem járt még sehol. Ezért az író tanulmányutakat szervezett Haitire, Dominikára és a környező szigetekre.

Persze, saját sorsa is aggasztotta: „Rendezettebb életre vágytam. El múltam negyvenéves, és még mindig nem tudtam, mi lesz velem. Budapest? Coca? Franciaország? Vagy ezentúl már nem lesz semmi sem?” Különös szerelmek, szerelmeckék, flörtök szövik át az író életének ezt a szakaszát. Egyik sem ad biztos támaszt. És megjelent a testében a rák is. Érdekes módon közönnnyel, alig-alig kommentálja ezt a tényt a szerző. Rendszeresen járt orvosi kezelésekre, de más nem igazán tudunk meg a betegségről. Nekikezdett az emlékiratai megírásának. És jöttek a rossz hírek: „Nem élt már Ernesto Cadernal, az álmodozók nemzedékéből senki sem maradt.”

Puerto Ricón öt magyar élt a mi írónkon kívül. Két építész és három tanár. Spanyolul beszéltek, mert az asszonyok nem értették a furcsa ma-

gyar nyelvet. Don Julio, az egyik barát kocsit szerzett Ferdinandyknak, s mindenki a maga módján vigasztalta. Vissza kellett találnia a régi kerékvágásba. Az egyetemen jelentkezett: a dékán a hegyek között jelölte ki új munkahelyét. Visszatérve honfitársaira, a maroknyi magyar különös egyveleget alkotott. Egyedül Anton von Döry nem lett tanár az egyetemen. Ő egy föléledő német autógyárat képviselt. Mihály bácsi, Don Miguel az Árpád-házi királyokat tanította az USA-ból átszivárgó német háborús bűnösök fiainak és a rabszolgák unokáinak.

A kisregény utolsó része a lepárolódott életigazságokat sorakoztatja egymás mellé, amelyekről valóban nem lehet vitatkozni. „A munkám lefoglalt, a diákokat szerettem. Mégsem találtam a helyem. A helyem! Hiszen a szavakat sem találom, [...] Folytassam? Abbahagyjam? [...]”

A kötet második egységében a múlt képei villódnak, de csak részben kibontottan. Miért is bontaná ki őket Ferdinandy, hiszen ezek lepecsételt, hatalmas emlékdobozok, amelyekről, ha leütjük a plombát, ránk zúdul egy egész élet. Érdekes adalék a sziget magyar fűszeresének a története, akit magyar úrként, dominikai ezredesként helyeztek el a szigetbeli ravalaton.

Az író tudja, hogy a túlélés magunkra kényszerítése mint egyetlen út, hatalmas lelkierőt, akaratot igényel, de fölvilanhat még a láthatár közelében olyasmi, amiről nem tudjuk, mi is igazán, és azt sem, hogy mit tartogat számunkra. „És kezdődhetne minden előlről. Kezdhethném visszásírni az évet, amikor – két tűz között – zavartalanul körmölhettem a penzumomat.”

(Ferdinandy György: Sziget a víz alatt, Scolar Kiadó, Budapest, 2019)

Stanczik-Starecz Ervin

Az áhítat hullámverése

Iancu Laurát a kortárs magyar irodalmi kánon jeles alakjává tették a recenzensek. Sokszor olvasni és hallani bennfentesektől, sértett önérzetű körülakóktól a nyafogós eszmefutamokat: milyen esetleges, milyen torz is a mindenkori kánon – ki emeltetik az egekig vagy vettetik a gyeheknárra. Na, ez Iancu Laura eddigi költői pályájának tekintetében minden vitán vagy vitathatóságnak felette áll. Dünnyögők, fanyalgók sora kereshet fogást a körülményeken, hivatkozhat szerencsére meg konstellációkra, költőnőnk halad a maga útján és következetessége, hitelessége rácáfol minden ellenvetésre. Habár nem a nagy klasszikus építkezés tanúi vagyunk, de valamennyi kritika és könyvismertető – melyeket róla írtak/írnak – észreveteti velünk, más szempontokat kell követni a fogadtatásban most a 21. században, mint korábban, habár ő a gyökerek iránti elkötele-

ződésben időről időre ugyanúgy kitesz magáért, mint az ön- és kormeghaladás törekvésében.

Mindezeknek szellemében született amolyan kismonográfiai invenciával Halmai Tamás *Isten peremén* című könyve. Könyvet kell írjak, mivel a kismonográfiai meghatározás csakúgy pontatlan, mintha egyszerűen tanulmánynak, tanulmányorozatnak avagy esszészériának kategorizálnánk. Ami tény: Halmai Tamás jelentős felkészültséggel, egyben érzékenységgel nyúlt a hét verseskötetből és négy lírán „kívüli” korpuszhoz.

Mielőtt azonban ezt ki is fejteném, érdemes az *Isten peremén* című munka más erősségei körül is elidőzni. A kritikus-recenzensnek mindig meg kell küzdenie olyan gyötrelmes dilemmákkal, hogy minek is feleljen meg. Aki irodalmi tevékenységet, műveket véleményez vagy értékkel, véleményvezetői státuszról/szerepből szükséges kiindulnia. Az is kihívás, hogy a véleményvezetők, kanonizálók sorában hova helyezi el magát. Véleménye inkább finomítás az előtte megszólaltatott álláspontnak vagy inkább vitatkozik velük, hovatovább szembemegy a trenddel. Halmai Tamás igen talpraesetten küzdött meg ezekkel a kérdésekkel (és nem is először). Választ kapunk tőle arra is, hogy a könyvekről könyvet író úgy szólaljon meg, mint aki véleményvezetőként annak letéteményese, elemzése, értékelése, fenntartásai révén veszi kezébe az olvasóközönség a forrásműveket vagy a forrásművekbe már magukat beavatottak orientációjáról legyen szó. Visszaigazoljon efféle olvasásból fakadó gondolatokat, esetleg érzéseket? Röviden: motiváljon vagy diskuráljon az irodalmi mezőben? Meggyőződésem, hogy Halmai két legyet ütött egy csapásra. Egyszerre motivál és diskurál. Utóbbit pedig nem is akármilyen minőségben – olyan „dialogussal” találkozunk a fejezetekben, amelyben a megszólalók és megszólaltatottak egyúttal az olvasóval/befogadóval is társalkodni kezdenek!

Ilyen értelemben talán inkább esszékaraván a könyvben első sorban a *Könyvről könyvre* és a *Túl a versen* című két szövegciklus. Ennek minden pozitív hozadékaival megáldva. (Közbevetőleg itt kell megjegyezni, hogy a blokkok szerkesztői tagolásában alkalmas lehet a befogadót megzavarni az, hogy egész oldalas címmel indul útjára a verses könyvek mustrája, miközben ugyanolyan címbetűvel kezdődik ugyan a *Túl a versen* című tömb – talán megérdemelt volna külön oldalt a technikai bevezetőnek szánt három bekezdés. Vagy legalább megkülönböztető betűfajtaival érdemes lett volna megkülönböztetni e közlésváltozatot.)

A *Könyvről könyvre* sorozata a hét Iancu Laura-verseskötetet vesézi ki. Halmai Tamás mintha azonosulva értelmezne fejezetről fejezetre. Érti és megéri, amiről a költő beszél. Átérti, érzi, megéri a lírai darabok szerzőjének tematikai irányát, problémavilágát. Sőt, mitőbb – túl az értelmezésen, elemzésen, azonosuláson sokkal elmélyültebben, avatottabban ír hozzájuk: az olvasót, a leendő Iancu Laura-féle líra befogadóját is érzékenyíti az ilyes költészeti világra. Hozzáír – mondom –, de inkább összeírt

szöveg válik a költőnk közlendőjére remekül rezonáló szöveg. Halmai lírai hangon beszél; egymásba oldódik nála irodalomtörténeti hangütés és a lírikusé, hiszen ezúttal a recenzenst egyúttal költőként is méltán tartja számon a szakma, a közönség. Ő vállalja, hogy efféle köze is legyen a vizsgálgatott anyaghoz. Az Isten peremén szerzőjétől jó szívvel fogadhatjuk ezt a sajátos kapcsolódást tárgyával. Halmai – ahogy egyre több során, citátumán végigérünk – szemlátomást mellérendeltségi viszonyba kerül az általa tárgyalt szerzővel, művel. Itt a szerző alany vagy tárgy, míg a kritikus állítmány. Egységre jut vizsgálódó és vizsgált.

Gondolatviláguk, érzelmi és intellektuális rokonságuk folytán Halmai némelykor a szemérmes rajongásig is van bátor elmenni. Ez jól tesz az ügynök, a szövegegyeségeknek, jó tételvény a Iancu Laura-lírának, -prózának vagy -darabnak híveket szerezni szegődött szándéknak. Mondjuk ki: a kötet legsikerültebb és legmeggyőzőbb, ekként leghatásosabb és hatékonyabb kerek egész egysége az első száz oldal. (Mellékesen érdemes említeni a gyaníthatóan szűkös kiadás-előkészületi idő számlájára írható pontatlanságot, miszerint Iancu Laura tavaly megjelent legutóbbi kötetének pontos címe helyesen: *András érkezésére*.) A magyar köztudat Trianon óta reflexből elfogódott Erdéllyel, az erdélyivel és az erdélyiekkel. Ha lehet ez a moldvai csángókkal még inkább így áll. Ezt a habitust némelyek rendre aggályosnak tartják. Az itt ismertetett könyv akarva-akaratlanul cáfol minden efféle általánosítást, ellenérzést – járulékosan ilyen tekintetben is missziója van.

Halmai – miként Iancu Laura – közeli viszonyban van a szakralitással, a jó értelemben vett misztikával, ezt más könyveihez hasonlóan ez a munka is felmutatja. Sokan lehetünk, akik – többek között – ennek révén legalábbis tiszteljük az ilyen nézőpontokat, meggyőződéseket.

Az *Isten peremén* kötet második egységében a főszereplővel egy interjú is olvasható. Iancu Laura remekbe szabott és mértékadó válasza feltétlenül indokolják szerepeltetését. A kérdező Halmai Tamás tájékozottsága, eligazító átvezetései kétségkívül segítik ebben a riportalanyt, habár néhány divatosá váló pongyolaság zavaró az olykor hosszabb riportterrisztokban (... mennyire érzed jól magad ..., ... hogyan kell elképzelni ..., ... mennyire érzed ..., ... Jól érzékelem ... stb.) Ha árnyalhatta a Iancu-líra/próza jellegzetességeit, értékeit az esszék után a riport/direkt-diszkurzus, alig valamit tesz hozzá a recepciószemelvényeket felsorakoztató negyedik testes blokk. Nyilván illusztrálja a kánon terjedelmét és kiterjedtségét, de meglátásom szerint jóval többet hozott a konyhára Halmai megdolgozott és érdemes elsőkézbéli első három blokkja.

A kötet végén található dokumentumok – életrajz, művek, díjak – hasznos figyelmességek olvasónak, szakmabélinek.

(Halmai Tamás: *Isten peremén, Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2019*)

A beszélgetés művészete

Virág Zoltán második beszélgetéskötete ez, ismét a veszprémi Vár Ucca Műhely Könyvek sorozatában, és a kiadvány formátumában, arculatában és szerkezetében is követi az előzőt. A 2009-ben megjelent *Szülőföldek, határok, dialógusok* volt a könyvsorozat 21. kötete, az alcímének megfelelően magyar, horvát, szerb és szlovén írókkal folytatott beszélgetéseket gyűjtött össze. A 2018-as *Próbára tett emlékezet* a könyvműhely 49. darabja, és a *szervezőnek* az időközben elmúlt tíz évben folytatott tizenhárom irodalmi-művészeti beszélgetését tartalmazza. Föltehetőleg nem az összeset, mert az alcíme szerint ez vajdasági alkotókkal folytatott beszélgetéseket foglal magába, márpedig Virág Zoltán szívesen elegyedik szóba az irodalmi-művészeti érdeklődéséhez közel álló alkotókkal, vajdaságiakkal és nem vajdaságiakkal egyaránt, vagyis nyilván sokkal több nyilvános beszélgetést folytatott ebben az időszakban. A kiadáshoz és a könyv történetéhez tartozik még, hogy a kötet társkiadója a Beszédes István vezette zentai zEtna kiadó. A zEtnához köti Virág Zoltánt nemcsak *A szomszédság kapui* című 2010-es tanulmánykötete, hanem az aktuális könyvben közölt irodalmi beszélgetések is, amelyeket a zEtna irodalmi portál és kiadó hagyományos őszi fesztiváljain folytat hosszú évek óta. A mostani anyag nagy része is itt keletkezett, a jól dokumentált kötetből kiderül, hogy ez alól a Danyi Magdolnával a szegedi Grand Caféban, a Végel Lászlóval a szabadkai Kosztolányi Dezső Színházban, a Bencsik Orsolyával a szegedi Móra Ferenc Kollégiumban és a Losoncz Alpárral az *Ex Symposion* folyóiratnak az *Új Symposion*ról szóló tematikus számához készült – nem nyilvános – beszélgetés a kivétel.

A hanganyagok zömét Döme Szabolcs dolgozta fel, kivétel a Danyi Magdolnával, Benes Józseffel, Bencsik Orsolyával és Losoncz Alpárral folytatott beszélgetés. Ennek a filológiai adatokon túl annyiban van jelentősége, hogy a Döme Szabolcs által gondozott és a zEtna honlapjára is fölkerült anyag láthatólag egységesen szerkesztett, az élő beszélgetéseket a spontaneitásukkal együtt leképező felfogásban készült, a Lennert Móger Tímea által feldolgozott és Sinkovits Péter által szerkesztett Benes József-beszélgetés feszebb szerkezetű és az élő beszélgetéstől eltérően önöző/magázó megszólítást használ szöveget eredményez. A zEtna-honlap által gondozott anyag helyesírási szempontból is problémátlan, míg a többinél azért be-becsúsznak az egyéni írásmódokból adódó hibák. Ezek szóra sem érdemesek, csak az egyébként rendkívül igényes kiadványhoz képest tűnnek fel. A második beszélgetéskötet borítójának esztétikus kivitelezése például talán még a szintén sokjelentésű, elgondolkodtató és szép első könyvét is felülmúlja – mindkettő Losoncz Nándor nagyszerű fotóit használja a borítóján, ily módon is összetartva az időben egymástól távol álló kiadványokat. A borítóknak nincs közvetlen köze a könyvekben

lévő anyagokhoz, viszont jól jellemzik azokat a tág szellemi horizontokat, amelyekben Virág Zoltán szemügyre veszi az életműveket és életutakat, és amelyek perspektívájából megfogalmazza kérdéseit. A fotók esztétikai értelemben leképezik a beszélgetéseket irányító irodalomtörténész irodalmi-művészeti ízlésvilágát, továbbá láttatják az egyes témákra széles asszociációs mezőkről közelítő gondolkodásmódját.

Szándékosan említettem szerzőt egyik főntebbi mondatomban, mert első látásra van ugyan ebben a szóhasználatban némi ellentmondásosság egy voltaképpen sokszerzős munka esetében, de a *Próbára tett emlékezet*, akárcsak elődje, bátran nevezhető szerzőinek, nemcsak a kiadás jellemzői alapján (a szerzői név és a címek-alcímek címoldali használata okán), hanem a publikált anyag sajátosságai szerint is. Erősen összefogja a beszélgetéseket Virág Zoltán érdeklődése, először is a kiválasztott beszélgetőpartnerek személye, aztán az, ahogy együtt kezeli az alkotót és a műveket, mindig láttatva a művel együtt az embert is, továbbá az a tájékozottság, olvasottság, műveltséganyag, amit megmozdít ezekben a beszélgetésekben. Így nemcsak az egyes megszólaltatott alkotók ismerhetők meg a beszélgetésekből, hanem a kérdések a beszélgetőtárs Virág Zoltán markáns irodalmi-művészeti érdeklődését, értékrendjét is megmutatják. Úgy hagyja érvényesülni az alkotókat, hogy közben azért a kezében tartja a szálakat, vannak elképzelései az egésznek a kereteiről, reagál az épp elhangzottakra, és a válaszok mentén, de a saját érdeklődése szerint teszi fel újabb kérdéseit. Ezekben sokéves jártasság – olvasottság, nyelv- és kultúraismeret, személyes kötődések, műterem-, galéria- és múzeumlátogatások, helyszínbejárások és sok más mellett a zentai és a zentaihoz hasonló fesztiválok, beszélgetések, intenzív légkörű találkozások révén bensővé, személyessé lett tudás – jut szóhoz.

Nem veszélytelen az ilyen többszöveges kötet esetében az összesre reflektálni, hiszen mindegyikről csak egy-két mondat erejéig lehet szólni. Ugyanakkor egy tizenhárom személynevet tartalmazó felsorolásnál több teret érdemelnek ezek a tizenegynéhány könyvoldalnyi párbeszédlejegyzések.

Mindenképp a felsorolás elejére kíváncozna, és a szerkesztési elképzelésekbe is bepillantást enged, hogy a könyvnek is a legelejére került *Az idegenség természetes léthelyzete* című dialógus, amely a könyv megjelenésekor már elhunyt Danyi Magdolna emlékét idézi meg. Fél évvel a költőnő váratlan halála előtt találkoztak Szegeden, és az irodalmi est adta időkeretek ellenére, ha vázlatosan is, de életút-beszélgetésnek tekinthető párbeszédük, a gyerekkori impulzusoktól az ifjúkor költői, majd szerkesztői próbálkozásain át a tudóssá nevelődésig teljes értelmiségi pályaképet ad, de a térségre vonatkozó irodalom- és művelődéstörténeti forrásként is rendkívül értékes. Hálásak lehetünk a könyvben publikált szöveget feltételező eseményért is, amely olyan mondatokat tett lehetővé, mint Danyi-

nak a róla szóló egyik elemző kijelentésre tett reflexiója: „Én ezt így nem tudom mondani, de örülök, ha ez így gondolható.”

A megszólaltatott személyt és az aktuális beszélgetést is találóan jellemzi a Böndör Pállal folytatott beszélgetés címe: *Szűkszávúan, de szókimondóan*. Ez koncentrált talán a legerőteljesebben az alkotói poétikai sajátosságokra, és hallunk a kötött formákhoz való vonzódásáról, a hiba jelentőségéről a műalkotásban, de az újvidéki délszláv közegben is magától értetődően otthonos magyar értelmiségi is megmutatkozik benne, ami talán a vajdasági kulturális együttélést kevésbé ismerők számára lehet tanulságos.

A *Mondjunk el valami lényegtelenet is az életről...* című szöveg a hatvanéves Fenyvesi Ottóval Zentán folytatott vibráló baráti beszélgetés szerkesztett változata, benne családtörténettel, a hetvenes-nyolcvanas évek vajdasági és jugoszláviai irodalmi és művészeti világával, aztán az utazásokkal Európában és Amerikában, azoknak az élményeknek a megidézésével, amelyek az értékörzés és a radikális underground szubkultúra között kialakított szökésvonalakon közlekedő Fenyvesi művészi világát alakítják.

A fenti underground háttérből bukkan elő a következő beszélgetésalanya, Jódal Kálmán is, de mondhatnánk azt is, hogy újvidéki remeteségéből, hiszen nemzedékéből szinte csak ő maradt ott újvidéki világában, a vajdasági magyar kulturális közegben is némiképp idegenként. Emlékeim szerint is az egyik legjobb zentai beszélgetés volt a vele folytatott, hiszen Virág Zoltánnak beavatott és az életmű mély ismeretéről tanúskodó kérdéseivel sikerült megnyitnia a látszólag zárkózott és a közönség számára is kevésbé ismert Jódalt, aki rendkívül motiváltan, a helyszínen végiggon-dolt, alapos, információgazdag válaszokkal engedett betekintést személyes és alkotói világába. A könyvben közölt beszélgetés kiválóan felidézi az élő esemény frissességét, feszültségét.

Szinte új ciklus indul a következő, az akkor nyolcvanöt éves Benes József képzőművésszel folytatott párbeszéddel. Az azóta elhunyt neves grafikkussal, festőművésszel Virág régi barátságát ápolt, részletekbe menően ismeri életét és művészi világát, ráadásul mindkettőn láthatólag kedvvel állnak a beszélgetéshez, Benes leginkább talán a zentai helyszín miatt, Virág meg Benes miatt, az az érzésünk, hogy szinte mindenről szó esik, ráadásul kerek történetekben, gyakran még a tragikus fordulatokat is derűs anekdotákkal felidézve. Hiszen az is milyen vicces dolog, amikor a zentai műteremlakásból elrabolt képekkel a legmeglepőbb helyeken találkozunk a művész, például egyszer egy bóbiskolva nézett amerikai horror pisztolyos jelenetének a háttérében.

Értékes, koncentrált, szakirodalomként is figyelembe veendő beszélgetés a Ladik Katalinnal folytatott, és itt a közlékeny és igényesen fogalmazó Ladik mellett megint csak a beszélgetőtárs felkészültségét kell méltatni, dialógusuk rendkívül színvonalas szakmai párbeszéddé alakul.

Ahogy a Ladik Katalinnal folytatott beszélgetés is a vajdasági magyar (és nemcsak magyar) művészeti közeg komplexitását érzékelteti a művészeti ágak közötti átjárásokkal, köztes műfajokkal, úgy Csernik Attila megszólaltatása is az irodalom és a képzőművészet egymást támogató, motiváló, mindkettő számára új terepeket megnyitó együttéléséről tanúskodik. A képversekkel, testversekkel, performanzsokkal is kísérletező képzőművész a kérdések nyomán nemcsak saját alkotói szándékait idézte meg, hanem az *Új Symposion*, a *Képes Ifjúság* alkotóival, az irodalmárokkal vagy a kiadóban a könyvek tervezése során létrejött különböző innovatív együttműködési formákat, amelyek a kiállítótermekből a hétköznapi, „profán” terekbe is kivitték a művészetet.

A következő, Csorba Bélával folytatott beszélgetés megint csak mintha új ciklust indítana el a kötetben, a műveken túl és a művekkel együtt az irodalom és a közélet, a művészi és a társadalmi mozgások viszonyával foglalkozva. A konfliktusoktól, vitáktól nem idegenkedő, politikusként is aktív Csorba Bélának ráadásul a személyes élettörténete is igencsak fordulatos, és mindezekről szívesen és derűvel mesél.

A könyvben olvasható Végel László-beszélgetés bizonyosan az egyik legjobb, amit az egyébként nem ritkán megszólaló Véggel készitettek. Láthatólag Virág is fölkészült, Végel meg rutinos nyilatkozó – más kérdező és más szerző esetében ebből a kombinációból igen gyakran lesznek unalmas dialógusok. Eleinte itt is felmondja a kérdező a kötelezőt, csillogtatja beavatottságát, és fennáll a veszély, hogy Végel is automata üzemmódba kapcsol, de egyikük sem engedi meg magának, hogy ez ennyiben maradjon. Virág Zoltán igyekszik valóban megnyitni Végelt, kimozdítani a rutinjából, sikerrel, így részletgazdag kommentárokat kapunk a művekről, és az író még az olyan meglepő kérdésre is színvonalasan esztétizáló választ ad, amikor a kérdező behozza a beszélgetésbe Baudelaire-t (és vele a modernség őseredetét) meg a Fekete Vénusz néven emlegetett haiti szépséget.

A Bencsik Orsolyával folytatott dialógus annyiban kilóg a kötetből, hogy a többi interjúalany mind a háború utáni, titói Jugoszlávia közegében indult, és a hatvanas-hetvenes, esetleg a nyolcvanas évek világában már kiteljesítette életművét, míg a fiatal prózaíró (és mint a könyvből is kiderül, Virág Zoltán doktorandusza a szegedi egyetemen) már a széthullás és a háborúk közegében és az ezt követő időkben nőtt fel, és élményvilága is erre a kimozdult világra reflektál. Az időbeli kimozdulás a kötetben az önmagában is értékes, az alkotói érdeklődést megvilágító párbeszédet voltaképpen a többiben megidézett múlt jövőjévé teszi – más, nem realizált jövőkkel szemben megvalósult jelenné. És ez mintha nem is lenne idegen Bencsik Orsolya prózapoétikájától.

A haza országhatárnyi kapuja című, Szűgyi Zoltánnal folytatott beszélgetés ismét csak életútinterjúnak tekinthető, amelyben a gyermekkortól az aktuális pillanatig részletgazdagon körbejárják azt az élményvilágot,

amely Szűgyi költészetének inspirálója volt, de legalábbis alakította személyiségét, azzá tette, amiként aktuális válaszait adja. Talán ebben és a Jódal Kálmánnal folytatott beszélgetésben érhető leginkább tetten a beszélgetés jelen ideje, miközben végig a múltról van szó, de a jelenben megszólaló én újra és újra beleáll a múltbéli helyzetekbe, újraéli és újraértelmezi őket.

A Szajkó Istvánnal folytatott beszélgetés a Benes Józseffel, Ladikkal Katalinnal, Végel Lászlóval vagy Fenyvesi Ottóval folytatotthoz hasonlítható abban, hogy ugyanolyan elmélyült és régóta fennálló érdeklődés aktivizálódik benne a kérdező részéről, a kérdések messzire vezetnek, alkalmat adnak a több évtizedes alkotópálya virtuális bejárására a személyes és szakmai emlékek, művészeti összeggések által.

A kötet záró *Feszítőerők a mélyben* című tematikus interjú a kötet méltó lezárása. Ebben Losonc Alpár a *Symposion*-történetet is kutató Virág Zoltán célzott kérdései nyomán a vajdasági magyar kultúra egyik legfontosabb orgánumának, az *Új Symposion*nak a történetével foglalkozik, a maga személyes kötődéseivel, a korábbi generációk és a saját nemzedék szerkesztői gyakorlatával és egyáltalán a folyóirat helyével, meghatározottságaival a korabeli jugoszláviai összefüggésekben.

A kérdező fentiekben részletezett, a könyvet összetartó szerzői jelenlétével ellentétesen hat a megszólaltatott alkotók heterogén volta, a nagyon különböző megszólalásmódok, habitusok, tapasztalati világok. Ez a feszültség adja a könyv sokszínűségét, érvényre juttatja az interjúkat készítő alkalmazkodóképességét vagy esetenként a megszólaltatott beszélgetőtárstól markánsan eltérő stílusát. Érdekes és tanulságos például a harmadik *Symposion*-nemzedék három alkotójának, Szűgyi Zoltánnak, Csorba Bélának és Losonc Alpárnak a három különböző beszédmódja, eltérő hangsúlyaik, de az is, ahogy mindhármuk által Sziveri János is bekapcsolódik ezekbe a kései beszélgetésekbe. Szűgyi az élő beszélgetés spontaneitásában újra megfogalmazza és aktuálissá teszi az *Új Symposion*hoz kapcsolódó 1983-as retorziók mélységes elfogadhatatlanságát, és a saját akkori kifosztottság helyzetét párhuzamba állítja annak a tehetetlenségnek a fájdmával, amelyet a délszláv háború idején érzett Budapesten, miközben néhány száz kilométerre délre zajlott Vukovár, Szentlászló és a többi település tragédiája. Személyes megszólalásának hangnemétől mérőben eltér Losonc Alpár többszörösen reflektált reagálása ugyanerre az eseménysorra, vagy Csorba Béla adatolt elemzése, de ezek az eltérések nem oltják ki egymást, épp ellenkezőleg, megmutatják a Sziveri-nemzedék sokszínűségét, továbbá az egy szerkesztőségből indulók életútjai változatosságával való szembesülés élményét is megteremtik.

Csak sajnálhatjuk, hogy az a beszélgetés már nem került be a kötetbe, amelyet Balázs Attila folytatott Virág Zoltánnal a zentai alkotóházban, 2018. november 9-én. Persze furcsa is lett volna, hiszen épp e fölött a frissen megjelent könyv fölött társalogtak. Számomra ugyanakkor azzal a

megfordított interjúval kerekedik le a *Próbára tett emlékezet* eseménysora. Aki nem hiszi, járjon utána: http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/145/beszalgetesek_virag.htm

(Virág Zoltán: *Próbára tett emlékezet. [Beszélgetések vajdasági alkotókkal]*. Művészetek Háza – zEtna, Veszprém – Zenta [VárUcca Műhely Könyvek 49. – Altus3 12.]

Ladányi István

A Sátántangótól Homéroszig

Ki gondolta volna, hogy (többek között) egy kulcsmotívumra: a *félelemre* egy egész irodalmi életművet föl lehet építeni, s hogy az, a szerző mindenféle székszise ellenére már több mint három évtizeden át kiválóan működik is. Pedig 1999-ben Angyalosi Gergely ezt írta a szerzőről: „[e]z a korán kialakult, rendkívül egységes írói világ kimagasló értékei mellett óriási tehertételt is jelentett a továbblépés szempontjából. Írói továbbfejlődése érdekében Krasznahorkainak mindenekelőtt azzal kellett megküzdenie, amit önmaga hozott létre” (*Romtalanítás* című kötet) Esterházy sokat emlegetett „ontológiai derűjével” szemben az „ontológiai kétely” tartja mozgásban ezt az alkotói pályát, mely – paradoxonnak tűnhet – de talán épp az ambivalens megjelenítésű *Kegyelmi viszonyoknak* (a fogalom egybeesik az 1986-os novelláskötet címével) köszönheti rendkívüli kisugárzását. A sokféle neves kitüntetést elnyerő, Nemzetközi Man Booker-díjas szerző a világon szinte egyedülálló azzal az apokaliptikus „nagyonszépírodalommal” (saját szótalálmanya), mellyel a „metafizikai horrort” (a lengyel származású filozófus, Leszek Kolakowski elnevezése) működteti, életműve az ontológiai kérdéseknek van alávetve. Alkotói műhelyének alappillére az identitás zavart okozó inherens dichotómia: az ember mint pusztító erő, Sátán foglyaként néz szembe az Abszolútummal, a tökéletes Szépséggel. A transzcendens valót kívánva megragadni ennek az életműnek metasztintjét képezi az örületig menő szüntelen keresés, úton levés, menekülés. Krasznahorkai László a *Nem kérdez, nem válaszol* című interjúkötetében (2012) sokoldalúan körbejárja, megválaszolja világszemléletének, művészetének a végső realitáshoz való viszonyát. Saját művészi törekvéséről 2015-ben a Népszabadságban Vári György kérdésére így vallott: „[v]an egy nagyon magas fokon művelt szépírodalom, amely a romlás ellen hat. Már az a lehetőség is, hogy ez az irodalom vállalhatja akár azt is, hogy magára a megismerésre tör, vagyis hogy nem előír egy világot, hanem kutatja azt, már erőteljesen jelzi, hogy nagyon is morális tény. Nincs meg minden szépírodalomnak ez a morális akcentusa, de a nagyonszépírodalomnak megvan. És én ebbe az irányba törekszem a nyelvvel”.

Ez a mágikus realista nyelvi varázs mindaddig elbűvölő, amíg a megjelölt célt szolgálja, és nem válik bizonyos értelemben öncélúvá. Némi iróniával azt mondhatnánk, amíg nem veszíti el a lába alól a talajt, és ezzel már konkrétan Krasznahorkai utolsó, idén a Magvetőnél megjelent művére, a *Mindig Homérosznak* című könyvére utalok, annak is a zavarba ejtő záró nagyjelenetére, a főhős (ön)megsemmisítő zuhanására, a sajátos saltomortaléra. Ez a könyv tulajdonképpen a metafizikai horror parabolája, az ismeretlen erőknek kitett ember láttelepe. Krasznahorkai nemcsak menekülő hősével (önmagával?), de az olvasóval is kegyetlenül elbánik, vagy velünk tán kevésbé, mert a megértéshez számunkra mankókat biztosít. Más művészeti ágakat is (zene és képzőművészet) mozgósít, hogy tételét, szándékát világossá tegye. Ebben az összművészeti produktumban több érzékszervünkre is hat: Miklós Szilveszter improvizációs dobszólója (linkek segítségével lekereshetően) valóban ihletett produkció, önálló művészi alkotásként is megáll. Max Neumann grafikái azonban asszociálnak ugyan a szövegre, de ennél többet nem nyújtanak, megmaradnak illusztrációnak. Legfeljebb a piros szín alkalmazása a képeken, a címek és a tartalomjegyzék tipológiájában ad jelentéstöbbletet, segít a szerzői elgondolás irányába terelni a brutális tragédiáról, illetve a könyvről alkotott véleményünket.

A zene és a képek által ugyanis nem a valóság, hanem a tudatállapotok, a metafizikus élmények új dimenziói tárulnak fel, ily módon erősítik a szöveget, fokozzák a drámai feszültséget.

A *Mindig Homérosznak* egyrészt Homérosz-hommage, amely megidézi Odüsszeusz és Kalüpszó nimfa legendáját, ezáltal nagyon is beillik a szerző életművébe, írói értékvédő, értékőrző szándékába. Másrészt ez a könyv önparódia, majdhogynem burleszk, a Krasznahorkai-életmű megrekedésének parabolája is, valamelyest szubjektív menekülésparódiaként is olvasható. Alapvetően egy abszurd menekülési história, melynek prologusa jelzi is, hogy absztrakt történettel lesz dolgunk. Végigkövethetjük a főhős metafizikai ámokfutását, melynek vége egy katasztrófális, kissé erőltetett (ön)áldozat. A mű prózapoétikáját (Krasznahorkaitól nem megszokottan) a konzekvensen végigvitt irónia, önirónia jellemzi, épp ez enged következtetni arra, hogy a szerző itt kíméletlen önkritikát is gyakorol.

A művészet transzcendens vonatkozásait kutató szerző már az *Urgai fogolytól* kezdve hangoztatta, hogy az ember nem léphet ki saját hagyományából, ennek ellenére többször járt az emberiség kultúrájának bölcsőjében (Kína, Japán, Görögország, Mongólia), ahol szenvedélyesen kereste az ókori művészet titkát. Ezek az utak mély csalódással végződtek, mert bár őt megérintette az alkotó szellem szabadsága, és bennünket csodálatos könyvekkel ajándékozott meg általa, de tapasztalata szerint a modern Kína meghamisítja, áruba bocsátja a több ezer éves értékeket.

Krasznahorkai szemlélete a világ megértésére vonatkozóan továbbra is szkeptikus, rokonítható a már említett Leszek Kolakowskiéval, aki ezt ál-

lítja: „[a]z élet kudarcra van ítélve, a halál legyőzhetetlen, hacsak nem vagyunk részei az örök valóságnak, amelyet nem mi teremtettünk, és amelyre rá vagyunk utalva”. (Ha nincsen Isten című műből) Leszek Kolakowski az embert a „prométheuszi ateizmus és az istenség tisztelete” közti választás elé állítja. Krasznahorkai világszemlélete folyton e kettő közt oszcillál, és metafizikája az utóbbi időben megjelent művei alapján kiüresedőben van.

A *Mindig Homérosznak* című könyve majdhogynem essenciája az 1999-es *Háború és háború* című regényének, anonim főhősének lelki helyzete analóg Korim Györgyével. A mű közvetlen előzményei pedig egy nagyregény és két kisebb kötet, melyekből levezethető a menekülésregény természetrajza, a főhős létállapota, valamint a szerző ábrázolásmódjában érzékelhető változás. A 2017-es *Báró Wenckheim hazatér* (a szerző vallomása szerint utolsónak szánt regénye, mely ismét visszavisz Gyulára, a Sátántangó vidékére, és a történettel világmetaforává emeli a várost), szintén paródia, mégpedig Győrffy Miklós szerint „apokalipszispáródia”: anarchia, bomlás, végjáték. (Jelenkor, 2017. július–augusztus) Mindamellett a magyarság feletti kemény végítélet. A műben fontos szerepet játszó röpirat szinte megátkozza a magyarságot, állítva, hogy „[m]ég egy ilyen visszataszító népet [...], magyarnak lenni nem néphez való tartozást jelent, hanem az egy betegség”. (429.)

S bár Makai Máté az *Alföld* 2017/2 számában istenbizonyítéknak tekintti a várost elpusztító tűzvészt az égő csipkebokor Biblia-allúzió miatt, szerintem a tűzvész inkább blaszfémia, mint bibliai értelemben vett apokalipszis. Krasznahorkai a világban uralkodó káosz felelőse felől ott nyitva hagyja a kérdést.

Sipos Balázs a Jelenkor ugyanazon számában egyenesen „üres eszkatológiáról” beszél, amelyben a transzcendenciának már a vágya sincs meg. Az egyik főhős, a Tanár úr állítja, hogy „[a] félelem iszonytató ereje hozta létre a kultúrát”. „Igeneljük az Isten tagadását, kérdéseket semmisítünk meg [...], micsoda összeroppanás lesz, amikor valóban felfogjuk, hogy az emberi kultúra alapjaiban hamis”. (324.) A szerzői narrációban ez a gondolat már jóval korábban testet öltött, és most talán ez nyert formát a *Mindig Homérosznak* című műben is.

A másik előzményt a művészi alkotó folyamattal foglalkozó két kiadvány, a New York-i ihletésű *Manhattan-terv* és az *Aprómunka egy palotáért* jelentheti. Ez utóbbinak könyvtáros főhőse egy örökké zárva tartó könyvtár ideáját dédelgeti (szellemi kincsek gyűjteménye=értékközzés), de önmagát az örületbe kergeti a megvalósítás során. Valamint ebben a könyvben olvashatjuk, szerzői narrációban a következőt: „Woods rajzai esetében éppen úgy, mint Melville mondatainak esetében, nincs út bizonyos ponton tovább a teljes megértés felé, van egy út persze [...], de aztán jön egy pont, ahol nincs tovább, mert ott már ugranod kellene, mint valami akrobatának, és erre már te nem vagy képes, vagyis én nem...” (54.)

Krasznahorkai a menekülő alakjában még egy (szerintem parodisztikus) kísérletet tesz az ember ontológiai csapdából történő kiszabadítására, mert a részvétetika ezt kívánja meg tőle. Bár a szerzőnek nincs nagy véleménye az emberről, a camus-i értelemben vett „l’homme c’ est l’enfert” mégis Camus-nél összetettebben látja, ábrázolja, szerinte az emberben testesül meg a menny és a pokol. Szophoklész ismert (Krasznahorkai szerint félreismert) mondását így szokta hangoztatni: „[a]z embert leszámítva, a világnál nincs csodálatosabb”. Ironikusan egy helyütt ezt mondta: „[i]stennek van humorérzéke, bizonyíték erre az ember”. *Az ellenállás melankóliája* egyszerű, de tiszta, szereteten alapuló metafizikájához képest, mikor is Valuska még el tudta fogadtatni Eszter úrral azt a világszemléletet, hogy „az Univerzum csodaszép”, elég nagy változáson ment át Krasznahorkai metafizikája. Olyannyira, hogy a szerző maga vetette fel egy új narratíva szükségességét.

Ezek után a *Mindig Homérosznak* menekülő főhősével kapcsolatban föl kell tennünk a kérdést, hogy a szerzőnek miért volt szüksége még egy meneküléshistóriára? A belső monológban elhangzik, hogy a *félelem* hajtja, a gyilkosai elől menekül, de azoknak se hírük, se hamvuk, a főhős érzékszerveivel nem érzékeli őket. Már ez a nézőpont is, mely a fizikai tapasztalatokat, a testiséget (orr, szem, száj) vonja be a lelki dolgok érzékelésébe, a főhős belső monologizálásába, a metafizikai szemlélet trónfosztására utal, ironikusan. Kézenfekvő tehát a meglátás, hogy a főhős nem is elsősorban a külső veszély elől menekül, hanem önmaga elől, saját démonai elől. Darida Veronika szerint „a főszereplő önmagával folytatott, ugyanakkor önmagától elidegenült dialógusa ez”. (ÉS, 2019. 10. 08.) Meglehet, hogy a szerző ténylegesen nekilát az Angyalosi-Gergely-féle romtalanításnak, és a magyarsággal, az emberiséggel való leszámolás után maga az ember, illetve önmaga, vagy legalábbis eddigi énje kerül terítékre?

Krasznahorkainak, annak érdekében, hogy valóságérvényűvé tegye a történetét, kettős esztétikai csavart, manővert kellett alkalmaznia. Az egyik a karkai metamorfózis abszurdja, mellyel a szerző tudatunkba és szemünkbe vési az emberről alkotott véleményét, mely szerint az ember gyáva patkány, pusztító, sőt önpusztító erő. Metafizikai értelemben vett fogságából nem képes kitörni, átugorni azt a bizonyos pontot, helyette – szemléletesen, most – a főhős a mély szakadékba zuhan, szörnyethal. Teste helyén, a tengerparti fövényen azonban a turisták csak egy döglött patkányt találnak. A patkány kulcsmotívum, már a Sátántangóban jelen volt (lásd az Estike történetet!), és a profán hely (a tragédiák helyei), jelen esetben a tengerpart, szakrális térré lényegül, létmagyarázattá. Áfra János figyelemre méltó tanulmányában elemzi a Sátántangóban található szakralitás módozatait. (StudiaLitteraria, Debrecen, 2009); az értelmezés a jelen kötetre is átvihető.

A másik esztétikai manőver a könyvet záró két rövid talányos mondat, mely által más fénytörésbe kerülhet az egész történet úgy, hogy abszurditásából semmit se veszít.

A menekülésre kényszerített hős különböző lélektani stációkon megy keresztül, ezáltal „felszabadul a görcsös nyomás alól, mintha az ezertonnás harangot lassan emelnék lefelé”. (76.) „Olyan erő hajtotta, amelyet egyáltalán nem ismert eddig, sőt, amelynek még a létezését is kétségbe vontam” (78.) [...] „szíve majd meghasadt a boldogságtól”. (81.) Egy Krasznahorkai-hős, aki boldog! De ez csak egy pillanatnyi érzés, illúzió, valami olyasféle érzet, amilyen a *Megy a világ* záró jelenetében fogalmazódott meg, amikor a szerző arról vallott, hogy neki nem kell innen semmi, mert „beletekintett abba, ami jön”. De itt most épp az éles kanyar következik, majd a szakadék, a többit már tudjuk: a főhős helyett az ismeretlen Erő cselekszik, ő pedig a mélybe zuhan. És itt ér bennünket a szerzői dramaturgiai csavar, a tragikus történet ugyanis azzal zárul, hogy „Nem. Nem adta fel”. (87.)

Az olvasó az elképedés után eltöprenghet azon, hogy ez a befejezés valóban a szerző önróniájának ad-e hangot, vagy paradox módon annak a metafizikai reménynek az üzenete, hogy az ember ugyan elpusztítható, de a benne élő transzcendensvágy mint szellemi Lényeg elpusztíthatatlan? Ha igen, az esetben a tragédia színhelye, a Kalüpszó halálistennő barlangja előtti tér valóban szakrális helyé minősül, a temetősziget (a dalmáciai Mljet) pedig földünk metaforájává. A kettős csoda pedig a maga abszurdításában tágabb értelmű világmagyarázattá.

A mű prózapoétikája szinte mindvégig ironizáló hangnemű, vagy csak egyszerűen humoros. A főhős belső dialógja, futásának megfelelően sodró erejű, az olvasót is belerántja a vizionálásokba. Krasznahorkais a Prológus legelején a Biblia-allúzió, mely a gyilkosokra, az őt kergetőkre vonatkozik: „fogalma sem volt, miért éppen hattyúkat mond, miért nem bárányokat vagy galambokat”. (7.) A menekülőre kimondott ítélet abszurd, akár csak Kafka *A percímű* művében, ő menekül, kiszámíthatatlan sebességgel és útvonalon, de legszívesebben „futószőnyeget terítene” üldözői elé, „hogy erre, csak erre, erre, kérem”. (10.) A 7. fejezet utal leginkább arra, hogy önparódiáról, önkritikáról is szó van, amikor ezt olvassuk: „olyan mondatokra van szüksége, amelyek mondanak is valamit, meg nem is, amelyekkel elháríthatja a bajt, amit a személyével kapcsolatos találgatás jelent”. (32.) Ezzel a szerző érdekes hatást vált ki: működésbe hozza az olvasói részvétetükét.

A 13. fejezetben a hittel kapcsolatban a menekülő frivol alkudozásokba kezd, végül hajlandó a hagyomány megkívánta rituáléra, imádkozni kezd. Igen ám, de legfeljebb csak a pogány istenekhez, és innentől csúszik át a történet Homérosz-allúzióba, helyileg be is lépünk az hommage-tartományba, az Odüsszeia-mítosz egyik fontos helyszínére. Ez a temetősziget. A kabarészamba menő ima hatékony volt, az üldözők eltűntek. Az ironia

most már csak a japán turistákon csattan, akik egyáltalán nem ismerik az európai kultúrát, és számukra teljesen érdektelen is. A hangnem kezd elkomorulni, feszültség vibrál a levegőben.

A *Mindig Homérosznak* záróképe a patkánytetemmel szorosan kapcsolódik az ókori kultúrkörhöz, többek között Ovidius *Átváltozások* metaforikájához, egyben a karkai, gogoli abszurdhoz. Mindezzel Krasznahorkai azt sugallja, hogy az ókori szellemi kincs átmenthető, egészen az örökkévalóságig.

Krasznahorkai apokaliptikus víziói mára már valósággá váltak, világállapottá, világvalósággá lettek. Szerke a világban háborúk, menekülők milliói, tűzvészek, áradások sokfelé, de hogy bennünk ez a próza a továbbiakban mégsem a *félelmet* fokozza, ahhoz talán szükség lenne valamilyen mértékű paradigmaváltásra. A váltás lényegében visszatérést jelentene, hiszen valójában – a Lényeget tekintve – nincs új a nap alatt. Vissza kellene térni minimum a horátiusi eszményhez, az „aureamediocritashoz”, annak eredeti, nem a ráarakódott pejoratív értelmében, illetve az azzal analóg Arany János-i „józan, okos mértékhez”, egyszerűen a *józan ész metafizikájához*, mely egyáltalán nem áll távol a Krasznahorkai által is tisztelt Szentírás alapkoncepciójától. Egyszer egy interjúban megkérdezték a szerzőt, hogy „mi a bejárat az ő művészetébe”, amire Krasznahorkai azt válaszolta: „az Ószövetség és a Jelenések könyve”. Ha tehát tényleg az, akkor a *félelemből* való kijáratot is ott kellene keresnünk. Ha egyszer már *Megjött Ézsaiás* (1998), akkor miért ne jöhetne meg újra, csak egy pillantást kell vetnünk Ézsaiás könyvének 43,1. versére: „[n]e félj, mert megváltottalak, neveden hívtalak téged, enyém vagy!” Kell-e ennél fajsúlyosabb metafizikai üzenet? De megelégednénk mi a „hit szépsége helyett az egyszerűség szépségével is”, ahogy a *Nem kérdez, nem válaszol* kötet egy másik interjújában maga a szerző kategorizálta egyes szereplőit; megelégednénk egy új, együgyű Valuskával, egy transzcendenciára áhítózó Pálnikkal, vagy egy tiszta szívű Estikével, mert mintha a világnak most inkább ilyenekre lenne szüksége. Afféle „hrabali nymburki szentekre”, a „világ bolondjaira”, akik némi egyensúlyt teremthetnének a mérhetetlen káoszban.

A *Mindig Homérosznak* című könyvvel tulajdonképpen nekem csak az a problémám, hogy ugyan maximálisan beteljesedik benne az a „metafizikai horror”, ami az egész Krasznahorkai-életmű mozgatója, azaz hogy az ember halála pillanatáig fogoly, tőle független erőnek van kiszolgáltatva, és emberhez méltó szabadságérzete legfeljebb pillanatokig lép érvénybe; csakhogy ebben a műben (minden esztétikai bravúr ellenére) ez túlságosan monomániásan, egysíkúan, direkt módon, mondhatni szájbarágósan megy végbe. Persze végül is alapvetően paraboláról van szó, és ennek a műfajnak megvan ez a veszélye. Mégis sajnálatos, hogy a „nagyonszépírodalom” így veszít vonzásából, nem tud ténylegesen a romlás ellen hatni, legfeljebb önrombolóvá válik. A mű záró mondataival a katarzis nem tu-

dott bekövetkezni. Valahogy az egész ellebeg az abszurd régióiban, feloszlatva azt a mágikus realista hatást, amely egykor oly elementárisan érintett bennünket a Sátántangó idején.

(Krasznahorkai László: *Mindig Homérosznak, Magvető, 2019*)

Mosonyi Kata

„Kibeszélni a családot”

Jó lett volna tiszta lappal indulni: Barnás Ferenc korábbi könyveinek ismerete nélkül olvasnom új regényét, az *Életünk végéig* címűt. Engem ugyanis elkerülnek a *Másik halál* főhősének tudat-és emlékezetvesztéses állapotai, így aztán az *Életünk végéig* szövegét olvasva sorra előszivárogtak az emlékeim a korábbi Barnás-művekből, elsősorban *A kilencedikből* és a *Másik halálból*.

Nem csoda, az új regény provokálta az emlékek felidézését. Mert itt ugyan az egyes szám első személyben megszólaló főhős már nem gyerek (mint *A kilencedikben*), nem is egy volt tanár, utcazenész és névtelen műzeumi teremőr (mint a *Másik halálban*), ám *A kilencedik* lapjairól ismerős szülőket, a kilenc élő testvért (más neveken ugyan, de) az új könyvben is felismerni, akárcsak a volt barátot, a Grófnőt (Henriett néven), aki a *Másik Halálban* volt biztos támpont az elbeszélő-főhős számára. S ha netán elbizonytalanodnánk abban, hogy e három könyv szereplői részben azonosak, csak épp az életük különböző korszakaiban járnak (koro-sodnak), abban az esetben maguk az *Életünk végéig* szereplői sietnek a segítségünkre, és erősítenek meg: ők ugyanis magukra ismernek Barnás korábbi könyvében. Ezt a könyvet az *Életünk végéig* narrátora Ontogeneának nevezi, és a saját könyveként tartja számon, családja pedig egyértelműen a saját negyven évvel ezelőtti életüket olvassa ki a könyvből. Olyannyira, hogy az elbeszélő-főhős apja még pert is fontolgat a családját kibeszélő fiú ellen, mert az zsarnoknak ábrázolta őt, s ezt a Népszabadság kritikusa nem átalotta világgá kiáltani. Az Ontogeneáról persze bátran asszociálhatunk *A kilencedikre*, erre maga a narrátor is bátorít egy passzusban: „Nem is emlékszem, mi vitt rá, hogy a gyerekkoromról írjak. [...] A könyvet eredetileg ontológiai műnek szántam, nem egyébnek. *Ontológiai vizsgálódások* volt az eredeti címe, de a kiadóm azt mondta, így nem tudja eladni a könyvet. Mivel fikciós munkáról volt szó, belementem a címváltoztatásba. Nekem nyolc, gondoltam, legyen *Ontogenea*, sőt, ha a főszerkesztő úgy akarja, felőlem lehet akár *Kilenc* is.” (50.) Védekezésül, hogy a saját családjáról írta volna a regényt, az elbeszélő még hozzáteszi: „Semmi sem úgy történt, ahogy leírtam. Nincs Benjamin nevű testvérem. Nincs és nem is volt Vadasi nevű költő ismerősünk, aki talicskával hordta

a telkünkön a betont.” (50.) Mondanom se kell, Barnásnak *A kilencedik* című regényében szerepel egy Vadasi nevű lírikus, és egy Benjamin nevű testvér is, a legkisebb öcs. Az ominózus kritika pedig, amelyből az apa tudomást szerez az ő kedvezőtlen szépirodalmi reprezentációjáról (s melyből idéznek is az *Életünk végéig* 50. oldalán), *A kilencedik*ről jelent meg 2006. április 1-jén Reményi József Tamás tollából.

Visszatérve recenzióm kiinduló sóhajára: ha a könyvelőzmények nélkül olvasom az *Életünk végéig*et, valószínűleg sokkal kevésbé élvezem a családtörténeti szálat. Nem lett volna mód rácsodálkozni a testvérekre, hogy mi lett – mondjuk – *A kilencedik* Pótmamájából, Tentéséből, Marájából vagy Benjaminjából. Nem kapcsolhattam volna vissza minduntalan Barnás korábbi műveire, s nem gazdagodott, tágult és rétegződött volna újra és újra mindhárom regényvilág a másik kettő által. Persze, ha nem cikázok gondolatban állandóan a három szövegtér közt, akkor lehet, hogy jobban tudok összpontosítani az új könyv által megjelenített (unokákkal, dédunokákkal már 40-50 fössé duzzadt) nagycsalád mindennapjaira. S ez esetben nagyobb kedvvel ízlelgetem az elmúlt 10-15 évü(n)k válsággal, jobb- és baloldali szembenállással, kultúrharccal, kapcsolati tőkével, pénzintézeti csődökkel, külföldi és belföldi munkavállalással megspékelt kis magyar valóságát. Vagy a regény más művekkel való kapcsolata kötné le a figyelmem, s nem csupán Marquez *Száz év magánya* jutna eszembe például a szülői ház pusztulásának és a vegetáció elburjánzásának képeiről (no meg egy-két szellemjelenésről).

De ha tényleg *A kilencedik* és a *Másik halál* megrendítő élménye nélkül kényszerülök olvasni Barnás új művét, megértem-e a szereplők sokrétű és ellentmondásos viszonyrendszerét? Mit kezdek a látens, de időnként hevesen fellángoló ellenségeskedéssel és a váratlan kiengesztelődésekkel a nagycsaládon belül? Hogyan vélekedtem volna az általános gyanakvás, bizalmatlanság légköréről, a testvérek féltékenységéről, az ítélkezés, megbélyegzés elhamarkodott, később megbánt és elmismásolt gesztusairól? Ha nem ismerem Barnás korábbi írásait, akkor vajon helyén tudom-e kezelni az öröklött vagy a traumatikus gyerekkorban szerzett betegségek, az alkoholizmus, a játékszenvedély vagy a különféle neurózisok megnyilvánulásait? Nem válok-e magam is elhamarkodott ítélkezővé? Ahogy azzá váltak az apai minta nyomán a család férfitagjai közül többen.

Minden bizonnyal idegenebb és ellenszenvesebb lett volna az *Életünk végéig* főalakja is, a családtagok közt Sepinek emlegetett (Paulich Sebestyén nevű) elbeszélő, ha nem azonosulok nagy-nagy empátiával az elődeivel, *A kilencedik* és a *Másik halál* én elbeszélőjével. Sepi tájékozatlansága és kívülállása is rejtély lenne előttem, ha nem tudnám a *Másik halál*ból, hogy min ment keresztül pár évvel korábban, miért nem volt módja figyelemmel kísérni a családja sorsát. Pedig az elbeszélő tájékozatlansága fontos mozzanat a regényben, hisz elég sok félreértés, sértődés és sértés

fakad belőle. Sepi olyasmiket feltételez, amik talán csak a maga büntudatos képzelgéseiben léteznek. (Persze, a narrátori ismerethiány feszültségforrásnak sem rossz, remek késleltető elem.)

Ha tényleg módomban állt volna tiszta lappal indulni, akkor talán más-hogy ítélem meg Sepi és Lil kapcsolatát is. És kevésbé érteném Lil türelmét, áldozatkészségét. Mert önmagában azért az mégiscsak túlzás, hogy valaki 47 évesen is hat évig fontolgassa, hogy feleségül vegye-e azt a nőt, akivel életében először érzi magát önfeledten boldognak, szeretetnek és mégis szabadnak. Sepi sok ürügyet talál a házasság halogatására, de egy sem tűnik igazán meggyőzőnek. A múlt traumái inkább szolgálhatnak magyarázatul. Ezekhez azonban ismerni kell Barnás korábbi műveit, mint ahogy Lil minden bizonnyal ismerte, hiszen Sepi műveiként szerepelnek a könyvben, olyanokként, amelyeket az elbeszélő főhős (hat év eltéréssel) épp a regényidőben jelentet meg (*A kilencediket* Ontogenea, a *Másik halált* M:H címen). A szeretetnek, a gondoskodásnak zsarnokságként való megtapasztalása a gyerekkorban s a félelem attól, hogy saját maga alkalmatlan a tartós és demokratikus együttélésre - e tényezők inkább szerepet játszhattak Sepi halogatásában. S ezekről Lil tudhatott. Valószínűleg innen Lil toleranciája, Sepi mérhetetlen függetlenségvágyának a tisztelete. Ha így fogom fel a kapcsolatukat, könnyebben belátom, miért áll be Lil – szuverén személyiség létére – a Paulich család hagyományos nemi szerepeket betöltő nőtagjainak sorába, miért vállalja fel maga is a közvetítés, békítés, segítségnyújtás szerepei mellé időnként a szeretett férfinak való alárendelődést is.

Kissé girbegurba gondolatmenettel, de oda igyekszem eljutni, hogy érdemes lenne összekapcsolni Barnás műveit (az emlegetett három regényt feltétlenül) egy olyan autofikció-sorozattá, mint amilyen Knausgårdtól a *Harcom* hat kötete vagy Elena Ferrantétól a *Nápolyi regények*. Mert ahogy fentebb már írtam, a három mű együttes olvasása mindháromat gazdagítaná, s olyan teljességérzetet nyújtana egy ember személyiségének és sorsának alakulásáról, amelyet az olvasó a maga életében is szívesen megtapasztalna, s valamelyest ehhez hozzá is segíthetné a Barnás-életmű.

Az autofikció esetét egyébként sem zárhatjuk ki. Hogy Barnás művei önéletrajzi vonatkozásúak, az a szerzői interjúkból is tudható, de az új regényből is. Az *Életünk végéig* csattanója az, hogy az elbeszélő azonos a könyv szerzőjével: „Ennek a villának a teraszán kezdtem el e könyv írását” -írja Sepi az utolsó oldalon (454.), s az általunk olvasott regényre utal. Korábban pedig ez a szerző-narrátor maga is autofikcióként jellemezte az Ontogeneát, azaz *A kilencedik* című könyvét: „nem tagadhatom el magam elől a saját valóságom fikcióját [...]. A könyv írása alatt éreztem először életemben, hogy miért olyan a természetem, amilyen.” (51.)

A „saját valóságom fikciója” kifejezés jelzi, hogy a szerző a maga élettapasztalatait rögzíti, egyúttal azt is, hogy alakítja, formálja az életanyagát. Értelmezési keretbe illeszti, sűríti, vegyíti, reflektálja, mitizálja s a többi.

Az *Életünk végéig* esetében a transzformáció kiindulópontja (az elbeszélő-szerző közlése szerint) a lázas képzelet volt. Indonéziában egy filozófiai munka megírását tervezte (kép és gondolkodás kapcsolatáról), de életveszélyes láz kerítette hatalmába, s abból felgyógyulva ellenállhatatlan kényszert érzett azoknak a képsoroknak és a hozzájuk kapcsolódó párbeszédeknek a megírására, amelyeket a félöntudatlan állapot vetített eléje, és amelyek különös fénytörésbe állították élete utolsó időszakát (448.) S tényleg, a mű szövege felvillanó képekhez (élet-halál helyzetekhez, temetések és esküvők képeihez) kapcsolódva szaggatottan, előreugrásokkal és monomániás visszatérésekkel az elbeszélő-író közelmúltjának fontos eseményeit mutatja be. S hogy ezek a helyzetek a szövegen túli valóságnak is részei lehettek, arra nem csupán abból következtethetünk, hogy nagyon is ismerős számunkra az a korszak, amelyet a maga tízéves életszakaszának háttereként a szerző megrajzol, de egyéb jelekből is. Például a könyv ajánlása Lilnek szól, aki ezek szerint nem csupán a szövegvilág lakója. S vannak olyan kiutalások a műből, amelyek a Barnás által írt, megjelentetett könyvekre vonatkoznak (Népszabadság-kritika, Aegon-díj, a H:M olyan jellegű összegzése, amely a *Másik halálra* is illik).

Barnás eddigi művei írójuk életének egy-egy korszakát jelenítik meg. E korszakok élesen elkülönülnek egymástól, közvetítik szerzőjük egyedi felismerését: „minden csak kezdődik, csak kezdődik és kezdődik” (*Másik halál* 235.). Kétségkívül az életben a folytonosság ellenében mindig ott van a változás, az átalakulás, az átváltozás esélye és veszélye. Mást tapasztal meg az *Élősködő* kudarcot kudarca halmozó főhőse, mint a *Bagatell* sikeres utcazenésze. Más az *Életünk végéig* önmagára, társára és családjára rátaláló hősenek a közérzete, sorsához való viszonya, mint a *Másik halál* kis híján homelesssek közé süllyedő beszélőjének. Pedig mindegyikük személyiségében ott van az a kilencéves fiú, akinek az örökös szegényérzetét, keserűségét és lázadását *A kilencedik* megörökíti: „átalakulsz; már nem vagy ugyanaz, miközben mégis ugyanaz vagy” (*Másik halál* 235.).

(Barnás Ferenc: *Életünk végéig*. Regény. Kalligram, Budapest, 2019)

Domján Edit

Ragacsos magyar valóság

A *Megleszünk itt* című legújabb Schein-regény tematikájában teljesen megfelel az elvárásoknak. A címbe emelt többes számelső személyű állítmánnal és a közelre mutató határozószói névmással megnyeri – mondhatni beszippantja – magának az olvasót. A mindannyiunkra vonatkozó predikátum és az általunk belakott lokalitásra utaló határozószói névmás azt az üzenetet hivatott közvetíteni felénk, hogy a cselekménynek, ha köz-

vetetten is, de mi is a részesei leszünk, s ez – elsősorban a vidéki olvasó vonatkozásában – a későbbiekben be is igazolódik. Olvasatomban Schein Gábor narrációjának éppen ez az önmagunkra való ismerés a célja, s a kortárs befogadó elvárásainak megfelelően sikerül is ezt megvalósítania.

A történet cselekménye két szálon fut. Kiefer személyében a fővárosból vidékre költözött matematikatanárt ismerhetjük meg. A vidéki sivárságnak, a leépülésnek – fokozatosan mindenre lakat kerül –, az egészséges emberi kapcsolatok hiányának ábrázolásával párhuzamosan a főhős szakmából való kiábrándulása, majd a pálya kényszerű elhagyásával az anyagiak hiányában fokozódó peremlétre szorulása követhető nyomon. Kiefer és nővére, akivel együtt költöztek a kisvárosba, a felesleges ember szerepét töltik be, tulajdonképpen senki sem vesz róluk tudomást. A névtelenségbe burkolózó lánytestvér, akinek a báty és a közösség életében betöltött szerepéről – a regényidő jelenében éppen az életéért küzd, s elveszíti a háborút – a közelmúlt eseményeinek a felidőzéséből értesülünk, a helyi könyvtár alkalmazottja. Betegsége miatt átmenetileg bezárják az intézményt, halálát követően pedig fel sem vesznek senkit a helyére, ugyanis nincs már szükség a könyvtárra, ebből kifolyólag könyvtárosra sincs. Mintha korábban is a könyvtár létezett volna az anonim nő kedvéért, s nem a nő a kisvárosi olvasóközönségért. Ilyen értelemben nemcsak a vidéki szellemi és kulturális élet erodálódásának a szimbólumára kerül lakat, hanem ez által az egykoron benne dolgozó nő haszontalan, felesleges voltára, arra a munkakörre történik utalás, amelyben már élete folyamán kudarcot vallott, ugyanis mindvégig a folyamatos leépülés részese volt, nem tudta azt megállítani. Később a tanári állásából menesztett Kieferre is hasonló sors vár, ugyanis a polgármester szerint a diákokat romlott gondolatokkal fertőző számtantanárra nincs szüksége a közösségnek, s ezt követően teljesen elszigetelődik, alakja a feledés homályába vész.

A cselekmény másik szála Ágnes és Zoltán megromlott házasságába nyújt betekintést. Zoltán hitvallása szerint pofátlannak kell lenni ahhoz, hogy mások normálisnak tartsanak bennünket, ésszel kell látni, s nem a szívvel érezni, mert így működik a világ. Ezen elveiből feleségével szemben sem hajlandó engedni, nem tudja, nem is akarja elfogadni a tényt, miszerint Ágnesnek időnként egyedüllétre, nagyobb szabadságra lenne szüksége. Folyamatosan elbeszélnek egymás mellett, az egymás iránt tanúsított türelmet már régen nem gyakorolják, de egyikük sem tud megenni a másik nélkül. „Az élet közege valami nyúlós, ragacsos kotyvalék. Az ember akármit csinál, beleragad.” (40. old.) Mindketten a zátonyra futott házasság ragacsos kotyvalékának a rabjai, ahonnan nincs menekvés. Amíg Kiefer az ön maga által választott vidéki élet ragacsából nem tud szabadulni, addig Ágnes és Zoltán a saját házasságuk rabláncait hordozzák a csuklójukon, a törvény által szentesített frigy rabjai.

A regény lapjain fokozatosan visszaköszön a magyar valóság, mely pontosan olyan ragacsos, mint a két szálon futó cselekmény szereplőinek mindennapjai. A hétköznapi magyar valóság szegmenseibe kíméletlen betekintést nyújt: bezárt óvoda, könyvtár, kezelhetetlen diákok, orvosok, akik nem állnak a helyzet magaslatán, iskolai és családon belüli erőszak, leépülő gazdaság, politikai befolyásolhatóság, az igazság elkendőzése stb., azaz az általános társadalmi bomlás. Ennek az ozslásnak indult rendszernek pedig magától értetődően kellemetlen szaga van, nem véletlen, hogy a szagok hangsúlyos ábrázolása meghatározó mindkét cselekményszálon. „Az egész város mállott. Ette a rozstda. Savanyú szagok terjengtek a levegőben, amelyet öreg és beteg emberek párnáján lehet érezni... Aki itt élt, hozzászokott ezekhez a szagokhoz, nem érezte.” (45. old.) Ahogy Kosztolányi Édes Annájának az orrát a Vized-házba történő belépéskor azonnal megcsapta a zongorából áradó kámfor szaga, melyet már a ház egésze magán viselt, úgy facsarják a különböző szagok a *Megleszünk itt* szereplőinek – elsősorban Kiefernek és Ágnesnek – az orrát is: olaj- és rántásszag a lépcsőházban, odaégett tejszag a lakásban, benzinszag az utcán, az elpusztult nyulak égetésekor felszabaduló szagok stb. „Kiefer úgy érezte, ezek a szagok, nemcsak a falba, a testébe is belerágják magukat, mint a legundorítóbb férgek.” (74. old.) Zoltán állandó izzadságszaga mintha az idő előrehaladtával egyre csak erősebbé, elviselhetetlenebbé válna, feleségével szimbolikusan így fulladnak bele az amúgy is megfenneklett házasságukba.

A regény első fele jól átgondolt cselekményfelépítést, jellemábrázolást, társadalomkritikát ígér, fokozatosan, megfontoltan mélyül el a jelenségek bemutatásában. Mindennek egy csapásra vége szakad, amikor Kiefer szomszédjához begördül a kék Suzuki, Ágnessel és Zoltánnal együtt. Attól a pillanattól kezdve, ahogy a két szál összeér, a cselekmény végkifejlete azonnal kiszámíthatóvá válik, a korábbi fegyelmezett jellemábrázolás is felborul, a figurák olyan tetteket hajtanak végre, amelyek nem következnek egyenesen az ezidáig körvonalazódott személyiségükből. Elsősorban Kiefer alakja válik ellentmondásossá. Korábban azt még el tudtuk fogadni, hogy időnként az iskolából hazafelé tartva betér egy kocsmába, vagy hogy számtantanár léteire több tízoldalas filozofisztikus értekezéseket ír a ma fiataljainak és hétköznapijainak negatív jelenségeiről, a jelenkori társadalom buktatóiról – a technológiai fejlődés személyes emberi kapcsolatokra gyakorolt hatása, a családmodell átértékelődése, a fiatalok korai kiégése stb. –, s ezeket sorozatosan terjeszti be a rendőrség, az adóhatóság és a polgármesteri hivatal számára, de a későbbiekben az Ágnes iránt hirtelen fellobbanó testi vágyai, képzelgésai, aki végül „meg is jutalmazza” őt, amiért heti háromszor korrepetálta a fiát számtanból, vagy a háztartásának gázvezetékre való törvénytelen rákapcsolódása az általa korábban képviselt értékekkel nem egyeztethető össze.

A narrátor a regény utolsó egységében Kiefer életútjának háromféle folytatását, illetve befejezését – a főhős halálának kétféle változata is ide értendő – vázolja fel, az olvasóra bízva, hogy melyikkel tud azonosulni. A baj csak az, hogy egyikkel sem igazán, ugyanis a peremlétre szorulás tényét el tudjuk fogadni, de a végkifejlet olyan mértékű tragikus voltát, illetve háromszázhatvan fokos szerencsés fordulatát, amelyet a narrátor kínál fel, már nem.

A Schein-regény az élet minden területén bekövetkező elértéktelenedésre, illetve a korábban erkölcsi értelemben elítélendő tettek hallgatólagos törvényesítésére hívja fel a figyelmet, így alkotva meg a mai magyar társadalom látteleteként is olvasható legújabb regényét. Szereplői csak eszközök a kezében, a könyv második felében egyértelművé válik, hogy nem az egyéni sorsuk alakulását, hanem kizárólag a jelenkori társadalmi tényezők bemutatását szolgálják. A *Megleszünk itt* némi keserű szájt hagyt maga után, ugyanis a koherens szövegépítés a regény második felében hirtelen felborul, befejezése pedig elcsépelteként hat, még akkor is, ha a narrátori szándék éppen ilyen hirtelen végkifejlet bemutatására irányult.

(*Schein Gábor: Megleszünk itt. Budapest, Magvető, 2019*)

Czini Zoltán

Levelek, gyomok, bozótok, ám krizantémok és szalmaszálak is

(*Nagy Gáspár válogatott verseinek margójára*)

Nagy Gáspár hetvenesztendős költő lenne, ha köztünk járhatna még. 2007 januárjában búcsúztunk tőle szülővidékén, a nagytilaji temetőben. Versei viszont azóta is velünk vannak, velünk maradtak. Kikezdehetetlen művészi teljesítmények, valamint megfellebbezhetetlen erkölcsi parancsolatok ezek a Nagy Gáspár-költemények. A költő emlékévében Nagy Gábor válogatott és szerkesztett belőlük egy kötetnyit *Látok világomra* címmel.

Sokat mond minden válogatás egy-egy életműből. Tanulságos eltűnődni azon, hogy vajon mit ítél fontosnak az alkotó addigi műveiből. Fekete Gyula indított útjára egy olyan könyvsorozatot, amelynek kiadványait maguk a szerzők állították össze saját opuszaikból. Így tett Keresztury Dezső, Csorba György, Mándy Iván, Takáts Gyula – s még hosszan sorolhatnánk az *Örökségünk* sorozatának íróit, költőit. Vajon hetvenesztendően mely opuszait rostálta volna egybe Nagy Gáspár? És milyen vezérelv nyomán? A nyolcvanéves Illyés Gyula például *Konok kikelet* címmel sumházta azokat a költeményeit, amelyekkel – tán utolszor – üzenni akart.

Azokat a verseit válogatta egybe, amelyek túl a közügyek fontosságán a vallomásosabb, személyesebb hangon szóltak. Igaz, még várni kellett néhány évet, amíg halála után az *Egy mondat a zsarnokságról* című költeménye megjelenhetett. (Nagy Gáspár volt az, akinek Illyést köszöntő versét 1982-ben kicenzúrázták a *Tiszatáj* című folyóiratból, mivel az Egy mondatot emlegette benne:

*Három megjegyzés: Egy válasz
Kodály és Illyés ünnepére – 1982*

*Én együtt látom őket
egy dalban és
egy mondatban
amíg csak itt magyar van
kiadhatatlan versben
megvágott filmszalagon...*

A költeményt a válogatás 53. oldalán találja most a *Látok világomra* olvasója. Így van rendjén. Nagy Gáspár posztumusz kötete úgy lett „reprezentatív válogatás”, hogy e kötetből Nagy Gábor nem hagyott ki jelentős, annak idején az ország történelmi formálódására is hatást gyakorolt, közügyekért szólt felelős költeményt. (A tiltott versek is mind-mind megtalálhatók ez új kiadásban.)

Nagy Gáspár válogatott verseit bármilyen motívumfonál mentén tekintem át, olvasom újra, ugyanazt a költőt látom, akit Csoóri Sándor emígy jellemezett: „A fiatal költő, hűen a magyar irodalom legkomolyabb hagyományaihoz, fölmondta az alkut. Hat évvel Nagy Imréék kihantolása előtt, a kivégzők füle hallatára azt mondta ki, hogy a titokban elkapart vértanúkat egyszer majd becsületesen el kell temetni.” S mindenki, aki akkor és most, az *Örök nyár: elmúltam 9 éves* című versben csupán a legvakmerőbb politikai kiállást és követelést látta és látja, nagyot téved. Annak az arasznyi költeménynek az írója – akár a bátor Batsányi János – látó volt, akinek nemcsak a jövődöleése igazolódik be hamarosan, de visszafelé, az időben is az örök emberi és isteni törvényeket tekinti egyedül elfogadhatónak, amik ellen véteni a legnagyobb balgaság és elvakult hübrisz. (A vers e könyv 104. oldalán található.) A görög sorstragédiák intelmét korról-korra elfeledte az emberiség, míg el nem érkezett a legsötétebb, legaljasabb századához, a huszadikhoz. Nagy Gáspár erre a világra látott. S tudta a világ szavunkról, hogy a virággal az ómagyar korban még egyet jelentett. Világ, világosság, virág: fogalmat csak a fénnel együtt tudunk alkotni róluk. Nagy Gáspár költeményeinek új válogatását a virágok világa felől közelítem meg, hiszen egy szál virág Adynak is elég volt, hogy az egész világ dolgait vele megbeszélje. (Pedig Ady Endrénél jobban a politika költőt aligha érdekelt.)

Nagy Gáspártól a legelső vers a 7. oldalon a *Szabadítót mondani* című. Üdvözlendő a szerkesztő döntése, ez lett a könyv iniciáléja. A költeményről Görömbei András a következőket írta Nagy Gáspár-monográfiájában: „A *Szabadítót mondani* című ars poeticájában a költői cselekvés indoka a szabadító szó szükségessége, az, hogy „kell valami szabadítót mondani” a „lefokozott szívűeknek”, nem lehet, hogy reménytelenül múljon el az élet.” Nagy Gáspár e korai versében, ami az első kötetében látott napvilágot, egy olyan képet alkotott, amely a növénygyűjteményeket készítő floristák konok kitartására utal:

*lepréselt levelek albuma
következetességre tanít.*

Ez a fajta következetesség és hűség magyar politikust, gondolkodót, államférfit is jellemzett. Ugyanis Kossuth Lajos a száműzetésében, torinói (turini) magányában virágokat préselt le, rendszerezett, és segítségükkel is megérteni, átlátni szerette volna mindazt, ami történt, s még történni fog hazájával és személyes életével egyaránt. A hajdanvolt miniszterünket dicsérő toborzónóta a szabadságot és a hazát éltette. A fiatal Nagy Gáspár elkötelezett lírája és a magányos Kossuth időskori hobbija között így keletkezik az a bizonyos ívfény, összeszikráznak azok.

A *Forduló év* című költeménye emígy szólítja meg a hazát (a 13. oldalon):

*Szilveszter és Karácsony között,
mint két állomás között
a tolató mozdony életem
sípjeivel együtt megszökött,
és az évvel is, te ország,
te zsebembe gyűrt kéklő
diáksapkaroncs, átvert
madarak kalickája, édes hazája,
temetőkből halottak szívzöreje,
kontinensnyi álmok vesztőhelye,
őrizz meg magadnak,
mint szúrós növényét a kert.*

Minden hűségnyilatkozat helyett az egyik legőszintébb vallomás ez, Nagy Gásparé, költőink tanúságtételei között. Önmagát szúrós növényként festi le. Nem virágként, nem a legértékesebb ritka virágként. S ezen annál is inkább el kell gondolkodnunk, mivel nem csupán pillanatnyi hangulatát tükrözi a hasonlat. Nagy Gáspár a *Panaszfalban* (a 24. oldalon) emígy felelteti meg egyik tulajdonságát, vagyis nem kicsit önmagát a növények egyikével:

*Türelmem mint
évelő gyomnövény
kiirthatatlan...*

Szúrós növény és gyom Nagy Gáspár alteregója, önmagára jellemzőnek tartott virága. (Tompá Mihály virágregéiben is mind a szerény, mind a kérkedő személyiségtípusoknak van virágmegfelelőjük. A virágok – jellemek. Nem csupán virágnyelven!)

Keressük csak meg hát – mert léteznie kell – , milyen növényekből álló kert Nagy Gáspár költészetében Magyarország, a költő létezésének tere? A 31. oldalon már a válasz is megérkezik: *Egy örökölt tárgy megtisztítása* a vers címe. (Nyilvánvaló rájátszás Tandori Dezső kötetének címére, az *Egy talált tárgy megtisztítására*.) Az „örökölt kert” a címben, ha nem is félkövér keretben, de a gyász hírek keretével jelent meg. A tipográfus erre való utasítása, legyen keretben a kert, nyilvánvaló költői üzenet. Az örökség már nem abban az állapotban van, amelyben az örökhagyó az utódaira bízta. Még az is lehet, hogy mindaz, amit a testamentumot írók gonddal hátrahagytak, elveszítette értékét. Vajon milyennek látta ezt az örökölt kertet Nagy Gáspár? A válaszáért forgassuk csak tovább az új kötetet! A 31. oldalon a következőket olvasom:

*Bezártam hát akaratlanul is magam,
vagy mások zártak be
őrült könnyelműséggel
ebbe az elgazosodó kertbe?
ahol a megperzselt
nyári lombok között
hajnalonta ott lüktetnek még
a dalokat kigondoló madárszívek?
nem tudom nem tudom
hajtogatam a sunyin érdeklődő
bozótgyilkos szeleknek...*

A költő maga körött elgazosodó kertet lát, arról tesz fel (költői) kérdéseket. Nem biztos abban sem, hogy ebben a környezetben a madarak, akik Tompa Mihály allegóriája (*A madár, fiaihoz*) óta egyértelműen megfeleltethetők a költőknek, egyáltalán élnek-e itt még? Ami bizonyos: a szelek bozótgyilkosok... E versben is megjelenik tehát a bozót, amely növény nem a gondozott, ápolt kertek növénye, hanem már az elvadultaké. A kultúra (az agrikultúra és a szellemi) úgy tetszik, kiveszett e tájon. Az 52. oldalon is egy „örök Akác” képe jelenik meg. A Magyarországon oly’ ismerős fa azonban olyan helyeken a leghonosabb, ahol egyszer már a kertek művelése folyt, a Balaton-felvidéken például szőlőrendek sora-

koztak. Az egykori megművelt területeken nőnek, nőnek ma is az akácok. Vergilius még aranykori történetek közé sorolja a mézgyűjtő méhekét, ám Nagy Gáspár versében megkeseredik ez a mítosz. Nem a száraz ágakon hallgató ajakkal üldögélő madarak a költők többé, hanem a hiába szorgoskodó méhek, a keserű mézükbe fulladók.

A kert már Isten kertecskéje (maga a temető) *A valóság égető nyelve* című versében az 54. oldalon:

*Már nem álmodsz,
csak elképzelsz egy temetőt,
fölmagzott, évek óta kaszálatlan,
kaszáthatatlan ősfű hullámozó tengerét,
s azt mondod: barátaim, ha veszitek
a fáradságot és a bátorságot, most
az alant nyugvókat kiültetjük a sírok szélére...*

Ne halogassuk tovább, Magyarország a kert. Miképpen az egyházi ének is szólt róla, de már múlt időben. Énekelték katolikusok, protestánsok, feldolgozta Kodály Zoltán is:

*Virágos kert vala híres Pannónia,
Mely kertet öntöze híven Szűz Mária,
Kertésze e kertnek István király vala:
Behomályosodott örvendetes napja.*

Pannónia Magyarországot jelenti, így a virágos kertből, Magyarországból lett elgazosult kert és/vagy bozótos. Nagy Gáspár egész pályája során erre a kertre, valamint ennek emlékére gondolt, így írta verseit. Az örökölt birtokot egészen élettelennek is látta, nem csupán elvadultnak (124. oldal). Íme, az *Október végi tiszta lángok*, amely versében az 1956-ban vértanúhalált szenvedettekre emlékezett:

*Az ország lett
néma és halott...
Ezért a lelkek
dacos és tiszta volt,
akár a novemberi
fehér krizantémok.*

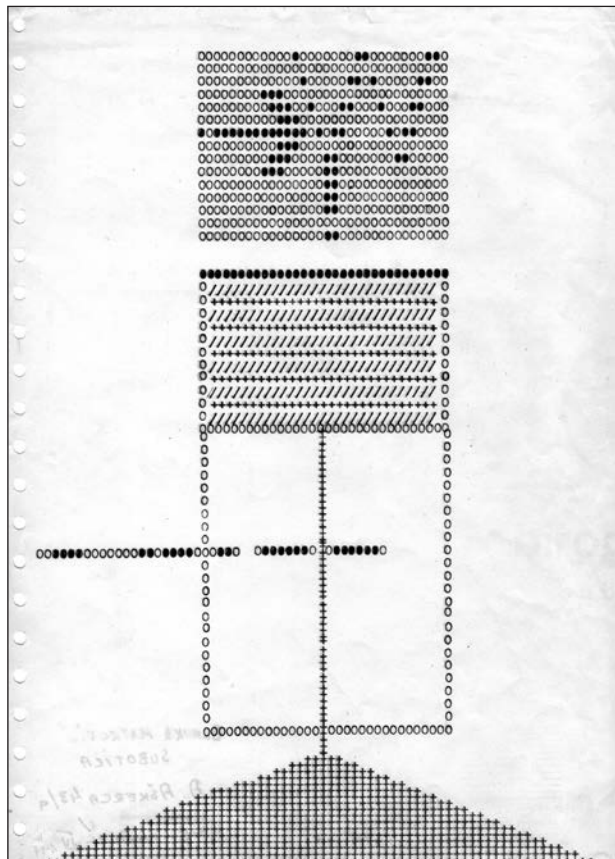
Végül a költő édesanyjához hófehérült, aki – hogy maradjunk a kert metaforájánál – tonnányi répalevelet hordott hazafelé a kontya fölött (136. oldal), gesztenye- és dióízű, birsalmaillatú bölcsőhelyére tért vissza. Nézzünk csak utána...

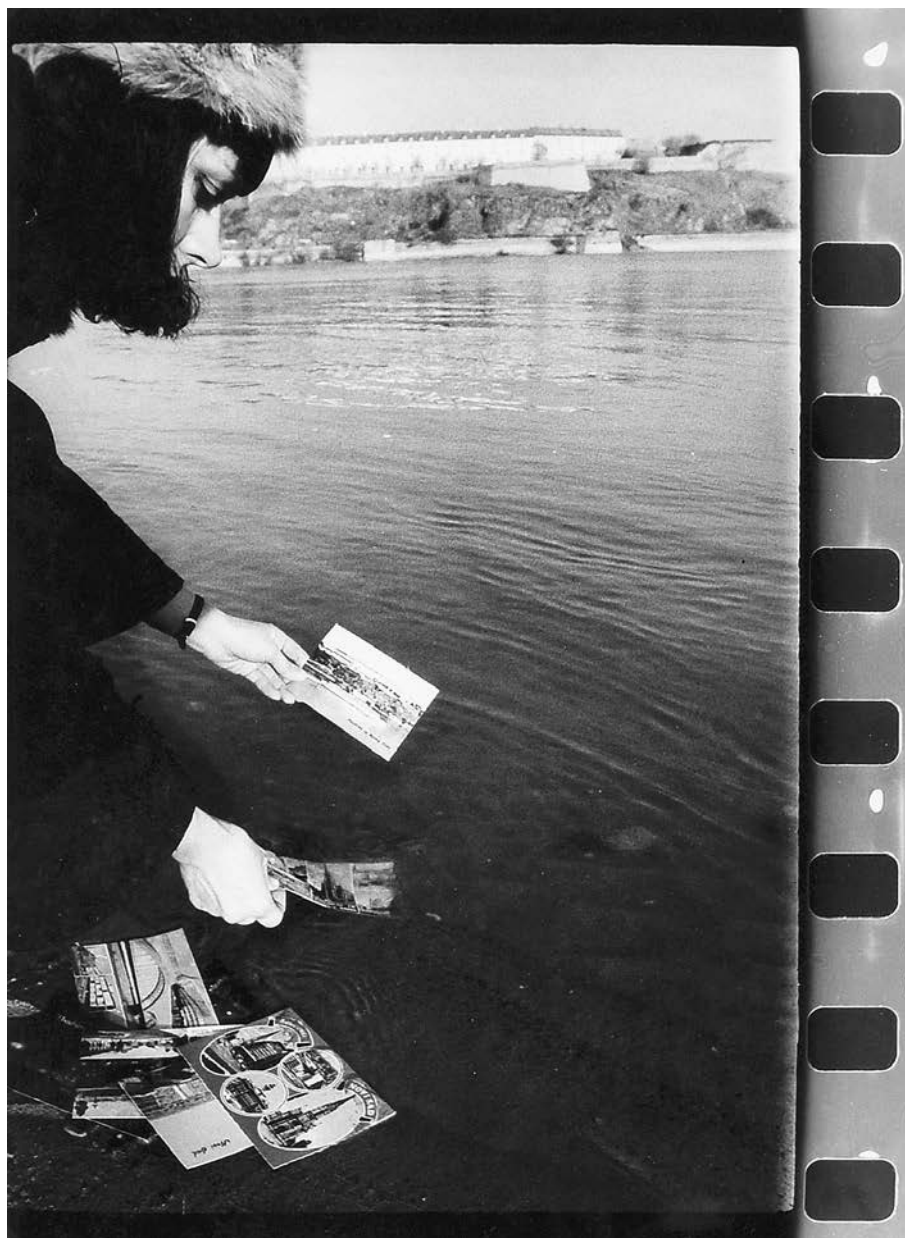
Az idős és megtört Kossuth Lajos keserű konfesszióját többször idézgettem magamban magamnak azóta is, a következőt: „Fényre nem vágytam. Fényről nem tudok. Egy csöpp harmat szerettem volna lenni, mely hazám jövője számára a föld egy porszemét megtermékenyíti. Az a földporszem is kiszáradott. Vetni próbáltam s becsületes igyekezetem vetésén gaz verődött fel. Ha eljő-e még a Gyomláló?” Nagy Gáspár legyen vigasztaló ellenpontja, aki egyszer repülőhítkben sem volt remény nélkül, vagy éppen költőként florista módjára egy bizonyos szalmaszárról beszélt, amely – nem csupán botanikai, de evangéliumi értelemben is – *abból a jászolból való...* Így látott világára.

(Nagy Gáspár: *Látok világomra. Válogatott versek. Budapest, 2019. A Magyar Napló és az Írott Szó Alapítvány kiadása*)

Németh István Péter

Slavko Matković: *Intervenció számítógép-szalagon, papír; filctoll, 1970*

*Ladik Katalin: Újvidék leúsztatása a Dunán,
akció, Újvidék, 1974. Fotó: Szombathy Bálint*

*Csernik Attila–Ladik Katalin: Testreírás,
fotóakció, Újvidék, 1971. Fotó: Dormán László*

Kovács katáng Ferenc

ÓARANY

– megkésett fővetés –

Mindenki, aki magyarnak született, s így akarva, nem akarva vállalja szenvedésünket, kárpótlást kap azáltal, hogy Arany Jánost eredetiben olvashatja.
(1)

A sétányon egy alacsony, szürke alak közeledik.

A lombtalan tölgyek között nedves, hűvös szellő fogadja. Szorosan összefogja magán a zakóját. Magasan felgombolt mellény, gallér nélküli fehér ing van rajta. Az élére vasalt nadrág alatt finom, de elnyűtt lábbelit visel. Kedvenc padja üresen tátong. Abba a végébe húzódik, ahol tapasztalása szerint a legtovább érheti a nap. Enyhén ziháló lélegzete lecsendesül. Birtokba veszi a Margit-sziget e csendes zugát, ahol negyven évvel korábban, 1877-től 1882-ben bekövetkezett haláláig az idősödő, betegeskedő Arany János töltötte nyarait. A sziget kisebb magaslatán áll a ritka szép koronájú kőris, Arany János legkedvesebb fája. Eredetileg alatta szeretett volna padot állíttatni magának, s mikor kívánsága nem talált nyitott fülekre, a tölgyek nyugalmat sugárzó birodalmában igyekezett helyet találni az alkotói magányának.

*A tölgyek alatt
Szeretek pihenni,
Hova el nem hat
Város zaja semmi.
Zöld lomb közein
»Áttörve« az égbolt
S a rét mezein
Vegyül árny- és fényfolt.*

*A tölgyek alatt
Oly otthonos itten!
Évem leapadt:
Ime, gyermek lettem,
Mint mikor a tölgy
Sudarát megmásztam,
Hol seregély költ –
S vígan madarásztam. (2)*

Itt volt a János-vitézek kastélya, alapjai a zöldből elő-elő törnek. A fák néhol egész alagutat alkotnak összehajló lombjaikkal. A boldogult István főherceg és nádor is örömeit időzött a szigeten épített lakában, melyet József nádor is lakásának választott. A ház oldalában, folyondárral félig beszöve, áll a premontreiek Szent-Mihályról nevezett egykori templomának omladéka, gót faragványú ablakaival. A felső kikötőnél van a nagy fürdőház, ragyogó kupolájával, hatalmas szárnyaival. Nem messze tőle épült a nagy szálló, s túl rajtuk a nyaralók egész sora. A nagy fáradtsággal s még nagyobb költséggel feltárt melegforrás bőven szállítja föl a vizet az épület tetején lévő medencéig. Régmúlt idők emlékeit takarják a fák. A halmok alatt IV. Béla leányának, szűz Margit templomának és kolostorának romjai rejtőzködnek. (3)

Késői utódja, költőtársa, a március eleji sápadt napfényben Arany híres padjára telepszik. A hóna alól vaskos könyvet húz elő. Találomra felüti és hangosan olvas belőle. Néha felkapja a tekintetét, körbeles, mint a kavicok között, a közelében csipegető apró testű madarak is. Lassan, minden sort ízlelgetve, értőn és értelmezve szavalja egymás után a sorokat.

*[...] Uram király, László, azt kérdem, tudod-e
Hogy mi végett jöttünk most ennyien ide?*

*Oh jaj! tekints végig széles országodban,
Meglátod a szörnyű romlást, ami ott van:
Ide s tova elhull néped egész nyája
És vadállatoknak lészesz a királya.*

*Hiába parancsolsz bőjtöt, imádságot,
Azzal meg nem óvod haldokló országod,
Könyörögtünk untilig, de a böjt, az éhség
Csak öregbíté a pestis dühöngését.*

*Mi az oka ennek? ismerjük el végre:
A mi bolondságunk és apáink vétke:
Elhagytuk az Istent, elpártoltunk tőle,
Ki Szittyaországból kihozott e földre. (4)*

Arany Jánosról saját iskolái jutnak eszébe, ahol apja, sok-sok évvel korábban, az összevont osztályban vonalzóval verte a nebulók vállán az időmértéket. Ő igazságtalanul több és erősebb ütésekkel kapott, elvégre a kántortanító fia semmiképpen sem élvezhetett előnyöket. Rá is fért a nőgatás. Lassú észjárású, lusta és engedetlen volt. Illett volna igyekeznie, hisz a családi hagyományt követve, őt is tanítónak szánták.

Folytatja az olvasást.

*Sovány puszták helyett szép országot adott,
Jó baromtenyésztőt, tágast és gazdagot,
Nagy széles folyókat, halat bennök sokat,
Vadas erdőt, hegyet, tiszta forrásokat.*

*De többet akaránk tudni az őseknél:
Meggzűntünk áldozni buzgó kútfejénél,
Rátettük kezünket sok áldozó kőre
S új Istennek raktunk templomot belőle.*

*Ezért, hogy az Isten, magyarok Istene,
Nagy haragra gerjedt népének ellene
És monda: erőmet rajtok megmutatom,
Elsepervén őket, földjük másnak adom. (4)*

Jó sok év telt el azóta, s apja hiába adta más tanár keze alá, nem bírta a felsőbb iskolát. Versel, álmodozik, újságírónak állt. A hűvös, tavasz előtti napon Arany Jánost olvas a szerkesztőjétől kapott, 1883-as kiadású Összes munkák harmadik kötetéből, az Elbeszélő költeményeket. Az óarany borítású, keményfedelű, súlyos könyvet nagy tisztelettel tartja maga előtt. Másnapra féloldalmi emlékezést kell írnia Arany János születésének századik évfordulójára. Aranyt erőst szereti, különösen az elbeszélő költeményeit. Önszántából mégsem írna méltatást. Mint ahogy semelyik nagy előd íróról sem. Nem érezi magát méltónak erre. Hogy jön ő ahhoz, hogy ilyen magasságokba emelkedjen? Kopott kisemberekről, a mások örömét kereső Macákról, a kihalt utcák poros szürkeségéről ír tárcákat, verseket. Arany, Petőfi, Jókai csillaga fényévnyi távolságban ragyog fölötte.

Megborzong egy jeges szellőfutamtól. Még szorosabbra húzza magán a zakóját, s mint az őszi ke, az árva, levéltelen kisvirág, nagyot nyújtózik, hogy a nap szélesebben érje törekeny testét. Megkordul a gyomra. Reggelire csak egy csupor kávé kapott a szállodai portástól. Ha előző napról marad valami aprósütemény, akkor azt is félreteszik neki, ám most nem volt szerencséje. E heti estebédjét előre kifizette, két cikket sikerült elszóznia egy napilapnál. Nem a megírásuk esik neheze, hanem a talpalás egyik szerkesztőségtől a másikig. E héten is hogy járt: nem volt már hely a tárcáinak. Nagy híresség szállt le légbalonnal vagy valaki kapitulált? A szenzációkra vadászó újdondászok rendre megkeserítik az életét.

A szálloda személyzetével étkezik. S ha nincs elég pénze, üres levest kap és valami maradékot mellé. Farkastörvények diktálta, elesett emberi lét. Csábító, hogy Arany János köszöntésére dupla honoráriumot ígértek neki. Igyekeznie kell.

Kis fehér lapokra ír. A cím szép, cirkalmas betűkkel már régóta kész. Agyonkoptatott tolla hangosan perceg. Tintásüvege jobb kéz felől a pa-

don. Elgondolkozva rója a sorokat. S amikor egy lap betelik, ráfúj, szárítgatja, majd a könyv lapjai közé teszi.

Egy arra sétáló épp melléje szándékszik letelepedni, de az írásból felriadt lapíró olyan kétségbeesetten néz rá, hogy elállt a szándékától. Ez az incidens kikökkenti az írásból. Feláll, s addig moco-rog, míg a nap melegét megint a hátán érezheti. Halkan, kimérten olvas újból, erőt gyűjt a cikk befejezéséhez.

*[...] A király, végezve buzgó könyörgését,
Vissza sátorába intézte menését,
Elvonult a sátor benső rejtekébe,
Künn maradt ellenben térdeplő népe.*

*Ott letette a gyászt, bíbor köntöst vett fel,
Szög haját megkente illatos kenettel,
Arany koronáját a fejére tette,
Aranyos keziját balkezébe vette.*

*És kiment a néphez, és hirdette annak:
Örvendj, népem, örvendj! adj hálát Uradnak!
Adj hálát az élő, egy, igaz Istennek;
Mert megadta végét a veszedelemnek. (4)*

Eddig jut a kötet háromszáz valahányadik oldalán. A laposan járó nap eltűnik a fák vastag törzse mögött. Nem kedveli, ha a késő délután a szabadban éri. Apró, ferde mennyezetű szállodai szobája fűtetlen ugyan, mégsem panaszkodik. Szállása költségét egy irodalom pártoló mecénás állja, akinek figyelme arra már nem futja, hogy fázik-e, éhezik-e. A társalgó öblös fotelei üresen ásítognak. A szálló alkalmi vendégei városnézéssel, kaszinózással töltik az időt. Egy sarokban meghúzódva máskor is szívesen olvassa a napilapokat, a kölcsönzött könyveket. Időnként ír is. Most nehezen halad a méltatással. Újra olvassa a megtelt lapokat. Hirtelen mozdulattal széttépi, és tőle szokatlan fürgeséggel a papírkosárba dobja. Félreteszi a szerkesztőtől kapott Arany-kötetet, megpróbálja elfelejteni a fejében zsongó elbeszélő költemények súlyos sorait. El is szunyókál kicsit. A kandalló duruzsolása visszarepíti gyermekkorának abba a rövid időszakába, mikor családja rövidéletű jómódjában télen jutott tüzelőre, nyáron kenyérsütésre. Fájó nyakkal, zsibbadt végtagokkal ajtócsapkodásra ébred. Hideg szél süvít át a szálló hallján. Kapatos vendégek érkeznek, de szobájuk kulcsával hamar el is tűnnek a lépcsőfordulóban.

A kora tavasz ellenére őszi melankólia keríti hatalmába. Előveszi tolát, tintásüvegét, egyik oldal telik meg a másik után. Sorra bukkannak elő a kisiskolás korában megszeretett mélabús Arany-versek. A Családi kör,

a Toldi estéje, A bajusz, A falu bolondja. Ezekről ír hát, s azokról a gyermekkori emlékekről, amik egymást kergetve tolokodtak elő a fejében. Az ősz felé sorai alaposan feldőlnek, magára nézvést is találónak érzi, így ezzel fejezi be az Arany Jánosról szóló megemlékezését.

*Oh, mint szeretném újra élni
Az ifjuság arany korát,
Még egyszer újra átremélni
Hosszú reményeim sorát, -
Hévvél haladni a tetőnek,
Borítaná bár köd, homály -
Míg fénybe' most, a lejövőnek
Ragyogva, de mögötte áll! (5)*

- (1) (Kosztolányi Dezső: Látjátok feleim)
- (2) (Arany János: Margitsziget, részlet)
- (3) (részletek a Vasárnapi Újság, 1880. 35. számából)
- (4) (Arany János: Szent László füve, részlet)
- (5) (Arany János: Az ősz felé)

Ladik Katalin: Poemim, arcaakció, 80-as évek eleje

Bartuc Gabriella
Feljegyzések éjfél körül

A világirodalom legismertebb első mondatai:
Kockás ingek és szurdokok

„Ma végre sikerült időt szakítanom magamnak, hogy egész délután a kockás ingeket nézegessem” – ezzel a mondattal kezdődik Végel László *Egy makró emlékiratai* című kultikus regénye. Ladányi István emlékeztetett rá, amikor az író füredi látogatásakor felolvasta ezt a szöveget, amelyből egyből rám tört a hatvanas évek Újvidékének a hangulata, amit én igaz csak hírből ismerek, de az írókat igen, az Új Symposion alapítóit, akik ebben a laza, filozófiai forradalommal átítatott miliőben szocializálódtak, ahol az élet volt a művészet maga. Ez a felfogás befolyásolta az ízlést, a szellemi érzékenységet. Csak el kellett kezdeni írni, és az ember máris benne volt a szellemi kalandban, a regény szabadságharcában, mely a társadalmi létezésre, az emberi sorsok aktuális problémáira kérdez rá merészen, formabontóan, mindig új rendezőelvek szerint.

A korszakos, nagy regények első mondatában benne van írójuk egész prózapoétikája, tartása, megszólalásának össze nem téveszthető hangszíne. Az első mondat meggyőző ereje, érzékenysége sokat elárul a műről. Vagy megbabonáz és olvastatja magát, vagy taszít, és akkor leteszed a könyvet. Már az első mondat alapján legtöbbször eldönthető, olyan világot rejt-e a szöveg, ami téged érdekelhet, vagy nem. Olyasmi, mint a szerelem első pillantásra.

Persze vannak művek, ahol esélyt kell adni a további mondatoknak is az első benyomáshoz. Ivo Andrić jugoszláv Nobel-díjas író, *Híd a Drinán* című korszakos regényének minapi újraolvasásakor csodálkoztam rá az első mondat bedekkerszerű semmit mondására: „A Drina folyó útjának nagyobb részén meredek hegyek között, szűk völgykatlanokon vagy merőlegesen levágott partú, mély szurdokokon halad keresztül.” S aztán hosszasan folytatja tovább a sima természeti leírást, lassan alámerülve ebben a sajtóságos bosnyák világban, amelynek biztos pontja a visegrádi híd. Andrić egy szociológus alaposságával vizsgálja ezt a zárt kisvilágot, ám egy bölcs mesemondó rutinjával emeli ki, és állítja elénk mementóként a néha szürreálisnak tűnő, holott arrafelé szokványos élettörténeteket, drámákat. Megtalálja és megteremti őket valóságból, képzeletből, sajátos nyelvezetből, összegyűrja eleven formákból. Ám türelem kell az olvasásához, a tényközlésen túl meghallani a bölcsességet, amit Andrić belesűrit ebbe a műbe, komplex képet alkotva az emberi és történelmi lét ellent-

mondásairól. Mára elveszett értéket képvisel, és mennyit tud. Ismerjük el, ha fárasztó is néha, mégis micsoda gyönyörűség olyan íróat olvasni, aki sokat tud!

Na de ha már belevágtam, vegyük szemügyre a világirodalmi klasszikusok (legalább egy kis töredékének) legismertebb első mondatait:

Tolsztoj *Anna Karenina*: „A boldog családok mind hasonlóak egymáshoz, minden boldogtalan család a maga módján az.”

Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés*: „Július elején, egy rendkívül meleg nap alkonyatán, fiatal férfi lépett ki a Sz... utcai házból, ahol albérletben lakott, és lassan, láthatóan határozatlanul, elindult a K... híd felé.”

Orwell *1984*: „Derült, hideg áprilisi nap volt, az órák éppen tizenháromat ütöttek.”

Marquez *Száz év magány*: „Hosszú évekkel később, a kivégzőosztag előtt, Aureliano Buendia ezredesnek eszébe jutott az a régi délután, amikor az apja elvitte jégnézőbe.”

Proust *Az eltűnt idő nyomában*, *Swann*: „Sokáig korán feküdtem le. Néha alighogy elfújtam a gyertyát, oly gyorsan lecsukódott a szemem, hogy még azt sem mondhattam magamban: No most elalszom.” Ezeknél a régi könyveknél még hosszú előszók és utószók segítettek eligazodni az olvasót az életműben „századunk egyik legeredetibb legsűrűbben vitatott és bizonyos tekintetben talán legbonyolultabb szépírója” ilyen és hasonló mondatokkal indokolta a kiadás fontosságát

Thomas Mann *A varázshegy*: „Hans Castorp történetét akarjuk elbeszélni, nem Hans Castorp kedvéért (mert benne az olvasó egyszerű, noha kellemes fiatalemberrel fog megismerkedni), hanem a történet kedvéért, amelyet az elbeszélésre nagymértékben érdemesnek látunk (s itt Hans Castorp javára mégis hadd említsük meg, hogy az ő történetéről van szó, és nem akárkivel esik meg akármilyen történet); ez a történet régen esett, úgyszólván bevonta már a történelem nemes rozsdája, és föltétlenül a legmélyebb régmúlt igeidejében adandó elő.” Huhh. A Google mindjárt alá is húzza zölddel, ahogy bemásolom ide. Túl körülményes, sok ez a modern algoritmusnak. Na de hát akkor mit szólna Esterházy Péter *Bevezetés a szépirodalomba* című könyve első mondatához, amely így kezdődik: „Június 16 dikán, hétköznap délelőtt sorrendben és név szerint a következő szavak állítottak be: (Jaj, aranyoskám, de randa ez a gőzös!): anya Abaligetéről, aranyoskám Acsádról, adatbázis Adácsról, ajnároz Albertirsáról, arc Adorjánpusztáról, aki Abaújszántóról, ami Abaújszántó-fürdőről, apa Ábrahámhegyről, belenyal Baktüttösről, báb Bágyogszovátról, bugyi Bas-halomról, bevezetés Balatonkeneséről” és így tovább a végtelenségig. Hát itt aztán Esterházy tényleg kitakarítja a színhelyet, demisztifikál, újrarajzolja a tudat elnyűtt térképeit, mintha ehhez tartana szemlét a szavak, a szókészlet fölött. Skálázik, hogy aztán létrehozza a nagy művet. Vele új korszak kezdődik a magyar irodalomban. És mint tudjuk, minden kor-

szaknak új terv alapján kell létrehoznia a maga szellemiségét, módszereit, technikáit és terminológiáját az emberi tudat kitágítása céljából.

Nádas Péternél is alapvető a demisztifikáció, de ő az emberi állapottal járó fájdalmas ellentmondásoknak elsősorban a lélektani alapjával bajlódik inkább, miközben a mondatai szikárok. A *Világló részletek* első mondata is pofonegyszerű, miközben mélységesen problematikus emberi viszonyok történetének elbeszélésébe kezd: „Nem volt apelláta, délre a vasárnapi ebédnek készen kellett lennie.”

Az irodalom a józan ész utolsó mentsvára – tartotta Danilo Kiš, aki ennek szellemében szinte klasszikusan veretes mondatokban fogalmaz nagy művében, a *Borisz Davidovics síremlékében*, bár a zárójelekkel mindjárt lazít is az első mondaton: „Az alább következő, kétségek és habozások közt születő történetnek csupán az a baja (vannak, akik ezt szerencsének mondanák), hogy igaz: tisztességes emberek és szavahihető tanúk keze jegyezte fel.” A sztálinista csisztkák áldozatainak állít emléket, de akár úgy is felfoghatjuk, hogy a mindenkori totalitárius társadalmak elnyomottainak és lázadóinak, és akkor rögtön aktuális a történet. Komoly író számára az erkölcsi problémákon való gondolkodás gyakorlati kérdés, elbeszélés. Danilo Kiš történeteket mesél. Közös emberi lényegünket idézi meg olyan narratívákban, amelyekkel azonosulni tudunk, még ha a szereplők élethelyzete nagyon eltér is a miénktől. Felcsigázza képzeletünket. Fejleszti együttérzésünket. Edzésben tartja erkölcsi ítélőképességünket. Mert a jobb világ lehetőségét nem kellene elvetni a tragikus tapasztalatok és az újraéledő nacionalizmusok, populizmus ellenére sem. Hogy is mondja Kiš a *Tanácsok fiatal írónak* című „tízparancsolatában”? „Ne lépj fel a nemzeded nevében, mert ki vagy te, hogy bárki mást képviselj, mint önmagadat?”

Akárcsak Danilo Kiš, Bodor Ádám is egyike azon kevés közép-kelet-európai írónak, aki nem veszít jelentőségéből, sőt napról napra jelentősebb. Olyan fajta írók ők, mint Andrić és Krleža voltak a maguk idejében, több nyelvi közegben is autentikusan hangzanak. Bodor Ádám a *Verhovina madarai* című regényének első mondatából azonnal érezni, a Balkánon vagyunk: „Két héttel azelőtt, hogy nevelőapámat, Anatol Korkodus brigadérost letartóztatták, megajándékozott egy vadonatúj Stihl motoros láncfűrészszel.” Ebben a pár szóban már ott a balkáni groteszk szédületes lehetősége, amit nevetve-sírva olvasunk, letehetetlenül, nagy elragadtatással.

Hozzá képest már iszonyúan durva Michel Houellebecq *A térkép és a táj* regényének világa, ami az első mondatból még egyáltalán nem sejthető: „Jeff Koons éppen felállt a székből, karját lelkesen előrenyújtotta.” Ám a regény mottója sokkal beszédesebb: „Már megunt engem a világ,/ S hasonlóképpen a világot én.” Aztán a 208. oldalon megtaláltam benne a mondatot, ami tipikusan houellebecqi: „... az élet olykor ad egy esélyt,

gondolta, de ha az ember túl gyáva vagy határozatlan, és nem ragadja meg ezt az esélyt, az élet visszaveszi a kártyáit, létezik az a pillanat, amikor az ember megtehet valamit, és övé lehet a boldogság, ez a pillanat eltarthat néhány napig, olykor néhány hétig, legfeljebb néhány hónapig, de csak egyszer, egyetlenegyszer fordul elő, és ha az emberkésőbb vissza szeretne térni ehhez a pillanathoz, az egyszerűen lehetetlen, nincs már helye a lelkesedésnek, a hitnek és bizalomnak, marad a csendes beletörődés, a kölcsönös szomorú szájalom, a haszontalan, de biztos tudás, hogy valami megtörténhetett, létrejöhetett volna, de egyszerűen méltatlannak bizonyultunk az adományra.” Rettenetesen értelmetlenné tud válni az élet, és akkor nem marad más, mint a beletörődés vagy az üvöltés.

Esetleg az antidepresszánsok? De mint tudjuk, tömeges elterjedésük ellenére azok sem segítenek korunk kiábrándult társadalmán. Gyűlölöm Houellebecqet, nem csak azért, mert nyíltan gyalázza a nőket, a férfiak is kapnak tőle eleget, regényről regényre újabbnál újabb okokat szolgáltat arra, hogy az ember még jobban utálja magát és a rohadt életét. Mégis várom minden újabb könyvét, mert benne a kulcs napjaink megértéséhez. Külön kategória a világirodalomban. Szarkasztikus grimasszal a képén itt lebeg a fejünk felett, nézi ahogy gombostűre szúrva vergődünk, ahogy se élni, se meghalni nem tudunk.

Mintha Houellebecq lenne a vége annak a beatnemzedéknek, amely Burroughs *Meztelen ebédjével* írta be magát először a köztudatba. „Érzem, bezárul a kör, sejtem őket odakint, megteszik húzásaikat, kihelyezik démon-strici csalimadaraikat, nyugtatódnak a kanál és a csepegtető fölött, amit a Washington Square állomáson dobtam el, átvágtam magamat a forgó korláton, s két kanyarral leloholok a vaslépcsőkön, elérek egy kifelé tartó A járatot...” – így kezdődik a *Meztelen ebéd* még a régi fordításban (Elmi József). Isten bocsássa meg, de valahogy még szórakoztatóbbnak tűnik ez a narkós világ a hatvanas évekből, mint a mai antidepresszánsokon vegetáló. Itt még futnak a szereplők, lázadnak mindenfajta konvenció, köztük az irodalmi, a totalitárius társadalmi konvenciók ellen, ugyanakkor a drogok és a narkós élet, mindenfajta szenvedélybetegség ellen is. Ők még talán emberből vannak. Houellebecq antihősei hozzájuk képest robotok. Szinte filmként váltja egymást a *Meztelen ebéd*ben az irracionális hallucináció, a sokkoló, az apokaliptikus és parodisztikus, a nevetséges a kontroverzrel és innovatívval.

Élvezettel vetettem rá magam az első mondatokra, legszívesebben idemásolnám az összes jó regény hangleütését, alaphangját. De azt hiszem már ennyi példából is látszik, hogy az első mondat nem véletlen, ez az író névjegykártyája, éppen ezért ezt a legnehezebb kitalálni, hacsak nem valamiféle megvilágosodás eredménye. Az egész történetnek ez az őseredője, de legalábbis az előhírnöke, megteremti a hangulatot és valahogy benne van már az egész világ, ami majd a következő oldalakon

kibontakozik. Adódik a kérdés, mennyi időt tölt el az író az első mondat kiötlésével? Azzal, hogy megtalálja a hangot, a fonalat, ami összeköti az olvasóval, veled? Miért éppen ezzel a mondattal indít? Elképzelhető, hogy sokat ír és töröl, abbahagyja és újrakezdi, mire rátalál, mire úgy gondolja, hogy a milliányi szókombinációból majd éppen ez ragad meg téged igazán, olvasó. Valóban akkor lesz telitalálat, ha végigolvastad a könyvet és az utolsó mondatot összeveted az elsővel, és helyénvalónak találod.

Nem fogunk minden első mondatra emlékezni, de vannak, amik történelemmé váltak.

Járványnapló: Felveszem, leteszem, kiszedem

Átállt a világ online üzemmódra. A veszprémi egyetemen pénteken doktori védést tartottak online, a legkülönbébb technikákkal, facebookon is lehetett kérdést feltenni. Ember legyen a talpán, aki a különféle bejelentkezéseket összehangolja. És a tanár összehangolja. Sikerélmény ebben a katasztrofális helyzetben.

Egy percre én is boldog vagyok, ameddig nézem-hallgatom a belgrádi spontán szolidaritási klippet a földrengés sújtotta Zágrábbal. A Parni Valjak rockzenekar *Zagreb ima isti pozivni* (Zágráb hívószáma változatlan) című számát nyomtatják ezerrel a sötét belgrádi lakótelepen. Villanyt gyújtanak sorban a lakók, de nem rendőrért kiáltanak a csendháborítás miatt, hanem énekelnek, táncolnak az erkélyeken. „Hívj fel, hogy halljam a hangod” – éneklí Aki Rahimovszki, és ez nem egyszerű szerelmes üzenet a jugoszláv háború ismeretében. Arra gondolok, ha harminc évvel ezelőtt kikapcsolt volna az ország minden undok, mérgezett hírforrást, és ráállt volna a rockzene és a költészet hullámhosszára, lehet, hogy most boldog emberek lennénk, nem csak egy percre.

De hát mi a boldogság? Általános definíció szerint szubjektív jóllét. Hogy elégedett vagyok azzal, ahogyan az életem folyik. Hogy úgy érzem, érdemes élni. De nekem fontos az is, hogy rendben legyen a világ ne csak bennem, hanem körülöttem is. Ehhez képest azt látom, hullik szét a világ, a közösségek, a családok. Ha húsz-harminc évre le is áll ez a romlás, sőt ellenkező irányt vesz, utána beüt a krach. Hogyan lehet ezt kibírni? Megalkuvással? Hogy úgy jó, ahogy van? A filozófusok, próféták szerint megelégedni azzal, ami van, sokkal fontosabb, mint többet szerezni valamiből, abból, amit akarunk. Hararinál is erről olvastam.

Most én megelégednék a mandulavirágzás szemlélésével. Időm mint a tenger. De éppen szakad a hó. Most még a mandulafáért is aggódhatok nem csak a pesti négy fal közé zárt unokámért, a fiamért, lányomért. Akárhányszor jó ebédet főzök, vagy most hogy kenyeret sütök, rájuk gondolok. Hogy küldhetnék belőle? Sehogy.

Egyébként azon kapom magam, hogy ráálltam „felveszem, leteszem, kiszedem, beveszem, levetem, elviszem, leszedem” üzemmódra. A szobafestéssel járó nagy felfordulás pont ennyire ad lehetőséget, átcuccolni egyik szobából a másikba, aztán vissza. „Annak, hogy ezt a tevékenységet folytatjuk, általában értelmet szoktunk tulajdonítani” – írja Hamvas Béla – „Ha megzavarnak benne, képesek vagyunk megharagudni, ha kifogásolnak, igyekszünk helyesen megtanulni. [...] Mindez hallatlanul fontos. Irónia nélkül.” Hát én nagyon nevetségesnek találok magunkat, ha így belegondolok. Értelmes célt keresünk egy értelmetlen világban. (2020. március 23.)

A költő halálának harmincadik évfordulóján emlékezünk:
Sziveri, ahogy a szív veri

„Sem Páris, sem Bakony: / vér és takony” vagy „Dunamedencecsont mi bennünk sajog / rázkódnak jámboran változó népfajok / nem vagyunk jók mi már csak túsznak / vízszinten fekáliák úsznak”, és a Balázs Attilának ajánlott *Felröhögünk a dolgok állásán* kezdő két sora: „érezem az égett zsírszagot kiirtánának / mint az írmagot”, aztán a nagy vers, a *Bábel* utolsó négy sora: „Az éjben eső felesel, rólam locsog - / járdára zuhog, csattog a mocsok. Lóg az orromból műanyag kábel; / dühöng a szívem, dühöng e Bábel.” Talán ezekből az idézetekből is átjön, milyen erőteljes, átható ritmusban írta a verseit Sziveri, ahogyan a szív veri. Ugyanígy adta elő, akár valami régi rabnóták elvadított verzióit kántálná fejberúgó énekhanggal, higgadtan, állhatatosan, paposan húzva, vonva, kocsmai nagymenőként ropogtatva, recsegtetve a szavakat – örületbe kergetve a közönségét. De kevés volt az ilyen alkalom, mert fájdalmasan gyorsan és keményen megfizette az árát az alkotói és emberi bátorságának, ellenállásának, 35 évesen elragadta a halál. Harminc évvel ezelőtt, 1990. február 1-jén Budapesten hunyt el, ahogy ő írta utolsó négysorosában, valakit elszólítottak belőle.

De ki volt ez a valaki? Az irodalomtörténészek, esztéták, költő barátok azóta is dolgoznak a megfejtésen. Nekem könnyebb, mert nem kötelező profi választ adni, mert csak rajongója vagyok, rokona a lázadásban, egykori újságíró kollégája, aki szívesen lógott a nyolcvanas (1980-as) években a symposokkal, a legendás újvidéki irodalmi, művészeti folyóirat szerzőivel, szerkesztőivel. Most ha megkérdeznék, hogy miért szerettem hozzájuk csapódni, azt mondanám, azért, mert szabad emberek voltak, bátrak. Ellenálltak az ostobaságnak, a béklyóknak, amiket a rendszer dobott rá azokra, akik hagyták. Még annak árán is lázadtak, hogy az előző '68-as nagy nemzedék meghurcolásából már tudhatták, hogy az engedetlenség mindig büntetést von maga után. De akkor, a nyolcvanas években Újvidéken bolyongva ezt így nem fogalmaztam meg magamban, legfeljebb

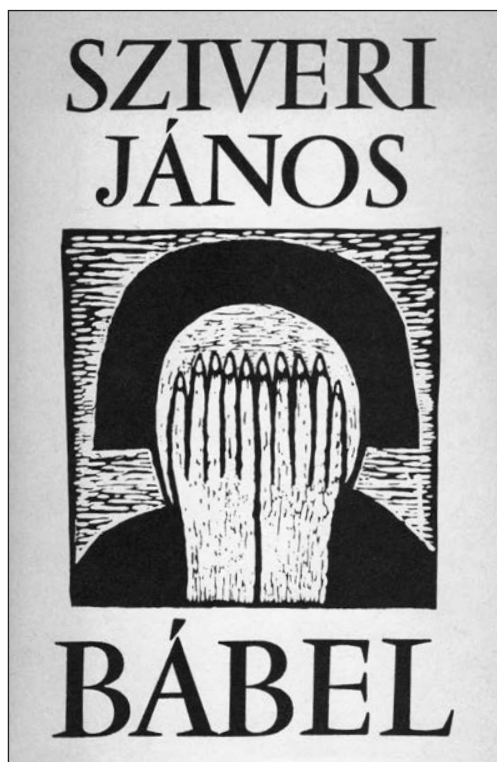
éreztem, hogy vagány fiúk és lányok, határozott véleménnyel a világról. Nevetségessé tettek mindent, ami igazságtalan és szükségtelen. Esténként a Dominó nevű újvidéki kocsmában lehetett megtalálni őket, napközben a Forum klubban vitatkoztak, meg ilyen-olyan lepukkant kocsmákban a magyar tanszék és a szerkesztőség illetve az Ifjúsági Tribün között. Jancsi nagyon szeretett vitatkozni néha egészen a kötekedésig. Jól látja Radics Viktória, hogy Jancsi vigéc volt, vagabund, akinek a versei saját előadásában szóltak a legjobban. Én még hozzátenném, hogy a habitusáról és a külsejéről is legyen fogalma annak, aki nem ismerhette, nekem Bob Dylan-alkat volt gitár és szájharmonika nélkül, neki elegendők voltak a szavak, ezek jelentése, zenéje, akusztikájuk. Olyan bátran húzni-vonni, ropogtatni, recsegtetni azóta sem merte a verseit senki, mint ő maga. Most hogy írom ezt a megemlékezést, még Lajkó Félix is eszembe jut vele kapcsolatban, mert egy nagyvilági, ugyanakkor falusi kocsmában nyikorgó öntörvényű hegedűshöz is hasonlíthatnám Jancsit, aki titokzatos is volt, meg mulatságos is, valami jellegzetes hangulatba hozta az embert, amikor felugrott az asztalra és karjait magasba emelve, napszemüvegben(!) kántálni kezdett. Sokat neveltünk, pedig talán akkor szorult a nyakunkon legjobban a hurok.

Harminc év alatt minden megváltozott. A mai embert nem vonzza már semmiféle kollektív harc vagy szolidaritásra épülő rituálé, nem lelkesedik ügyekért. Egyre inkább azon megy a mesterkedés, kevés tudással hogyan lehet rengeteg pénzt keresni. Ezt a politikai és gazdasági elit után a tömeg is kezdi megtanulni. Erkölcseleg romlott kultúránkban a megmondó emberek a valóság leegyszerűsítésére, a bölcsesség lebecsülésére ösztönöznek. Főbenjáró bűn igényesebb értékrendet képviselni, az illet felkapott szitokszóval elitistának, hogy ne mondjam még minek bélyegzik. Ebben a korhangulatban, mentalításban eljut-e még a verskedvelő olvasóhoz Sziveri költészete, vagy nagyon kifelé megy ez a szegénylegény, karakán magatartás? Jelent-e még valamit, van-e esélye arra, hogy valaha jelentsen még valamit?

Hát persze. Először is, mert mindig lesznek elveikért kiálló, szuverén személyiségek, akiknek fontos az egyenes gerincű költő, aki a szabadságmítoszhoz kötötte életét és halálát. Aki egyszerűen csak azt mondja: elég! Mert kiállni az elveinkért önmagában jó dolog. Egyébként is az emberek újra és újra rádöbbennek a történelem során, hogy a harcnak folytatódni kell. Másodsor, mert ezek a versek önmagukért állnak helyt. Ha akarjuk, akkor nem képviselnek mást, csak önmagukat – és az irodalom nemes ügyét. Ilyen dalok miatt kezdenek kételkedni az emberek abban, amit addig mindig elfogadtak, az ilyenek szórják tele a tájat megszakadt szívekkel, ezekben van szellemi erő.

Miért érdekes Veszprémben Sziveriről beszélni? Először is, mert az itteni egyetemen alakult meg 2012-ben a Pannon Egyetemen a Sziveri Já-

nos Intézet Közép- és Kelet-európai Irodalmi és Társadalomtudományi Kutatóközpont. Egy idő óta azonban elfogyott körülötte a levegő. A Jancsíról elnevezett irodalmi díjat hét év után tavaly visszavitték Budapestre. Pedig micsoda hihetetlen gyönyörűség volt, mennyire jót tett Veszprémnek, hogy azok a márciusi napok a versről szóltak, az irodalomról, amely egyszerre teremt és reagál a másokkal közös világra, arra a világra, amit megint mások nem ismernek vagy félreismernek, mert be vannak zárva a maguk kis világába. Ráolvasó sétát tartottunk például Sziveri János verseiből 2014 márciusában a veszprémi várban. A várkaputól a várbörtönön és a ferences templom kriptáján át az érsekségig. Érdekes volt figyelni, milyen akusztikát kapnak a metaforák különböző helyszíneken. Már-már azt hittük naivan, hogy végre nyugvópontra került a Sziveri-életmű, pedig dehogy. Sziverit hol befogadja, hol kiveti magából a közeg, ami küzdelmekben, konfliktusokban alakul ki, és amely küzdelmek hol győzelemmel, hol vereséggel végződnek. „De mielőtt kinyiffanok sír / kövembe kevélyen belevésem / SZIVERI JÁNOS VOLTAM/ EZ VOLT BŰNTE-TÉSEM” - versel a költő az *Ingyencirkusz Mák Ferinek* című tragikomikus költeményben. És akkor „felröhögünk a dolgok állásán”. Mit csinálhatnánk mást.

Hörcher Eszter

Bosch + Bosch Csoport és a vajdasági neoavantgárd mozgalom

A Ludwig Múzeumban került megrendezésre a szabadkai Bosch + Bosch Csoport 1969 és 1976 közötti működését bemutató kiállítást, kiegészítve a Kod csoport, a Verbumprogram, valamint Ács József, Petrik Pál és Vladimir Kopicl munkásságával.

1969-ben Szabadkán alakult meg a csoport, a kiállításon is helyet kapó Slavko Matković kezdeményezésére. Csoportjuk a vajdasági avantgárd törekvéseket képviseli. Szombathy Bálint magyarázatában a Bosch nevet egyfelől a nyugatnémet Bosch cégből, másfelől a flamand festőművészetből vették, Hieronymus Bosch szürrealista, ám mégis sajátos valóságot teremtő világából, és a mester iránti tiszteletből. A törekvéseket a nemzetközi művészeti légkörön kívül a szorosabb, kettős nemzeti(ségű) identitásvonal is meghatározza, amely a nyelvhasználatban, tehát a szöveggel való alkotásnak, a szavakkal, a szóval, a textussal való struktúraépítésnek a játékában mutatkozik meg. A magyar(országi) és délszláv törekvéseket egymással kölcsönhatásban tartják és közvetítik. A közvetített művészeti anyag folyamatosan felszínen marad, és a folyóiratok (Magyar Műhely, Új Symposion, WOW) végig próbálják is megőrizni és közvetíteni ennek a jelentőségét.

Alapvetően a dada műfajához kapcsolódóan *A Dada tiszteletére* (vagy *Hommage a Dadához*) című akcióalkotás (Szalma László, 1972) és a többi, tájba helyezett dadaeszme megjelenítése a nyitott térként előtáruló land art, vagy az ugyancsak nyitott urbánus, utcai közegbe helyezés szándékában jött létre. A képzőművészetet az irodalommal tehát a képvers(iség), a vizuális költészet irányába is elmozdítják, illetve szoros kapcsolatba kerül az Art and Language, valamint Kassák koncepcióival. Szalma a Bosch + Bosch egyik alapítójaként is tevékenykedő művész, egyszerre hat rá a nyomdagrafikai elgondolások kivitelezésének, valamint a terművészetben megjelenő dada felelevenítésének is a szándéka.

Szombathy elmondása szerint a (nyelvi) szabadság nem lett egyenlő a működési anarchiával, inkább egyfajta leépítést hajtottak végre, hogy egy új dolgot építhessenek fel. A hagyományos művészeti törekvéseket elhagyták, és új, összetett világot hoztak létre, többek között a film, fotó, xerox, happening, performansz, a land art, az artepovera, mediális műfajok, vagy szövegvizualizáció és általános vizuális bázisra épített megoldások mentén, mely utóbbiban a költészet és a szöveg alapú közlőművészet

a konceptualizmusnak gyakorlatilag egy külön ágává fejlődik. A szavakkal való konstruálás úgy ad szöveget, hogy a szavak egymásra vagy egymás mellé helyezése különleges felületté és egyben műfajjá válik. A művészet filozófiai alapokra helyezett, a tradícióval való szakítás egyik legfontosabb gesztusaként. Ezt a művészetet a tagok kommentálják, és elmondják, mit is kell (lehet) érteni az ilyen típusú avantgárd törekvések alatt, mi a cél, mi az intenció.

A vonalak meghúzása vagy rajzolása és a már meglévő szöveg (Szombathy Bálint: *Nontextualité*) kapcsolata, a megformázott betű, szó és szöveg kölcsönhatásából ered. Mind a művészeti folyamatot, a kreativitást, az alkotás *vonala*it, különböző fázisait is jelzi a vonalból kiinduló formaalakítás. A szöveg pedig jellemző módon, nemcsak nyelvi és írásos, hanem általános jelentéstartalmú és vizuális alakzatként is felfogható. Slavko Matkovic *Vízesés* című installációja, ugyanígy a kassági és a képerseggyűthetést reprezentálja, Szalma László *Rácszatok* című munkája hasonlóképpen a vonalbóllétrehozás folyamatát jeleníti meg.

A mozgóképek sorozatamint a performance megoldásai, főként Ladik Katalinnál jelennek meg, aki saját testét használja, azaz színészi és performatív megnyilvánulásokat ad hozzá a tevékenységi körhöz, színházi társulat tagjaként. Experimentális vonalait a költészet hang alapjaiban ragadja meg, a hang-expresszionizmus vagy hangértelmezés jegyében, testírás-elgondolásait többször Csernik Attilával kivitelezi, aki az emberi testet a szövegvizualizáció felületeként gondolja el, mintegy hordozóként, a mediális hordozókkal egyenértékben. Csernik egyik legkifejezőbb műve a *Cím nélkül*, 1972-es alkotása, melyen a szemekre helyezett fekete korongokra írt szöveg(ezés) jelenik meg, vagy az arc különböző pontjain, vagy a szájban tartott kis papír?labdára írt latinbetűs szöveg alakjában. A szöveg vertikális-horizontális elhelyezése az érzékek, a beszéd, a kimondott és értelmezett (értelmezhető) szövegkonstruálásnak, és a textus mindenkori gondolatközvetítésének a mechanizmusát fejezi ki. Ladik testinterpretációi közül a kiállításon látható volt a *Shaman Poem* performansz is, melyet eredetileg a Genre Experimental Film Festival keretein belül mutattak be (Marinko Sudac Collection). Az embernek (a nőnek) saját testeszközét reprezentáló előadás a test felhasználását, mint a táncművészet, mozgásművészet és body art eszközt jeleníti meg, mely magát a nőiségének a feltárását is jelenti, egyben fizikai értelmű, szó szerinti megmozdulással, mozgássorozattal kísérve (a sík felületen ábrázolt anyag vagy a tárgyként kialakított anyag mellett).

Művészetükkel próbálják az akkor aktuális politikai vonalakat is kikerülni, kijátszani. A Lenin-képek felhasználása szándékos *odatevés* volt a szocializmusnak, a *körbehordozás* május elsejei cselekményét gúnyosan kifordította Szombathy 1972-ben (*Lenin Budapesten*, fekete-fehér fotó és fotóakció, 1972), utalva a közfelfogásra, a szovjet befolyás opresszív

gyakorlatára. A *Jugoszlávia dekonstrukciója* (1974) és a Jugoszlávia-sorozat több képe is konkrét és szimbolikus (és veszélyes) utalás egyben. Hasonlóképpen járt el Szombathy, amikor Tito ábrázolását összedolgozta a romos háttérrel, hangsúlyozva a szocialista világ elavult, romlott mivoltát.

Kerekes László később a tájművészet felé tendál, a Szabadka környéki régióban alkot, de foglalkozik többek között a kísérleti képregény elgondolásaival is. Képregénnyel Slavko Matkovic is foglalkozik (*Neckermann* című képregény-sorozat), a kiállításon pedig szerepelt tőle a *Mail Art Mailbox* című, az assemblage műfajában megalkotott munkája (1981). Utóbbinak képviselője Ante Vukov is, aki emellett erőteljesen konceptuális, gondolati irányban halad, az elvontabb gesztusköltészet képviselője lesz. Vukov Art című fotóakciója – a többi egyszerű, de annál többet mondó szó felhasználásával – a szabad térbe állított három megformált betűvel fókuszál a művészet alternatív, szabad, minden lehetséges intenciót befoglaló megnyilvánulására.

Első önálló kiállításuk a Szabadkai Népszínházban került megrendezésre, a Ludwig Múzeumban Slavko Matkovic, Szombathy Bálint, Csernik Attila, Kerekes László, Ladik Katalin, Szalma László, és Ante Vukov világával *szembesültünk*. Több kiállításuk volt 1969 és 1976 között Újvidéken, Zágrábban, Szabadkán és Zentán. A tavalyi év végén rendezett összefogó tárlaton a fent említett művészek mindegyike a mindenkori hommage-t, a folyamatban lévő és folyamatban tartott alkotást, megnyilvánulást, az 1960-as évek és a kortárs felfogás együttthatását fejezi ki. Az akkori koncepciót a csoport tagjai fontosnak tartják beemelni a mai művészeti és művészetfilozófiai gondolkodásba. Ennek a folyamatosságnak a sikeres és fontos képződményei többek között a 2016-ban Budapesten, az ACB Galériában rendezett kiállítás, vagy a 2017-ben szintén a Ludwig Múzeumban rendeztek, ahol a Marinko Sudac-gyűjtemény került bemutatására, *El nem kötelezett művészet* címmel, válogatva a csoport munkáiból. A 2019-ben rendezett kiállítással párhuzamosan Szombathy Bálint megkapta a Nagypáti Kukac Péter Képzőművészeti Díjat.

(*Kiállítás a budapesti Ludwig Múzeumban, 2019. szeptember 13–2019. november 17.*)

Slavko Matković

SZTRIP

Kamuflázs

Szabadka kihalt utcáin
vonszolja magát Alan Ford
simára nyalt hajjal
csodálkozó tekintettel
szűk és fekete magas nyakú pólójában.

Elzavarom
ő visszatér
összeszedem
ő szétszóródik
nem tudom soha
mire jutok vele.

A konyhai asztalon
bezsírozódott lapokra
szakállat és bajuszt
fekete szemüveget
rajzolok neki
kék golyóstollal
festem a haját
próbálom álcázni
megváltoztatni
de nem megy
ő továbbra is felismerhető
és bolyong a város
üres utcáin
életrajzának s költészetének
salátává rongyolódott lapjait cipelve
és néma sikolyt hallat
akár Tristan Tzara.

*Alan Ford, avagy önéletrajzi ihletésű költemény,
mint esszé a valóságról*

Egyszer verset írtam
álláspontomról
az étellel
és művészettel szemben.

Meglehető iróniával írtam akkor
bizonyos barátaimról
lövöldözéseikről a vadkacsákra
és nyakkendőkről
felesleges kilóikról
és az elfelejtett ígéretekről
az étellel
és művészettel szemben.

De jöttek idők
amikor felfogásom szűkké vált
valamennyi kétkedésem tárolására
döntéseim megakadtak
az élet botot vágott küllőim közé
és mind sűrűbben sétáltam
a kihalt
városi utcákon.

Így egy este
elmentem Alanhez
hosszasan beszélgettünk
idegesen mondtam neki
hogy szükségem lenne valami állásra
mert a fiam már betöltötte ötödik évét
én pedig továbbra is csak poéta vagyok
e mellett
anyám mind jobban aggódva hallgatta
költői kinyilatkoztatásaimat
hosszú hajamat nézte
és időről időre
letörölte a port diplomámról
félénken kérdezve
mikor fogok elhelyezkedni mint közigazdász.

Elmondtam mindent Alannek
egy szuszra
egy pohár Coca-Cola mellett
a virágüzletében.

Ekkor váratlanul beállított egy rokonom
állást kínálva
azt mondta munkába állhatnék
értékküldemények kísérelőjeként
szülővárosom nagy bankjában.

Iszonyúan szánalmas dolog volt
Alan először mintha félrenyelt volna
majd hamis vidámsággal felkiáltott
„Ez igazán O.K. lenne”
én is odaszerződök
mondjuk mint sofőr
nagy fekete Mercedesben kocsikázunk
és az igazi képregényhősökre
fogunk hasonlítani
mert pénzt kezelünk
és revolvereket
melyeket hivatalosan vételezünk.

Így beszélgetve Alannel
elhatároztam
hogy minderről rövid sztripet fogok rajzolni
és már előre láttam
hogyan örvendeznek neki barátaim
akik nagyon szeretik
magánéletem komikus kockáit.

Flash Gordon

flash gordon jól fejlett
egészséges és pirospozsgás mint a rózsza
ő a képregények kedvelt hőse
a futurisztikus kitalációk világáé
amik gyakran valósággá válnak

flash gordon erős és vonzó
és menyasszonya dale
nagyon csinos
csak egy kicsit
régimódi a frizurája

flash gordon különös ruhákat visel
és ahogy azt egyszer stajner
a biológiatanárom mondta
örökké fiatalember marad
és valahol azt olvastam
hogy flashnak már több mint
hatvanévesnek kellene lennie
de akkor valószínűleg
sokat veszítene a vonzerejéből

flash gordont
danbarry rajzolja
és én ma is gyakran
kézbe veszem
a képregényes újságokat
és érdeklődéssel nézem
mit csinál pillanatnyilag
öreg gyerekkori barátom

Önéletrajzi melléklet

boldoggá tesznek
a barátok
a filodendron az íróasztalomon
a rolling stones zenekar
a keleti geister törzs költészete
az imperializmus elleni tüntetések
a mezei kakukkfűtea
a benzin szaga
az üres szprés flakonok
a régi cipők
a nagyváros idegessége
a szív ritmusa
a megrepedt kerekded formák

a kör
a puha tárgyak
a 7 15 17 75 435 számok
a képregények
a köd
megjelenésem a tükörben
az egyes illatok
a reneszánsz városok terei
az ismeretlen repülő égitestek

Fordította: Triceps

Slavko Matković: Splatich (1973)

Triceps

Egy mesterkém portréja *

LIFE IS WORRY – DEATH IS FRIENDLY.

Alan Ford szabadkai. Az aranycsempészek s ópiumszívó költők városában született, a homoki iskolába járt elemibe. Ifjú s bohó korában maga is svercelt 14 karátos gyűrűket s farmerkákat Triesztből, a zsúrokon el-elszívott egy csavarás füvet, gimistaként megpróbálkozott a konkrét s vizuális költészettel. Mindez, persze, már a felhőtelen múlté...

Az ország szétesése után, tízezernyi honfitársával együtt „kitántorgott Amerikába”. Ellenállhatatlanul vonzotta az Empire State Buildingről készült 24 órás film, s Marilyn vulkanikus csecsei. New York kikötőjében azután szenzációs, nomeansno meglepetés várta: Henry F. nagytőkés, a Ford Motor Co. megteremtője s elnöke ölelte kebelére! Rég elveszettnek hitt, drága unokaöccsét. A néger dokkmunkások s Porto Rico-i szajhák száraz szeméből sós könnyeket facsaró találkozás imigyen játszódott le.

Henry: „They think we are ugly! We are better looking than they are! They think we are degenerate! We are better looking than they are! They think we are out of order! We are better looking than they are! They think we are useless! We are better looking than they are!”

Alan: Fuck sacem. Punx is dead...

A családi idill tiszavirág életűnek bizonyult. Megunva a koktélparkot, lóversenyeket s orgiákat, Alan belátta, hogy bácsikája milyen szédületes szociális demagógiát fejt ki az üzemeiben foglalkoztatottaknak az ún. „profitrészesedés” fizetésével, miközben „vért, vasat s szart” nem kímélve megakadályozza szakszervezetbe tömörülésüket. Menten elmenekült a kapitalista kéjenc udvartartásából.

S következtek az illegalitás kemény esztendői! Aleksander F. néven lengyel filmrendezőnek adta ki magát, ám első filmjét az elhagyott, árva gyermekekről a cenzúra betiltotta, mert Varsó nyomornegyedét mutatta meg. Művészi golgotájának következő keresztfái az Öten a Barska utcából, a Hajóroncsok s a Majdanpek voltak. Ezután mint John F. angol költő és drámaíró tevékenykedett: Shakespeare kortársának vallotta magát, főleg a tragédia műfajában emelkedve ki, a jellemek lélektani hűségű ábrázolásával. Majd ismét az álomgyár vonzotta magához: John F. tkp. Sean O’Feeney a kritikai realista filmek kismestere sem más, mint oh-yeah: ő! Sajnálatos módon azonban újabb alkotásaiban naturalista, vallásos, sovíniszta elemek is jelentkeztek...

Ekkor egy nagy, fehér galamb röpdült el ablaka előtt. Taiji Kase, 8. Dans Hiroshi Shirai, 8. Dan a Cityben tevékenykedett. Az angolvéccé halkan zümmögött. Alan előtt mimetikus tágasságában s katartikus szellősségében nyílt meg az Új Világ perspektivikus ablaka. Többé nem evett. Nem ivott. Nem aludt. Nem csinált mindenfajta más dolgokat. Az Alien Sex Fiend: I'm Doing Time In A Maximun Security Twilight Home című, frenetikus számát hallgatta, éjjel s nappal. Megvilágosodott előtte bűneinek szellemi szodómiája. Közben meg is virradt: s ő, kilépett belőle...

Megtisztulását az Alan F. fedőnéven végrehajtott hősi tettek segítették, tántoríthatatlan személyisége s visszavonhatatlan cselekedetei pedig örök időkre gránitba vésték a közép-kelet-európai emigráns heroikus szobrát. Szép, charmant, szuper elegáns, ellenállhatatlan, kemény, rátermett, gyors, bátor, hidegvérű, erős akaratú, intelligens, találmányos, sokoldalúan képzett... Túljárta Marx, Mao s Marcuse eszén, legyőzte Conant, Rambót s Bruce Lee-t, megbicikliztette Twiggyt, Divine-t s Cicciolinát. Róla mintázták a Superman, Spiderman s Batman alakját. Egy kevésbé tehetséges író, Ian Fleming pedig a bányász, ügyefogyott s szerencsétlen James Bond 007 figuráját. Végül két, magát felfedni nem merő spagettitipusztító, Magnus & Bunker komikus kockákba sűrítették kalandjainak legjavát.

Fejezzük ki haverunk, Alan méltatását életének nagy – szívünket, lelkiünket s agyunkat megbizsergető – mottójával:

ABALEKOKÉAVILÁG!

* *A TNT kémcsoport: Max Bunker (Luciano Secchi) író és Magnus (Roberto Raviola) rajzoló kultikus képregény-sorozata (Milano, 1969–1983)*

Slavko Matković a la Alan Ford (1989)

Két történelmi pillanatban történt kísérlet a filmhíradók strukturájának megváltoztatására. Mindkét esetben Kelet-Európában, s mind a két kísérlet a vertovimódelit kívánta rehabilitálni, megvalósítani. A hatvanas évek elején a lennyel „új film” a híradókat is megváltoztatás és 1958-ban a „cseh új hullám” filmesei — szövegesen a társadalmi progresszió színeve — példaképpé a híradóműfajt terjesztették. Az 1988. évi híradók egy kultúra követő, hivatalos kísérlet volt a társadalmi változásokkal szemben fellépő újdonságérzési, selektív reaktivitási is. Nem esélyes volt a híradóváltás követő korszak — a társadalmi vezetés teretbe lépésével a vertovimódeli nemcsak saját korszakát, hanem a társadalmi változást is követte. A híradóműfaj megújulása részben a teret fel, s a vertovimódeli megújulását szövegesen a társadalmi változást követte, az újulást vállalt a híradóműfaj, a híradóműfaj megújulása a társadalmi változásokkal szemben fellépő újdonságérzési, selektív reaktivitási is. Nem esélyes volt a híradóváltás követő korszak — a társadalmi vezetés teretbe lépésével a vertovimódeli nemcsak saját korszakát, hanem a társadalmi változást is követte.

Talán az egyik legfontosabb kísérlet a vertovimódeli megújulása a 1958-ban a cseh új hullám filmesei által. A cseh új hullám filmesei a társadalmi változásokkal szemben fellépő újdonságérzési, selektív reaktivitási is. Nem esélyes volt a híradóváltás követő korszak — a társadalmi vezetés teretbe lépésével a vertovimódeli nemcsak saját korszakát, hanem a társadalmi változást is követte. A híradóműfaj megújulása részben a teret fel, s a vertovimódeli megújulását szövegesen a társadalmi változást követte, az újulást vállalt a híradóműfaj, a híradóműfaj megújulása a társadalmi változásokkal szemben fellépő újdonságérzési, selektív reaktivitási is. Nem esélyes volt a híradóváltás követő korszak — a társadalmi vezetés teretbe lépésével a vertovimódeli nemcsak saját korszakát, hanem a társadalmi változást is követte.

A híradóműfaj megújulása a társadalmi változásokkal szemben fellépő újdonságérzési, selektív reaktivitási is. Nem esélyes volt a híradóváltás követő korszak — a társadalmi vezetés teretbe lépésével a vertovimódeli nemcsak saját korszakát, hanem a társadalmi változást is követte.

A híradóműfaj megújulása a társadalmi változásokkal szemben fellépő újdonságérzési, selektív reaktivitási is. Nem esélyes volt a híradóváltás követő korszak — a társadalmi vezetés teretbe lépésével a vertovimódeli nemcsak saját korszakát, hanem a társadalmi változást is követte. A híradóműfaj megújulása részben a teret fel, s a vertovimódeli megújulását szövegesen a társadalmi változást követte, az újulást vállalt a híradóműfaj, a híradóműfaj megújulása a társadalmi változásokkal szemben fellépő újdonságérzési, selektív reaktivitási is. Nem esélyes volt a híradóváltás követő korszak — a társadalmi vezetés teretbe lépésével a vertovimódeli nemcsak saját korszakát, hanem a társadalmi változást is követte.

b) Második kísérlet: a híradóműfaj megújulása a társadalmi változásokkal szemben fellépő újdonságérzési, selektív reaktivitási is. Nem esélyes volt a híradóváltás követő korszak — a társadalmi vezetés teretbe lépésével a vertovimódeli nemcsak saját korszakát, hanem a társadalmi változást is követte.

A társadalmi változásokkal szemben fellépő újdonságérzési, selektív reaktivitási is. Nem esélyes volt a híradóváltás követő korszak — a társadalmi vezetés teretbe lépésével a vertovimódeli nemcsak saját korszakát, hanem a társadalmi változást is követte. A híradóműfaj megújulása részben a teret fel, s a vertovimódeli megújulását szövegesen a társadalmi változást követte, az újulást vállalt a híradóműfaj, a híradóműfaj megújulása a társadalmi változásokkal szemben fellépő újdonságérzési, selektív reaktivitási is. Nem esélyes volt a híradóváltás követő korszak — a társadalmi vezetés teretbe lépésével a vertovimódeli nemcsak saját korszakát, hanem a társadalmi változást is követte.

Szombathy Bálint: Nontextualité,
papír, filctoll, 1971

Lou Reed

Rock 'n' roll

Jenny azt mondta, ötéves koráig
Hótt unalom volt az élete, semmi se történt
Akárhányszor bekapcsolta a rádiót,
Nem volt semmi érdekes, csupa langyos szar
Aztán egy csodás reggelen talált
Egy New York-i rádióállomást
Nem akart hinni a fülének, alig tudta felfogni, amit hallott
Elkezdett remegni attól a jó, nagyon jó zenétől
Ha igaz, az életét a rock'n' roll mentette meg

Mindenféle idomítás ellenére
Tudod, elengedheted magad
És táncolhatsz egy igazi rock 'n' roll állomásra
És minden rendben volt, hey baby,
Minden rendben volt

Jenny azt mondta: „Kiskoromban
Tudod, a szüleim teljesen elkényeztettek:
Két tévékészülék, a garázsban két Cadillac,
De ez egyáltalán nem fog segíteni rajtam”.

Aztán egy csodás reggelen talált
Egy New York-i rádióállomást
Nem akart hinni a fülének, alig tudta felfogni, amit hallott
Táncolni kezdett arra a jó, nagyon jó zenére
Ha igaz, az életét a rock 'n' roll mentette meg
Igen, a rock 'n' roll

Minden számítás ellenére
Az emberek boldogok voltak attól a rock 'n' roll rádiótól
És igen, minden rendben volt, igen
Hé, minden rendben volt
Hé, itt jön a lány

Jenny azt mondta: „Tudod, ötéves koromig
Alig történt említésre méltó az életemben

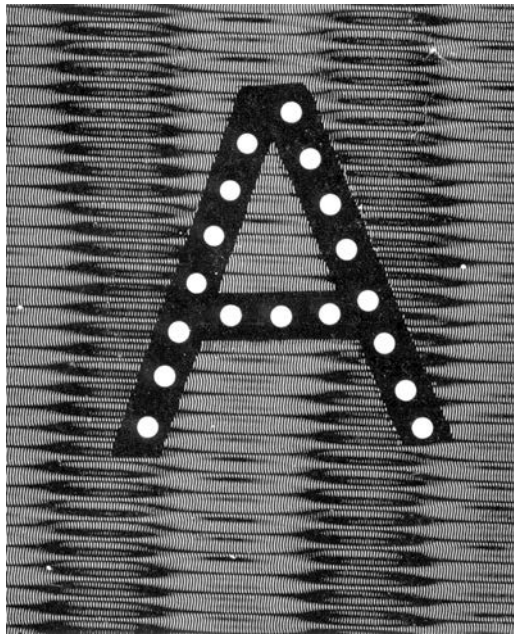

Akárhányszor bekapcsoltam a rádiót
Egyáltalán nem volt semmi érdekes, csupa langyos szar”
Aztán az egyik csodás reggelen talált
Egy New York-i rádióállomást
Nem akart hinni a fülének, alig tudta felfogni, amit hallott
A jó ritmus hatására elkezdett vadul táncolni
Tudod, az életét a rock 'n' roll mentette meg
Igen, a rock 'n' roll

Minden számítás ellenére
Tudod, gondtalanul táncolhatsz a rock 'n' roll állomásra

Minden rendben,
És minden rendben volt
Ó, figyelj rám, minden rendben volt
Gyere, hidd el, minden rendben volt
Minden rendben volt
Hé, minden rendben van

Fenyvesi Ottó átköltése

*Szalma László: „A”,
papír, magasnyomás, 1971*

Mészáros Márton

Családi készítésű dán istennő

Amikor a barátnőm megvette nekem a koncertjegyet, nem tudta még, milyen jót tesz velem. Valamivel kétségkívül kevesebb vagyok, mint mások. Én nem járhatok életem végéig koncertekre, mert azok a zenészek, akiket szeretek, általában hetven körüliek – ha még élnek. Ezért döntöttem úgy, hogy az első keresetemtől fogva minden évben elmegyek egy-egy ikont élőben meghallgatni.

Nem voltam egészen biztos abban, hogy ez a rengeteg ember mind a koncertre vár. A komplexumot a Hyatt hotellel együtt nyitották meg, a két épület összetartozik, mint Egyiptom, Jordánia és Szíria akkor, ha Izrael beleköp a levesükbe. Özönlöttek. A gyéren bevilágított üvegépület hullámmzó, harsány emberserege egy idő után megbénított. Belekortyoltam újra a vodkába. A mi vodkánkba, merthogy az asztaltársaságom tagjai, akikkel a szálloda előterében lévő egyik, sípcsontig érő dohányzóasztalt kisajátítottuk, hozzám hasonlóan jogosnak érezték, hogy időnként töltögessenek maguknak. Valaki kitette elénk ezt az üveget. Annyit tartott szóra érdemesnek róla, hogy „családi készítésű”, meg, hogy „dán istennő”, majd annyi vodkás poharat szúrt az asztalra, ahányan körbeültük azt. Hiába voltak rendesek ezek az emberek (magamban már az *én* embereimnek hívtam őket), az mégiscsak frusztrált, hogy ők, már csak azért is, mert azonos az anyanyelvük, összetartoznak. Én jobbra csak hallgatom a beszélgetésüket.

– A koncertre? – egészen addig, amíg ezt a kérdést nekem nem szegezte egy nagydarab nő, szóba sem került, hogy mit keresek itt. Ők ültek körém, gondoltam, nem vagyok köteles informálni őket. Semmiről sem.

A nagymamám mesélte mindig, hogy egyszer, amikor az ősőregapámat el kellett vinnie a háziorvoshoz, a doki azt mondta neki, szeretné alaposan megnézni a védjegyévé vált ráncát. Az ősőregapám, akiről tudni kell, hogy nagyjából olyan süket volt, mint ősszel a molnár (ez igaz volt rá, minden értelemben), világ életében dolgozott és még abban a rendszerben szocializálódott, amelyikben az ember habozás nélkül megtette, amit kérnek tőle. Tehát valószínűleg a *ráncát* szót *szerszámát*ként hallotta, bár, miként, azt nem tudom, így azonnal le is gombolta a nadrágját és elővette a farkát. Mivel már annyiszor hallottam ezt a családi adomát, ha eszembe jut, már látom magam előtt a körzeti orvos megrökönyödött tekintetét. Mindezt csak azért mesélem el, mert ugyanilyen értetlen, bénult arckifejezéssel nézett az asztaltárs, amikor kicsit meglazítottam a nadrágomon az övet, hogy könnyedén felhajthassam a pulóveremet. Amikor előbukkant Van

Morrison kölyökkori hörcsögfeje, a puha fedora kalappal a tetőn, leesett neki, hogy ez a válaszom.

– Neil Diamond csak az imént jelentette be, hogy nem turnézik többé, nem is lép fel sehol ezentúl – kezdett bele lelkesen. Mielőtt bármit mondhattam volna, megszólalt az a fickó mellettem, aki úgy nézett ki, mintha Frankie Valli kistestvére lett volna.

– Miért is? Rákos, vagy...

– Alzheimer-kóros – fordultam felé. Nem beszélek sokat, nem látom értelmét annak, hogy üres fecsegéssel töltsék meg tereket, ahol olyan nagy a ricsaj, hogy hangfertőzést lehet kapni. Viszont akkor, ha mondok valamit, abban bízok, hogy annak releváns értéke, igazságtartalma van. Ezúttal mellényúltam, parkinsonos az emberünk.

– Paul Simon pedig búcsúturnézik, mert nem csinálja tovább ő sem. Pedig, istenkém, csak hetvenhat. És hát, Elton világszerte turnéra indul. Istenkém, hány állomásosra is? Valami rekordhosszúságúra, azt mondta a videóüzenetben. Mennyi időre, Doug?

Doug persze nem tudta kapásból, így megmondtam nekik, hogy háromszáz állomásos turnét vállalt be. A feleség eltolta maga elől a pohárkát és átvette azt a jégtől súlyos, mojitós poharat, amit a férje az imént rendelt neki. Közelebb húzta a székét az asztalhoz, aztán rákönyökölt az üveglapra.

– Fiú, te mióta szereted Vant? – kérdezte.

A válaszom, amelybe belevettem azt is, hogy Johnny Cash, Bob Dylan, Rod Stewart, Tom Jones, Screamin' Jay Hawkins, Tom Waits és Chuck Berry jelentős hányadát képezi a zenei preferenciámnak, mámorossá tette a hangját:

– Édes istenkém! – örömködött. – Hát, ez igen! Nagyon kiváló, nagyon kiváló zenei ízlésed van!

Aztán kitárgyaltuk, hogy Douggal kétszer hallották élőben a belfasti oroszlánt, és mivel ezúttal nem megy Ohióba, hajnalban átrepültek ide, majd holnap hajnalban újra megteszik a háromórás repülőutat. Elmesélte, milyen koncerteken voltak még, majd vizenyős, pöfeteg kezét sokat mondanóan rátette az enyémre, hogy artikuláltan azt mondhasa, sokkal-sokkal fiatalabb és sokkal hülyébb volt akkoriban. Azt, hogy Eric Clapton már szinte teljesen süket, ezért már alig vállal fellépéseket, csak úgy zárójelben adtuk hozzá a beszélgetéshez.

Már elkezdődött a koncert, de a közönség még folyamatosan kóválygott a széksorok között. A swinget és dzsesszt éneklő Van Morrison zenéjének sok érdeme van, de ezek egyikéből sem következik az, hogy fel-alá mászkáljunk miközben ez a randa kisember ott erőlködik a színpadon, hogy előcsalja a toroka mélyéről azokat a jól ismert zengéseket, amelyek tökéletesen blues és dzsessz hangzásúak. Miután már a harmadik nő ült mellém, rájöttem, hogy a jobb helyek reményében folyik a mozgolódás.

Innentől fogva azonban már csak arra tudtam koncentrálni, hogy figyeljem a tömeget, hátha felbukkan valaki, aki megtetszik az én fura, a többség szerint kifacsart ízlésemnek. Amikor beültem egy magányos vörös mellé, a zene ellenére elbeszélgettünk éppen arról, amiről a clevelandi házaspárral. Aztán egy másfél literes műanyag pohárral visszajött a párja. Egyszer a jegykezelő ültetett tovább. A nimfaszépségű barna lányt nem érdekelhettem túlzottan, mert egy-egy számból tizenöt másodpercet felvett és elküldte WhatsAppon valakinek. Azt, aki közszemlére tette szinte mindenét, a fülbevalókon keresztül közelítettem meg.

– Mennyi van a füledben! – jelentettem ki. Mivel úgy éreztem, hogy az, aki így kitárulkozik, nem csinál ügyet abból, ha megérintem, elkezdtem számlálni a fülbevalóit – négy, öt, hat, ne, még ott is van? –, majd felém hajtotta a másik arcféltekét. Ott is megszámláltam a berakásokat. Megkérdeztem tőle, tudja-e, hogy állítólag a matrózok honosították meg a fülbevalóhordást, meg azt, hogy kezdetben azért fúrták a fülüket, mert úgy tartották, ettől egészségesek maradnak. Beszéltem volna még azzal, hogy rákérdezek, hova a legideálisabb fúratni, de ha nincsen a birtokomban megfelelő szókészlet, teljesen mindegy, ha te a saját nyelveden tudod, hogy a fülcimpa középebe kell.

Egy kör alakú embléma, amelyben fut egy kisebb kör. A külső körön szerepel a város neve, alatta két oldalon két csillag, meg a rendőrség felirat. A belsőben egy falatnyi földnyelven álló pálmafa, mindenfele meredező ágakkal. Mindez egy Boza nevű rendőr vállán.

Ő az, akihez a mai este során a legközelebb kerültem: a tereméből kihallatszott a zene, ezért egymáshoz hajoltunk, amikor elmesélte, miért áll három társával a falnál, végig a fellépés alatt. Nem így terveztem, de jól van ez így. Jó lett volna hazavinni valakit, még akkor is, ha a haza itt mást jelent, mert vendégségben vagyok. Toleránsak a barátaim, biztosan nem tették volna szóvá. Ha másnap reggel, amikor már senki sincsen a házban, az áldozatom azt mondta volna, hogy szeret, páros lábbal rúghattam volna ki.

Addig tartott az álmodozás, ameddig a rákövetkező napon Saci rám nem telefonált.

– Napok óta szexuális álmaim vannak! – bűgta, és nevetett. Hallgatott egy sort. – Neked is?

– Nekem is – feleltem.

Megfordultam a terepzöld matracon. Még csak nem is szégyelltem magamat azért, mert ő ezek egyikében sem szerepel.

Csák Gyöngyi
Álomtöredékek

Rendülni kellett ismét. Megolvadt a befagyott patak vize, mely a tengerben ért véget, tükörként villantotta arcaim. Egyet se szégyellek, döbentem rá, mely lelkem nem láthatta volt.

* * *

Zöld, játékos völgyben emelkedik a színpad, deszkáin reszketnek lépteim. Nem tudom, hol járok, miről énekelek, amíg a fény duruzsol aláfestő zenét fülembe. Hirtelen elhagynak a fátylak, nincs alatta senki, csak a benti táj ijesztő sugarai, lángra kap a színpad és kínpaddá változik. Égve halok.

* * *

Unom a temetőket és az elmúlásszagot – hajtogatta magában minden temetés előtt, közben, után, bár a könnyek sosem hagyták szemeit szárazon, győzött a holtak némasága, a zavaró nagy-nagy üresség. Ha innen el – miért tér vissza, viszolyogva annyiszor?

* * *

Futok világtalan éveken, s az időn át, fejem fölött ezüstgép köröz, szellet kavar, szent este lágyan duruzsol, a csupasz fák nomád sátorra dőlnek, kapaszkodik az ablakig deres fény – valaki a jeges úton gördíti át a lét lángoló kerekeit.

* * *

Álmomban madár voltam, a puska békésen pihent az ablak és a fal közé támasztva. Csalogatott a feltehetően tiszta búza, mely békés tenyéren aranylott, éhségem fokozva. Szárnyaim viaszból lehettek, mielőtt felszálltam volna, letörtek maguktól.

* * *

Még nem mentem el – szólt a háttérből, a sötétség oszlani kezdett, szürkületté tompult. Hang hullámozott át a meggyötört táj labirintusán – kértem és felkínálta a karját, valami ősi rítustáncba fogtunk. Két részeg madár táncolt opart pázsiton.

* * *

Apám utolsó karácsonyán ülök az utca felőli hideg szobában, hiába fűtik – kergetem a lepkét, mely valahonnan betévedt, de nem érem el, mert ólomból a karom, a szívem. A halál szaga erősebb a délután sült kalács illatánál, a feldíszített fenyő illatánál.

Mit ér a fény? Mit érhetne a fény, ha fájdalomtól összeszorított száj megnyílna – és elmondaná, amiről eddig hallgatott? Homályos és szibbadt, mint a lélek minden sarok. Ne – ne így! Ennyire felkészületlenül és emléktelenül – előveszem a tollat és a papírt.

* * *

Ülök a Cet gyomorfalai között – bűdös és meleg sötétben tehetetlen. Hallgatom: Jónás imádkozik. Meleg szorítás a szív körül; fáj, ami nem következik be.

* * *

Benéz – a kéz az ablakon – Halotti maszkot ad rám – fényes leszek, mint a fenyők a karácsonyi képeslapon.

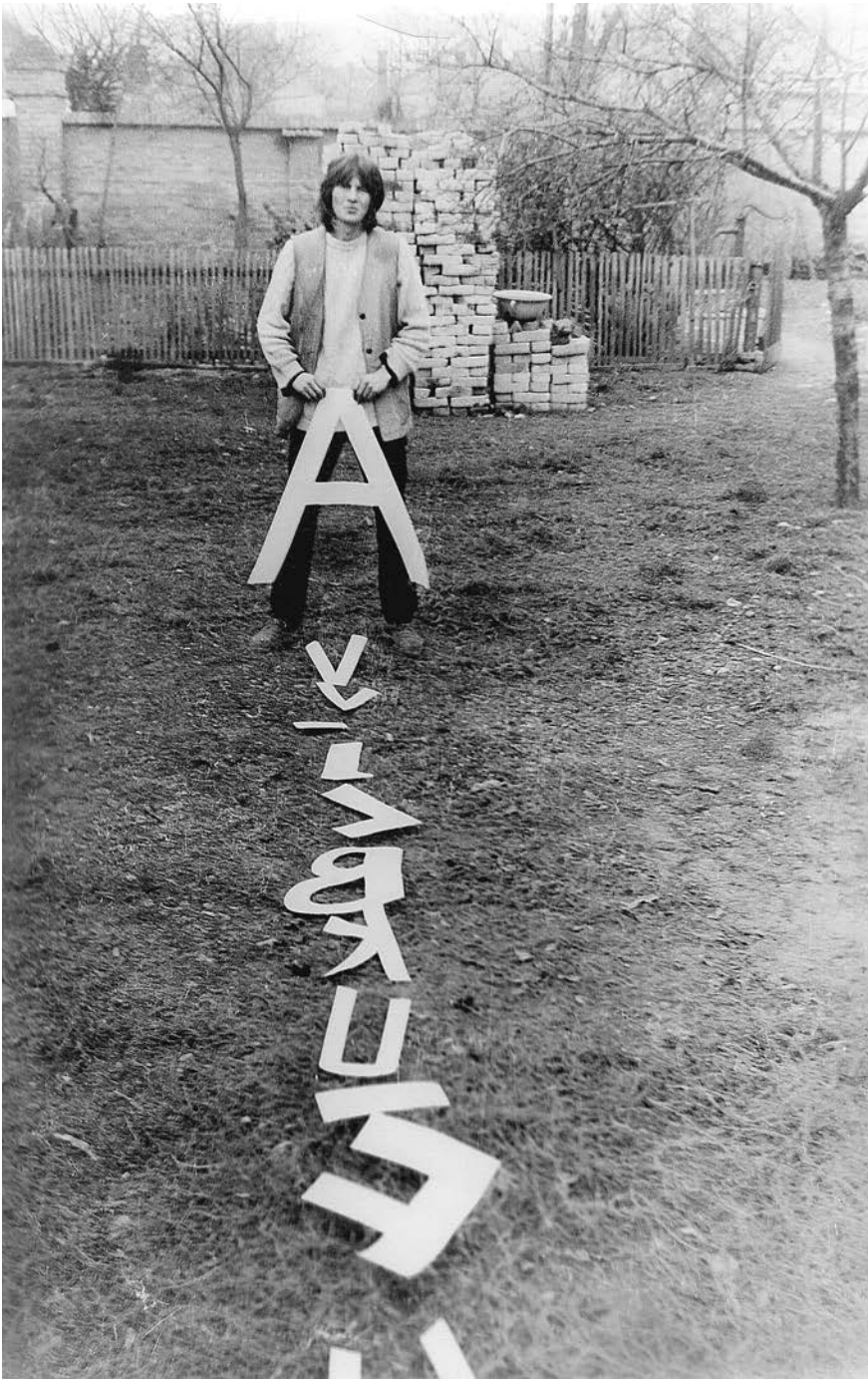
* * *

Mindig szomjazott, reflexei, a feltételesek működni kezdtek.

Kívánt és szeretett szenvedni. Minden ütésnél jajdult egyet és könny szökött a szemébe. Nem tudta, miért, de jó volt nagyon, ettől egy kicsit nyugtom volt.

* * *

Kilép a medréből a meleg tenger, hullámaiba bagyulál, hallom sóhaj-tását, életre hív, a büszke rettenet megöl – az árral áradni se erőm, se időm. Megdermedek a várakozásban, fénnel szegélyezem a tér zugait –közelebb jön a távol –, feltépi a lélek sebeit; meghaltam-e kérdezi – ó, a szó a gyönyör magva, azon ül a világ méhe, mélységemnek egyfolytában döngicsél.

*Slavko Matković: Vés a térben,
akció, Szabadka, 1971*

Csontos Márta

Egymás felé–egymás ellen

Minden reggel hallani lehet a távoli
madársuhogást, a lehorgonyzott
tengerzúgásból értelmezni lehet
az üzenetet, az álmok elfüggönyözött
szobájában olvasni lehet a rejtjeleket.
Azt hiszem, összetartozunk a magunk
teremtette kényszerpályán – vagy fújunk
egymásra, vagy osztozunk a játékszereken.
Te legtöbbször csak ott ülsz, mint útját
vesztett Odüsszeusz, hajód megfeneklett,
már nem indulhatsz távoli oázisok felé,
csak hintázol a délibábok hullámvonalán,
hol szőke virágok hajladoznak megfestett
nyarak homlokán, s addig báméskodsz,
míg nem tudod rekonstruálni régi önmagad.
Én pedig ott rohanok melletted, olykor egész
közel, de már nem kapaszkodom egy elképzelt
világ körvonalába, csak koldulni térek be
hozzád, mert gyűjtöm szárnyadból a kihullott
tollakat a nekem tetsző rekonstrukció reményében

Egy kóbor macskához

Vagy te árva, senki tulajdona,
vagy te mindenkié, akinél ott
a falat, nehéz madárszárnyak
húznak feletted, s a szent ünnep
színpadán nem fénylenek neked
a csillagok, nem adnak éteri
meleget. Neked a szőnyeg az
idegen küszöb előtt túl hideg.
Az ezüstös decemberi levegőben
szeretnél inkább halálhozó
bagoly lenni egy távoli, temető-
kerti ágon, szeretnél tollpihe

lenni, mely megpihen végleg
a súlytalan némaságon.
Neked már mindegy, mennyi
ajtót ráz meg a fagyos szél téli
éjszakákon, elnémultak feletted
a madarak, itt maradtál küszöb-
lakó a befalazott kétségbeesésben,
itt maradt lenyomatod, mint
egy eltévedt sóhaj gyengülő
lázádon;
Beteljesült rajtad az isteni harag.

Embervadászat a reggeliórákban

Üregekbe kúszott a Sötét,
halványodik a Jósda körvonala,
vizsgálóasztalra feküdt a fény.
Az álom gőzpárai elillantak.
Belépsz a Nagy Labor keringésébe
e kora reggeli órán, mikor az
ébredést még büntársadnak érzed,
s legszívesebben elásnál minden
mozdulatot, megállítanád odakint
a kerekeket, megszorítanád az
ágakon a madarak torkát, s néznéd,
hogyan a vénülő Nap belehal sebeibe.

Csak a babérfát tennéd szentélyedbe,
várnád Apollónt, hogy felkínáld
neki a megrágcsált leveleket, hogy
megadjad neki az igazmondás örömét,
tálald az elnyelt mítoszok maradványait,
atünderköntöst borító csalánleveleket.

Valami történik megint; lement a Hold,
lement az Éj, s te ott ülsz egyedül
a hajnal nyers vásznán – érzed, hogy
megint kinőtted a telet, agyadban
sokasodnak a virágnevek, s megkettőzött
figyelemmel nézel a távolba, gyönyörködös
a körülötted szétterített embermaradványokon.

Még nem tudod, lehetsz-e új irány a szélben,
most regisztrálsz a választott honlapon.

Gaia Gyermeke lettél, ott ülsz a porban
az ünnepi vadászaton, nézed a farkasnyomokat.
Már nem veszed észre, hogy téged is
becserkészték, eléd szórtak valami csalit,
ott maradsz lenyilazottan az út szélén,
elsodródsz, túlélő magányod kiközösít.

Filozopter monológ

Talpam alatt az Idő, már
kidolgozta a szökési tervet,
pedig egyfolytában a kedvébe
járok, hagyom, hogy csontjaimból
kiszívja a hegyeket építő mészkövet,
hagyom, hogy bőrömből kivehesse
a ragyogást, átadom neki szépségem
minden morzsáját, mert engedékeny
és rugalmas vagyok vele szemben,
s mert nem zavar annyira az átalakulás,
hogy ne tekintsem magam annak, mi lényegem;
Anyagba zárt Szellem – *vagyok, ami vagyok* –
ott állok a vártán, hogy *küzdve küzdjek*
a megsemmisülés ellen.

A *castingot* követően ott sétálok majd
a végtelenített csendben, hóvirág lesz
kezemben a Nagy Találkozáskor, s ott
vár majd a végtelenített szünet, amit
követ egy fennkölt ünnepség, amikor
Isten mond felettem ítéletet.

S ha nem mehetek át a túloldalra,
a nem tudás nem lesz más, mint
negatív megtapasztalás.

S akkor látni fogom, hogy az igazság csak
impresszió egy változó létezés képletébe zárva.

*Ante Vukov: ART,
akció, Újvidék, 1975. Fotó: Szombathy Bálint*

SZÁMUNK SZERZŐI

Aczél Géza (1947, Ajak) József Attila-díjas költő. Tanári diplomát szerzett a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar–oroszlakán 1971-ben. Az egyetem Magyar Irodalmi Intézetének könyvtárosa volt 1971–1978 között. Doktori címet szerzett 1975-ben Kassák Lajos avantgárd korszakának témakörében. 1978-tól az Alföld olvasószervezője és lírai rovatának vezetője, 1993-tól 2015 végéig a lap főszerkesztője. A magyar avantgárd újrafelfedezésének ösztönzője.

Ferdinandy György (1935, Budapest) József Attila-díjas magyar író, költő, kritikus, irodalomtörténész, egyetemi tanár. Az 1956-os forradalom leverése után, december 13-án elhagyta az országot és többéves magával Franciaországban kért menedéket, ahol kőműves, orosz fordító és könyvelő volt 1956–1964 között. 1957-től a strasbourgi Dijoni Egyetem hallgatója volt. 1959-ben a Strasbourgi Egyetemen irodalomtörténeti doktori címet szerzett. 1964–1976 között a Puerto Rico-i Egyetem tanára, ahol spanyol nyelven oktatott.

Guilisio Tímea (1989, Marcali) magyar költő, író, újságíró. Budapesten él. A Prae.hu és a Kibic Magazin újságírója.

Tönköl József (1948, Nyőger) Győrben él.

Simek Valéria (1953, Bakonycsérnye) költészet egy dunántúli faluban – születési helyén – érlelődik. Távol az irodalmi központok nyüzsgésétől és tolakodásától.

Hörcher Eszter (1984, Budapest) a pesti Páva utcai Holokauszt Múzeum munkatársa

Kilián László (1961, Várpalota) a veszprémi Művészetek Háza igazgatóhelyettese. Legutóbbi kötete Niomé II., A vas mítosza címmel jelent meg a Napkút kiadónál 2020-ban.

Stanczik-Starecz Ervin (Budapest, 1956) Budapesten él.

Mosonyi Kata kritikus, Pécsen él.

Domján Edit kritikus, Veszprémben él.

Czini Zoltán (1985, Zenta) egyetemi oklevelet az Újvidéki Egyetemen szerzett. Közpiskolai magyartanár Nagybecskerekén.

Németh István Péter (1960, Tapolca) könyvtáros Keszthelyen.

Kovács katáng Ferenc (1949, Nyíregyháza) Norvégiába disszidált 1982-ben. Harminc éven keresztül az Oslói Egyetem bölcsészettudományi karán dolgozott.

Bartuc Gabriella (1956, Ada) újságíróként és színikritikusként dolgozott Újvidéken és Veszprémben. Lovason él.

Slavko Matković (1948–1994) horvátszerb költő, képzőművész és performer. A neoavantgárd Bosch+Bosch csoport megalapítója (1969), a Vajdasági Írószövetség tagja, haláláig a Szabadkai Könyvtár antikváriumának és helytörténeti osztályának vezetője. Nagypáti Kukac Péter- és Bodrogyári Ferenc-díjas (1985). Videóportróját Aleksandar Davić újvidéki rendező örököltette meg (ÚVTV, 1985).

Triceps (1955, Nagyikinda) performer, rendező, kulturális szervező. A Mersz Klub (Budapest, VIII. kerület) vezetője.

Lou Reed (1942–2013) amerikai rockzenész, zeneszerző. A New York-i The Velvet Underground énekes/gitárosa volt.

Mészáros Márton (Budapest, 1995) újságíró, író, szerkesztő. Budapesten él.

Csák Gyöngyi (1950, Kisvaszar) tanítói diplomáját 1975-ben Kaposváron szerezte meg, 1985-től az iskola alsó tagozatot irányító igazgatóhelyettese lett, egészen 2007. augusztusi nyugdíjba vonulásig. Kőbányán él.

Csontos Márta (1951, Győr) diplomáját a JATE magyar–angol szakán szerezte. Egyetemi éve alatt tudományos diákkörben dolgozott, rendszeresen publikált egyetemi lapokban, a Helikon című világirodalmi folyóiratban szépirodalmi műveket recenzált. 2012 és 2015 között a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Irodalomtudományi Doktori iskolájába járt, 2015-ben abszolválta. Értekezésének témája Reményik Sándor költészete.

A Vár Ucca Műhely Könyvek sorozatban megjelent kötetek

2002

- Fábián László: *A gond embere* (1)
Széki Patka László: *Amorgosz II-III.* (2)
Orcsik Roland: *Rozsdamaró* (3)

2003

- Bodosi György: *Don Domani* (4)
Mészáros Ernő: *A város peremétől
az akadémiáig* (5)
Búzás Huba: *Napranéző* (6)

2004

- Brassai Zoltán: *Gárdonyi Géza* (7)
Fenyvesi Ottó: *Blues az óceán felett* (8)
Horváth Tibor: *Búvópatakok* (9)
Arany Zsuzsanna: *Ördögtrillák* (10)

2005

- Sarusi Mihály: *Túl-a-gulág* (11)
Hordós Csaba: *Szélzene* (12)

2006

- Nemere István: *Születésnap novemberben* (13)
Domján Gábor: *Csalódoitt szereplők* (14)

2007

- Bíró József: *Self acting* (15)
Ányos Pál: *Higgy, remélj, szeress* (16)

2008

- Széki Patka László: *60 vers* (17)
Fábián László: *Az öröm embere* (18)

2009

- Ányos Pál: *Édes Fiaim ...Figyelmezzetek!* (19)
Sarusi Mihály: *Hiábahaza* (20)

2010

- Virág Zoltán: *Szülföldek, határok, dialógusok* (21)
Széki Patka László: *Átégett ég* (22)

2011

- Arany Zsuzsanna: *Isten bálján* (23)

2012

- Fenyvesi Ottó: *Tele van a memória* (24)
Botár Attila: *A helyzet izotópjai* (25)

2013

- Kulcsár Ágnes (*képzőm-i albuma*) (26)
Tungli M. Klára: *Észrevétlen és alig* (27)

Janus Desertus Fabulae de Urso maiore
(Pusztay János) (28)

Réthy István: *Bojtorján és Fuszulyka* (29)

Sebő József: *Dicsshalom* (30)

2014

Géczi János: *Szélbe burkolt város* (31)
Sarusi Mihály: *Szentföldön (A Vagabundkorzó
VII.)* (32)

Botár Attila: *Időfoltok* (33)
Fenyvesi Ottó: *Dryfujaca szczelina*
- Géczi János: *Pozłupane plakaty (lengyel nyelvű)*
(34) és (35)

Fenyvesi Ottó: *A szabadság foglyai* (36)

2015

Tungli M. Klára: *Tornyok fölött a szó...* (37)
Tömöry Péter: *Bodóné lányai* (38)
Debreczeny György-Nyírfalvi Károly: *Két hang,
tíz ujj* (39)

Faludi Ádám: *Betépett oldalak* (40)
Brassai Zoltán: *Megérkezni és itt maradni* (41)

2016

Botár Attila: *Kötődések (Ave Regina)* (42)
Arany Zsuzsanna: *Desiré Kalandjai* (43)

2017

Praznovszky Mihály: *Írók és kultuszok* (44)
Péntek Imre: *Vizuális kalandozások* (45)
Tungli M. Klára: *Nadi és Lara* (46)
Kántás Balázs: *Áthangelés* (47)

2018

László Zsolt: *Hajnal a mélyben* (48)
Virág Zoltán: *Próbára tett emlékezet* (49)
Sándor Zoltán: *A gonosz átváltozása* (50)

2019

Bokányi Péter: *Álom, emlék, hullámverés* (51)
Faludi Ádám: *Nincskereső* (52)
Búzás Huba: *Félvert harangjaim* (53)
Kántás Balázs: *Poetica humanistica hungarica
(postmoderna?)* (54)
Botár Attila: *Mire készültek csillagok?* (55)
Kántás Balázs: *Európa(i) Rádió(s)* (56)

2020

Péntek Imre: *Megviselt papírmúzeum* (57)
Virág Zoltán: *Nyelvi mozaikok és kulturális
rezonanciák* (58)

A Vár Ucca Műhely számait a következő üzletekben biztosan meg tudja vásárolni

Relay Café 1446 Aréna – **1148 Budapest**, Hungária körút 48.
Inmedio 2410 Óbuda Auchan – **1033 Budapest**, Szentendrei út 115.
Inmedio 2401 Bp Campona – **1223 Budapest**, Nagytétényi út 37-47.
Inmedio 2417 Bp Pólus Center – **1152 Budapest**, Szentmihályi út 131.
Inmedio 2103 Soroksár Auchan – **1239 Budapest**, Auchan Soroksár, Bevásárló utca
Inmedio 2441 Budaörs Tesco – **2040 Budaörs**, Kinizsi út 1.
Inmedio 2102 Budaörs Auchan – **2040 Budaörs**, Auchan, Sport utca 2.
Inmedio 2104 Törökbálint Auchan – **2045 Törökbálint**, Torbágy utca 1. B/420
Inmedio 2135 Budakalász Auchan – **2011 Budakalász**, Omszk Park 1.
Relay 1113 Érd Stop Shop – **2030 Érd**, Budai út 13.
Inmedio 2126 Solymár Auchan – **2083 Solymár**, Szent Flórián utca 2.
Inmedio 2101 Fót Auchan – **2151 Fót**, Fehérkő út 1.
Inmedio 2847 Dunakeszi -Fót Te – **2120 Dunakeszi**, Fóti út 120.
Inmedio 2150 Maglód Auchan – **2234 Maglód**, Eszterházy János utca 1.
Inmedio 2105 Sz.miklós Auchan – **2310 Szigetszentmiklós**, M0, Háros utca 120.
Relay 1101 Tatabánya MÁV – **2800 Tatabánya**, Győri út 1.
Inmedio 2506 Komárom Igmándi u – **2900 Komárom**, Igmándi út 11.
Inmedio 2112 Salgótarján – **3100 Salgótarján**, Erzsébet tér 5.
Inmedio 2305 Mezőkövesd – **3400 Mezőkövesd**, Mátyás király út 101.
Inmedio 2303 Miskolc Auchan ex – **3500 Miskolc**, Pesti út 9.
Inmedio 2327 Miskolc Auchan – **3527 Miskolc**, József Attila utca 87.
Inmedio 2707 Debrecen Malom... -- **4027 Debrecen**, Füredi út 27.
Inmedio 2702 Debrecen Auchan – **4031 Debrecen**, Kishatár utca 7.
Inmedio 2715 Debrecen Tesco – **4031 Debrecen**, Kishegyesi út 1-11.
Inmedio 2706 Fehérgyarmat – **4900 Fehérgyarmat**, Kossuth tér 3-5.
Relay 1702 Szolnok MÁV – **5000 Szolnok**, Vasútállomás, Jubileum tér
Inmedio 2809 Szolnok Auchan – **5000 Szolnok**, Szandaszőlős, Felső Szandai rét
Inmedio 2920 Szolnok Volán Üzlet – **5000 Szolnok**, Ady Endre út 15.
Inmedio 2805 Orosháza Vásárcsarnok – **5900 Orosháza**, Könd utca 47-49.
Inmedio 2830 Orosháza Tesco – **5900 Orosháza**, Vásárhelyi út 23/a.
Inmedio 2220 Kecskemét Auchan – **6000 Kecskemét**, Dunaföldvári út 2.
Inmedio 2209 Csongrád Fő u – **6640 Csongrád**, Fő utca 2-4.
Inmedio 2202 Szeged Auchan – **6722 Szeged**, Zápor utca 4.
Inmedio 2508 Bonyhád – **7150 Bonyhád**, Szabadság tér 12.
Inmedio 2902 Kaposvár Pláza – **7400 Kaposvár**, Kaposvár Plaza, Berzsényi utca
Inmedio 2504 Pécs Árkád – **7622 Pécs**, Árkád, Bajcsy-Zsilinszky utca
Inmedio 2109 Szfvár Auchan – **8000 Székesfehérvár**, Holland fasor 2.
Inmedio 2002 Pápa Kossuth u. 3 – **8500 Pápa**, Kossuth Lajos utca 30.
Inmedio 2915 Nagykanizsa TESCO – **8800 Nagykanizsa**, Tesco, Boszorkány utca 2.
Inmedio 2613 Győr Vásárcsarnok – **9001 Győr**, Herman Ottó utca 25.
Inmedio 2632 Győr Árkád – **9001 Győr**, Árkád, Budai út 1.
Inmedio 2602 Sopron – **9400 Sopron**, Széchenyi tér 13.
Inmedio 2608 Szombathely Szűrcs – **9700 Szombathely**, Szűrcsapó utca 4.
Inmedio 2612 Kőszeg Városház u – **9730 Kőszeg**, Városház utca 5.

Keresse lapunkat a Relay vagy az Inmedio üzleteiben!